

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM BÖLÜMÜ
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ HALK EĞİTİMİ
POLİTİKALARI

Hazırlayan
Melehat GEZER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şaban ORTAK

AFYONKARAHİSAR-2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Demokrat Parti İktidarının Halk Eđitimi Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gűsterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurla doğrularım.

25/05/2012

Melehat GEZER

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

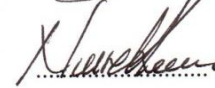
JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Şaban ORTAK

Jüri Üyeleri : Doç.Dr.Ahmet Ali GAZEL

: Yrd.Doç.Dr. Nusret KOCA

İmza

İlköğretim Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Melehat GEZER'in "**Demokrat Parti İktidarı'nın Halk Eğitimi Politikaları**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 25.05.2012 günü saat 15:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET
DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ HALK EĞİTİMİ POLİTİKALARI

Melehat GEZER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM BÖLÜMÜ
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI
Mayıs 2012

DANIŞMAN: Yrd. Doç.Dr. Şaban ORTAK

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapısını değiştirecek olan inkılâp hareketleri içerisinde eğitim önemli bir yere sahiptir. Atatürk'ün önderliğinde, Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve Halkevleri hareketiyle, halkın bilinçlenmesi, örgütlenmesi sağlanmıştır. Eğitim alanında modernleşmenin sağlanması için yabancı eğitim uzmanı ve öğretmenlerden yararlanılmıştır.

Türkiye siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olan DP, kuruluşundan sonra geniş bir halk desteğiyle, tek parti dönemine son vermiştir. Demokrat Parti iktidarının 1950-1960 yılları arasında uyguladığı halk eğitimi çalışmalarını anlayabilmek için, halk eğitiminin tarihçesi, çok partili hayata geçiş süreci ve DP döneminde halk eğitimi alanında yapılan faaliyetler incelenmiştir. Türk Ocakları ve Halkevleriyle yaşanan toplum kalkınması ve modernleşme, halk eğitimi çalışmalarına verilen önemi göstermektedir. DP iktidarı halk eğitimi alanında faydalanmak üzere Halk eğitimi uzmanı Prof. Watson Dickerman'ı Türkiye'ye davet etmiştir. Dickerman yaptığı çeşitli incelemeler sonucunda hazırladığı raporu Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmuştur. Dickerman'ın halk eğitimi alanındaki önerileri ve sunduğu rapor DP iktidarı halk eğitim politikasında önemli etkiler yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, halk eğitimi, halkevleri.

ABSTRACT

ADULT EDUCATION POLICIES OF THE GOVERNMENT OF DEMOCRAT PARTY

Melehat GEZER

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

PRIMARY EDUCATION DEPARTMENT

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES TEACHING

May 2012

ADVISOR: Yrd. Doç. Dr. Şaban ORTAK

By the establishment of the Republic of Turkey, education got an important role in movement of revolution that will change the social, legal and economic structure of Turkish society. By means of Turkish Heart, Public Schools and Community Centers movement, it is provided taht awareness of public and organization under the leadership of Atatürk. Foreign education specialists and teachers were benefited to provide modernization in the field of training.

Democrat Party, is a major milestone in the political history of Turkey after its establishment, put an end to the period of single party by the support of large mass of public. To be able to understand between the years 1950-1960 the works of adult education of DP Government, they are researched that the history of adult education, the process of multiparty political life and the works of adult education in period of DP. Modernization and development of community provided by Turkish Hearts and Community Centre, indicate the importance that is given to adult education studies. DP Government invited Prof. Watson Dickerman to Turkey, who is specialists of adult education. Dickerman presented his report, prepared by the result of various investigations to the Ministry of Education. The report he presented and his recommendations in the field of adult education registered important influence in adult education policy of DP Government.

Keywords: Democrat Party, Adult Education, The Community Centers.

ÖNSÖZ

Araştırmanın konusu Demokrat Parti iktidarının halk eğitimi çalışmalarıdır. Araştırmada; halk eğitiminin tarihsel gelişimi, halkevleri, Türkiye’de çok partili yönetime geçiş süreci ve Demokrat Parti iktidarının halk eğitimi politikası esas alınmıştır. Belirtilen kapsam doğrultusunda çok partili hayata geçiş ile oluşan siyasi alandaki değişimin eğitime nasıl yansıdığı ve Demokrat Parti döneminde halk eğitimi alanında neler yapıldığının ortaya konulması tezin amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde halk eğitiminin tarihi gelişimine yer verilmiştir. Bu bölümde halk eğitimi; Anadolu Türklerinde, Selçuklu ve Osmanlılarda ve Cumhuriyet döneminde halk eğitimi olmak üzere dönemler halinde ele alınmıştır. Cumhuriyet döneminde halk eğitiminin en önemli kurumlarından olan Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve Halkevleri’nin halk eğitimi çalışmaları incelenmiştir.

İkinci bölümde çok partili yönetime geçiş ve Demokrat Parti’nin kurulması işlenmiştir. Demokrat Parti’nin siyasi hayattaki dönüşümde çok önemli bir rolü olmuştur. Demokrat Parti’nin eğitim politikasını anlayabilmek için dönemin şartlarını da bilmek gerektiği düşüncesinden hareketle ikinci bölümde çok partili yönetime geçiş sürecine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Demokrat Parti iktidarının halk eğitimi çalışmaları konusuna yer verilmiştir. Demokrat Parti’nin eğitim politikasının yanında bu dönemde düzenlenen Milli Eğitim Şuraları da incelenmiştir.

Halk eğitimi alanında ülkemize davet edilen uzmanlar ve bu uzmanların yaptığı incelemeler sonucu sunduğu raporlar dönemin halk eğitimi politikasını belirlemede oldukça etkili olmuştur. Ülkemize davet edilen Watson Dickerman’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra ülkemizde yaptığı çalışmalar anlatılmış ve sunduğu raporuna yer verilmiştir. Düzenlenen Halk Eğitimi Semineri ve Halk Eğitimi Uzmanı Watson Dickerman’ın sunduğu rapor sonucunda ülkemizde Halk Eğitim Merkezleri açılmasına ve Halk Eğitim Genel Müdürlüğü’nün kurulmasına değinilmiştir.

Çalışmada, elde edilebilen arşiv belgelerinden, dönemin gazete ve dergilerinden, bu alanda yayınlanan resmi yayınlardan, daha sonraki yıllarda yayınlanan telif eserler ve makalelerden yararlanılmıştır. Materyallerin temininde kolaylık gösteren Türkiye

Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Milli Kütüphane ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi yetkililerine teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Tez konumun belirlenmesi ve hazırlanmasında ilgi ve desteğini gördüğüm, önerileri ile beni yönlendiren Danışman Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Şaban ORTAK'a ve tezimin her safhasında değerli yorumlarıyla yardımcı olan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Emine PANCAR'a; kaynak temininde önemli desteğini gördüğüm hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih ERKEK'e ve Sayın Öğrt. Gör. İzzet ÇIVGIN'a minnet ve şükran borçluyum. Ayrıca öğrenim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Melehat Gezer

Mayıs 2012

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. HALK EĞİTİMİ	4
1.1. TÜRKİYE’DE HALK EĞİTİMİNİN TARİHÇESİ.....	6
1.2. ANADOLU TÜRKLERİNDE HALK EĞİTİMİ.....	6
1.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİ.....	11
1.3.1. CHP Döneminde Halk Eğitimi.....	12
1.3.2. Türk Ocakları.....	13
1.3.3. Millet Mektepleri.....	18
1.3.4. Halkevleri.....	19
1.3.4.1. Halkevlerinin Kuruluşu	25
1.3.4.2. Halkevleri İle İlgili Mevzuat	27
1.3.4.3. Halkevlerinin ve Şubelerinin Yönetim Kurulları	28
1.4. HALKEVLERİNİN HALK EĞİTİMİ FAALİYETLERİ.....	29
1.4.1. Dil ve Edebiyat Şubesi.....	29
1.4.2. Güzel Sanatlar Şubesi	33
1.4.3. Temsil Şubesi	34
1.4.4. Spor Şubesi.....	36
1.4.5. Sosyal Yardım Şubesi.....	37
1.4.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi	39
1.4.7. Kütüphane ve Yayın Şubesi	39

1.4.8. Köycülük Şubesi	42
1.4.9. Tarih ve Müze Şubesi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YÖNETİME GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI

2. ÇOK PARTİLİ YÖNETİME GEÇİŞTE ROL OYNAYAN ETKENLER.....	44
2.1. TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKENLER	44
2.1.1. Tek Parti Yönetimine Karşı Halkın Hoşnutsuzluğu.....	45
2.1.2. Milli Korunma Kanununa Duyulan Tepkiler	47
2.1.3. Varlık Vergisi'ne Karşı Duyulan Tepkiler	48
2.1.4. Toprak Mahsulleri Vergisi'ne Duyulan Tepkiler	50
2.1.5. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası	51
2.1.6. İsmet İnönü'nün Çabaları.....	53
2.2. DIŞ ETKENLER.....	56
2.3. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI	58
2.3.1. Demokrat Parti Programı	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ HALK EĞİTİMİ

3. DEMOKRAT PARTİ'NİN UYGULADIĞI MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI.....	63
3.1. DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİNİN PROGRAMLARINDA EĞİTİM	65
3.1.1. I. Menderes Hükümeti Programı.....	66
3.1.2. II. Menderes Hükümeti Programı (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954).....	68
3.1.3. III. Menderes Hükümeti Programı (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955).....	69
3.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞURALARI.....	72
3.2.1. V. Milli Eğitim Şurası	72
3.2.2. VI. Milli Eğitim Şurası.....	76
3.2.3. Halk Eğitim Komisyonu	77
3.3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİ ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER	78
3.3.1. Halkevlerinin Kapatılması	80
3.3.2. Basında Halkevlerinin Kapatılması.....	85
3.3.3. Yabancı Uzman Watson Dickerman ve Raporu	91
3.3.4. Watson Dickerman'ın Hayatı ve Eserleri	91
3.3.5. Watson Dickerman, Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor	94
3.3.5.1. Watson Dickerman'ın Raporuna Göre Halk Eğitiminin Önemi	95
3.3.5.2. Türkiye Halk Eğitimcilerinin Karşılaştıkları Güçlükler ve Bu Güçlüklerin Çözümüne Yönelik Öneriler	97
3.3.5.3. Halk Eğitimcilerine Rehberlik Hizmetinin Sunulması.....	102

3.4. WATSON DICKERMAN RAPORUNUN UYGULAMALARI	104
3.5. HALK EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN KURULMASI	106
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
I. ARŞİVLER, RESMİ YAYINLAR Ve TUTANAKLAR	115
II. KİTAPLAR	115
III. MAKALELER	120
IV. TEZLER	121
V. GAZETELER	121
EK-1 Köy Enstitülerinin İlköğretmen Okulları ile Birleştirilmesine Dair 6234 Sayılı Kanun	123
EK-2 Watson Dickerman “Türkiye’de Halk Eğitimi Hakkında Rapor”	124
EK-3 Halk Dersanelerine Ait Geçici Yönetmelik ve Programın Gönderilmesi Hakkında Kanun	128
EK-4 Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği	130
EK-5 “Halk Eğitimi” Davası Peyami SAFA- Milliyet Gazetesi 20 Mart 1957	133
EK-6 Halk Eğitim Merkezleri Geçici Yönetmeliği	134

TABLÖLÄR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Dil ve Edebiyat Şubesinin Üye Sayısı.....	31
Tablo 2. Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin Kitap ve Okuyucu Sayısı.....	41
Tablo 3. Tarih ve Müze Şubesinin Yıllara Göre Üye Sayısı.....	43

SİMGELER VE KISALTMALAR

AERC	: Yetişkin Eğitimi Araştırmaları Konferansı
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	: Birleşmiş Milletler
bt.	: bilinmeyen tarih
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YL	: Yüksek Lisans

GİRİŞ

İnsanın eğitime muhtaç ve eğitilebilir bir canlı olmasından dolayı, eğitim insanlık tarihi kadar eski bir faaliyet alanıdır (Ergün, M., 2008: 321). Eğitim insanların hayatı boyunca işleyen bir süreçtir ve yaşamın sürdürülebilirliği için gereklidir. İlkel toplumlarda insanlar bir yandan yaşamlarını sürdürmek için avcılık, balıkçılık gibi faaliyetler yapmışlar (Güneş, 1996: 1-2), bir yandan da edindikleri bilgi ve deneyimlerini ailelerine, çevrelerindeki insanlara aktarmışlardır. Böylece insanlar, geçmişten günümüze kadar ulusal kültür değerlerini ve deneyimlerini genç kuşakların gelişimlerine uygun yol ve yöntemlerle aktarmak, onların ruhlarında yaşatmak ve gerçekleştirmek imkânı bulmuşlardır (Akyüz, 2008: 575).

Tarihsel gelişimi içerisinde eğitimin, amaçları, rolü, işlevleri, kapsamı genişlemiş ve çeşitli tanımları yapılmıştır. Eğitim; kişilerin davranışlarında, istedik bazı değişiklikler yapma sürecidir (Ertürk, S. 1998: 12). Eğitim, kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin ve davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar bilgi kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür. Okul, okuma-yazma, ders araç gereçleri ile ve bunların dışında aile veya bir çevre içinde, kişisel yetiştirme yollarıyla yapılan öğretme, öğrenme, bilgi aktarma, beceri kazandırma çalışmalarının tümünü kapsayan bu çabalara yaygın eğitim denir. Bu açıdan eğitim, genelde halk ve yetişkinler eğitimi, yaygın eğitim kurumları, kitle iletişim araçları ve etkileri, toplumun çocuk yetiştirme yöntemleri ve çocuk oyunları, toplumda yaygın biçimde ortaya çıkan eğitim düşüncesi ve uygulamaları, toplumun bilim anlayışı, eğitim değerlerini kapsayan bir terimdir (Akyüz, 2008: 2).

Eğitim; 20. yüzyılın başında bilgi öğrenme ve bilgiyi kullanma olarak tanımlanırken, 1930'lu yıllarda insan yetiştirme olarak tanımlanmıştır. 21. yüzyılın 'bilgi toplumu' nu oluşturacak insanların öğrenmesi gereken bilgi ve tekniklere her gün yenileri eklenmektedir. Bu açıdan eğitim, insan ve toplum için hiç durmayan bir yenileşme ve gelişme sürecidir. Bu sürece uyum sağlamaya çalışan birey ve toplumun da kendini yetiştirmesi gereği ortaya çıkmıştır. Böylece eğitim, bireyin gelişmesi, yetiştirilmesi şeklinde algılanmıştır. Bireyin bireysel gelişimi yanında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yönlerinin gelişiminin de bir ihtiyaç olduğu fark edilmiş ve bu amaçla eğitim faaliyetleri düzenlenmeye başlanmıştır. Bireyin içinde yaşadığı aile ve toplumun da eğitime ihtiyacı olduğu gündeme gelmiştir (Güneş, 1996: 1-2). Eğitim sadece bilinmeyen bir gelecekteki yaşayışa hazırlık olmadığı gibi öğrenme süreci de gençlik çağına özgü statik bir durum değildir (Lindeman, 1969: 10).

Eğitimle, kültürün, toplumun, siyasal düzenin ve ekonomik faaliyetlerin devamı sağlanır. Bu bakımdan bir ülkedeki eğitim sisteminin genciyle yaşlısıyla, kadınıyla erkeğiyle, köylüsüyle kentlisiyle bütün topluma yönelik olması gerekmektedir (Türk S. ve Türk, H.S., 2007: 1). Bireyin ailesine ve yaşadığı çevrenin gelişmesine hizmet etmesi halk eğitiminin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır.

Türk devletlerinde eğitim kurumları; tarih boyunca, önemli ve saygıdeğer yerler olarak düşünülmüştür. Eğitim alanındaki devlet sorumluluğu ve önderliği, Türk tarihinin ilk yıllarında başlamıştır. Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde devletin, eğitim kurumlarının gelişmesinde çok önemli katkıları olmuştur (Kaya, 2009: 17-67). Osmanlı toplumunda; mektep medrese gibi eğitim kurumları, sosyal barışı ve uyumu sağlamanın yanında uygarlığın gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları kamu görevlilerinin ve ordu personelinin yetişme kaynağı olmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte artık Türk milleti için yeni bir devir başlamıştır. Ülkeyi daha yakından tanımak, coğrafyasından, psikolojisine, tarihi eserlerinden sağlık kurumlarına kadar yeniden keşfetmek ve tespit etmek gerekmiştir (Toksoy, 2007: 477). Bu yüzden Cumhuriyet Türkiye'si ve Atatürk eğitime kalkınmada anahtar rol oynaması ve cumhuriyet rejimini sürdüreceği yeni nesillerin yetiştirilmesinden dolayı büyük önem vermiştir.

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde bir konuşma yapan ve kongreyi Türkiye'nin milli eğitimini kuracak Türkiye öğretmenlerinin toplantısı olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa, eğitimde geri kalmamıza sebep olan mevcut programların terk edilerek; milli, eski hurafelerden ve yabancı fikirlerden uzak, ulusumuzun tarih ve kültürüne uygun bir eğitim programının hazırlanması gerektiğini belirtmiştir (Ortak, 2004: 15).

Cumhuriyet'in ilanından önce, yeni bir devletin yapılandırılması için tüm kurum ve kurallarda değişiklik yapıldı. Bu amaca yönelik olarak saltanat kaldırılmış, fakat hilafet bir süre için korunmuştur. Hilafet, geçilmek istenen ulusal birliğe, ulusal topluma ters düşen bir otorite kaynağıdır. Bunun için Cumhuriyet'in ilanından dört ay sonra hilafet de kaldırılmış, böylece dinsel hizmetler devlet örgütü içinde hükümete bağlanmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde ülkedeki eğitim örgütünde laikliğe, ulusal eğitime ters düşen okullar vardı. 3 Mart 1924'te öğretimde birlik (Tevhid-i Tedrisat) sağlanmış, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılarak tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (Kili, 2008: 154). Eğitim-öğretimde birlik politikasını uygulamak için gerekli çalışmalar tamamladıktan sonra okuma-yazma oranının artırılması çalışmalarına başlanmıştır. Cumhuriyet yönetiminin kurulmasından sonra en önemli sorunlardan birisi okur-yazar oranının düşük olmasıdır.

Genç Cumhuriyet'in kültür atılımları, laikleşme ve batılılaşma politikaları içinde Halkevleri ve Halkodaları, özgün yapılarıyla başlı başına bir yer tutmaktadır. Cumhuriyetin onuncu yılına yaklaşılırken siyasal, hukuki, sosyal alanlarda birçok devrimler gerçekleştirilmiştir. Ancak, toplum yaşamına kazandırılmak istenen yeniliklerin, yeni değerlerin, bütün toplum kesimlerine yayılması ve yaşanılır kılınması gerekirdi. Bunun için de, her cins ve yaştan kimsenin yararlanabileceği, herkese ulaşabilecek yapıda okul dışı 'resmi' korkusu olmayan sivil kuruluşlara gereksinme vardır. Halkın yeni yaşam tarzını ve değerlerini benimsemesi ve kavraması, ancak onlardan yararlanması ve katılımıyla mümkündür. Açılan Türk Ocakları, Millet Mektepleri, Halkodaları ve Halkevleri bu amacın bir uzantısıdır. Halkevleri ve Halkodaları, Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü aydınlar ve mahalli önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtmaya ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesidir. Halkevleri ve Halkodaları, Cumhuriyet tarihinde iz bırakan etkin bir kurum olmuştur (Katoğlu, 2000: 433-435). Tek Parti rejiminin doğal sonucu olarak bu kuruluşlar CHP'ye bağlıydı. Çok partili rejime geçilmesiyle bu kuruluşlarının CHP ile bağlantısının kesilmesi doğrultusunda karar alınmıştır.

1951 yılında DP iktidarınca Halkevleri kapatılmış ve tüm mal varlıkları hazineye devredilmiştir. DP, okul dışı yaygın eğitimin ve her yaş ve cinsten insanın etkin olabildiği, toplumsal olaylara katılabildiği bu kuruluşların kapatılmasıyla doğan boşluğu, MEB'e bağlı Halk Eğitim Merkezleri'ni kurarak doldurmaya çalışmıştır. DP iktidarında halk eğitimi çalışmaları; akşam sanat okulları, meslek kursları ve açılan Halk Dersaneleri yoluyla sürdürülmüştür. Ayrıca bu dönemde yabancı uzmanlar ülkemize davet edilerek halk eğitimi alanında faydalanılmış ve ülkenin çeşitli yerlerinde halk eğitimi seminerleri düzenlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. HALK EĞİTİMİ

Örgün eğitim dışında görülen halk eğitimi şüphesiz insanlığın doğumuyla eşdeğer zamanda metotsuz da olsa, uygulanagelmiş bir eğitim dalıdır. Halk eğitimi terimi Fransa ve Türkiye gibi birkaç ülke dışında diğer ülkelerde pek kullanılmamaktadır. Yaygın eğitim ve yetişkin eğitimi terimleri kimi zaman farklı anlamlarda kullanılsa da çoğunlukla halk eğitimi ile eş anlamlarda kullanılmaktadır (Okçabol, 2006: 17-20). Halk eğitimi, özellikle yetişkinler için düzenlenmiş, tam zamanlı programlar dışında, artık tam zamanlı ve sürekli olarak okula devam etmeyen kimselerin bilerek ve isteyerek bilgi ve anlayışlarını geliştirmek, becerilerini geliştirmek, zevk ve tutumlarında değişiklik meydana getirmek ya da karşılaştıkları kişisel veya toplumsal sorunları kavramak, çözümlenmek amacıyla giriştikleri birbirine bağlı ve düzenli faaliyetlerden oluşan bir süreçtir (Güneş, 1996: 10).

Halk eğitimi, taşıdığı önem ve toplumlara kazandırdığı değerle orantılı olarak dünyanın her yerinde değişik açılardan ele alınmakta, bu yüzden farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Halk Eğitimi terimi kimi ülkelerde toplum kalkınması bağlamında, içinde yaşanan toplumun kaynaklarından yararlanmasını bilen insanların gereksinmelerini karşılayıcı, eğitimcilerle katılımcıların yatay ilişkide olduğu ve katılımcılarla birlikte tasarlanan etkinlikler için kullanılmaktadır. UNESCO tarafından ise; “Genellikle on beş ya da daha ileri yaşta olup normal okul ve üniversite sisteminin dışında bulunan kimselerin yararına sunulan ve gereksinimlere göre düzenlenen eğitim ” (Okçabol, 2006: 17-20) olarak tanımlanmıştır.

Ülkemiz yönünden çok tipik gördüğümüz başlıca halk eğitimi tanımları şunlardır: Halk eğitimi, Cumhuriyet döneminde halkın duygu, düşünce, kültür birliği ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla yapılan eğitim çalışmalarıdır. Halk eğitimi, erkek ve kadın bütün yurttaşların kendi yaşama tecrübelerini değişen şartlara göre anlama kavuşturmak ve genişletmek için şekillendirilmiş etkinliklerdir. Halk eğitimi, sosyal yapıda sorumluluk almış tüm bireylerin durmadan değişen hayat koşullarına daha başarılı uyumlar yapmasını sağlayıcı –akademik kurumlar dışı- eğitim, öğretim ve rehberlik çalışmalarıdır (Kılıç, 1968:18-19). VI. Maarif Şurasına takdim edilen Halk eğitimi raporunu ‘Halk Eğitimi Problemi’ adlı kitapta toplayıp yayınlayan Hayreddin Dönmezer’e göre halk eğitimi, gelişen ve değişen dünya

şartları içinde bir ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için halkın maddi manevi seviyesinin geliştirilmesidir (Dönmezer, 1957: 5). Bu bağlamda halk eğitimi, toplumun kalkınmasında ve demokratik değerlerin kazandırılmasında önemli bir role sahiptir. Halk eğitimi yetişkin halk tarafından gönüllü olarak, doğrudan doğruya, mesleki değerlerini esas hedef almaksızın yapılan ve ele alınan eğitim ve öğretim çalışmalarıdır.

İlk insanla beraber başlayan halk eğitimi, insanlara yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlayan avlanma yöntemleri, yiyecek toplama vb. becerilerin öğretilmesiyle başlar. Daha sonraları, dinsel temelli bazı eğitsel etkinlikler şeklinde ortaya çıkan halk eğitimi etkinlikleri giderek karmaşıklaşmış, zamana ve mekâna bağlı olarak çeşitlenmiş ve farklılık göstermiştir. UNESCO tarafından düzenlenen “Dünya Yetişkin Eğitimi Konferansları” ve diğer toplantılar, halk eğitimi alanının gelişmesinde kilometre taşları olmuştur (Duman, 2007: 203). Halk eğitiminin doğmasında genel olarak dinsel amaçlı etkinlikler bir başlangıç olmuştur. Daha sonraları ise sanayi devrimi ile beraber bu etkinlikler, işçilerin eğitimi ve mesleki becerilerin artırılması olarak kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin; İngiltere’de Pazar Okulları, İncil’in halka öğretilmesi amacıyla 1600’lü yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılda halk eğitimiyle ilgili gelişmeler daha da hızlanmıştır. (Duman, 2007: 190).

Dünyada halk eğitiminin tarihi gelişimine bakıldığında kimi toplumsal olayların önemli etkileri olduğu görülür. 1800’lerin ortalarında gerçekleştirilen sanayi devrimi sonrasında İngiltere ve ABD başta olmak üzere pek çok ülkede halk eğitimine önem verildiği ve uygulamaların çoğaldığı görülmektedir. 1.Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında halk eğitimi konusunda İngiltere’de yayımlanan 1919 Yetişkin Eğitimi Komisyon Raporu ile halk eğitiminin lüks ve kısa süreli bir özel tüketim olmadığı aksine sürekli, ulusal bir gereklilik ve yurttaşlığın bir ön koşulu olarak yaşam boyu bir süreç olduğu önemle vurgulanmıştır. Bu rapor, halk eğitiminin düşünsel ve uygulama düzeylerinde gelişmesine ve halk eğitiminin bir bilim olarak benimsenmesinde öncülük etmiştir. Bu planla İngiltere’de kısa ve uzun dönemli halk eğitimi politikaları belirlenmiş; halk eğitimi, toplumun değişmesi, gelişmesi ve yeniden yapılanmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. ABD’de 1926 yılında Yetişkin Eğitimciler Derneği kurulmuştur. Her yıl dünyanın değişik yerlerinden halk eğitimcilerinin katılımıyla düzenlenen AERC (Adult Education Research Conference) ile akademik ve mesleki etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Halk eğitiminde akademik çalışmaların başlatılması ve giderek yaygınlaşması önemli bir adımdır. Örneğin ABD’de halk eğitiminde verilen doktora derecesi sayıları 1936-61 yılları arasında 323’ten 1962-77 arasında 1.700’e çıkmıştır. 2.Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkenin bağımsızlığına kavuşması sonucunda geri kalmış

ülkelerin çabaları, UNESCO'nun 1949 yılında başlattığı toplantılar ve kimi kuruluşların katkıları dünyada halk eğitiminin yaygınlaşır benimsenmesinde yararlı sonuçlar doğurmuştur (Okçabol, 2006: 125).

Geçmişte birçok ülke, toplumun çeşitli katmanlarındaki cehaleti halk eğitimi ile yenmiş; böylece kalkınmanın yolunu açmıştır. Günümüzde de birçok devlet, vatandaşlarını her zaman genel nitelikte ve görev veya meslekleri ile ilgili en yeni bilgi ve teknikleri öğrenmiş bireyler olarak çağın içinde tutabilmek için örgün eğitim kurumlarını tamamlayan halk eğitimi kurumları oluşturmuştur (Türk S.ve H.S. Türk, 2007: 1). Kültürel, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, halk eğitimine bağlıdır. Gerikalmış ülkelere göre yetişkinler eğitimi, gelişmiş ülkelere yetişme çabasında başarıya ulaşabilmek için, büyük bir öneme sahiptir. Bizde halk eğitimi ya da yetişkinler eğitimi düşüncesi, özellikle bilgisizliğin tasfiyesi edilmesi amacıyla, harf devriminden sonra gelişmiştir. Harf devrimiyle herkesin okuryazar olması amaçlanmıştır (Kaya, 2009: 111-112).

1.1. TÜRKİYE'DE HALK EĞİTİMİNİN TARİHÇESİ

Türkiye'de Halk Eğitimi kurumlarının gelişimi ve uygulamadaki görünümü, Anadolu Türklerinde, Selçuklular ve Osmanlılarda, Tanzimat, Meşrutiyet ve CHP döneminde halk eğitimi olmak üzere dönemler halinde ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1.2. ANADOLU TÜRKLERİNDE HALK EĞİTİMİ

Türklerin Müslüman olmalarından önceki dönemlerde eğitim anlayış ve uygulamaları, yaşama biçiminin etkisiyle şekillenmiştir. Çocukların ve gençlerin toplumsallaştırılıp eğitilmesinde toplumun töresi önemli bir yer tutmaktadır (Akyüz, 2008: 5).

Halk eğitimi fikri ve ihtiyacı Türk toplumunda modern halk eğitim anlayışından farklı olmak üzere, bir eylem olarak, somut örnekleriyle çok eskilere dayanmaktadır. Hun, Göktürk ve Uygur Türklerinin Tanrıları ve ölüleri için düzenledikleri dini törenler, Türk beylerinin düzenledikleri şölenler, av eğlenceleri birer halk eğitimi hareketidir. Orhon Yazıtları, Dede Korkut Masalları Halk eğitiminde tarihe geçmiş canlı belgelerdir (Kılıç, 1968: 2).

Eski Türklerde örgütlü bir halk eğitimi anlayışı olmasa da ailede toplumda küçüğe sevgi, büyüğe saygı, dürüstlük, ulus duygu düşünce birliğine bağlılık esas olarak kabul edilmiştir. Ahlaklı bireyler yetiştirmek ve sosyal hayatta başarılı bireyler olmak amaç edinilmiştir (Çalış, 1965: 6). Eğitimin hedefi, bu manevi değerleri daima canlı tutmak; bunları ferdi ve sosyal faaliyetlerde kullanılır ölçüler haline getirmektir (Gedikoğlu, 1953: 69).

İslamiyet'in kabulüyle Eski Türk geleneklerine uhrevi hayat görüşü hâkim olmuştur. Böylece gerçekçi olan anlayış yerine yeni istikametler, kurallar hâsıl oldu. Dernekler, tekkeler, camiler, mescitler, zaviyeler, esnaf kuruluşları farklı kollara ayrılmış bulunan tarikatlar, dini telkinlerini yapmakta, kendi kural ve mezheplerine göre, dindar adam yetiştirmekteydiler (Gedikoğlu, 1953: 69). Halkın birçoğu bu dini müesseselerinin yanı sıra Türk halkının ruhunda kök salmış olan eski kahramanlık destanlarını okumaya devam etmiştir. Oğuzname, Battalgazi, Âşık Kerem, Âşık Garip, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Köroğlu, Nasreddin Hoca gibi hikâye ve destanlarla, kendi zevk ve özünü, heyecanını tekrarlamakta ve yaşatmaktadır. Türk folklorunun önemli kaynaklarından birisi olan atasözleri bugüne kadar canlı kalan eğitim kurallarımızdandır (Çalış, 1965: 6; Gedikoğlu, 1953: 70). Aynı zamanda meddah, orta oyunu, bilmece, masallar da halk eğitimi araçlarındandır. Eski Türklerdeki şamanlar, din adamları, Horasan erleri ve halk şairleri de birer halk eğitimcisidir. 17. yüzyılda Medine'de kimsesizler için açılmış olan Suffa'da Hz. Muhammed'in zaman zaman yaptığı dini konuşmalar da halk eğitimi niteliğindedir (Okçabol, 2006: 126).

Halk eğitimi ihtiyacı Türk toplumlarında ilkçağdan itibaren başlamış ve bu ihtiyaç çeşitli eğitim ve kültür etkinlikleri ile giderilmiştir. Yapılan etkinlikler halk eğitimi adı altında yapılmamış olsa bile, içerikleri günümüz halk eğitimi anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilir. Türk devletlerinden olan Selçuklu ve Osmanlı devleti döneminde de günümüzdeki modern halk eğitimi sistemine ve faaliyetlerine rastlanmaktadır. Bu dönemlerde halk eğitimi etkinliği; örgütlenme ve kurumlaşma açısından önemli gelişmeler kat etmiştir (Kılıç, 1981: 110).

Selçuklu Devleti döneminde halk eğitimi hareketi, medreseler, loncalar, ordu ve ahilik teşkilatı yoluyla sürdürülmüştür. Osmanlı Devletinde ise Hıristiyan gençlere Müslümanlık ve Türklük eğitimi veren Yeniçeri Ocağı'nda, Ahilik örgütlerinde ve devşirmelerden devlet adamı yetiştiren Enderun okullarında halk eğitimi faaliyetlerine rastlanmaktadır (Okçabol, 2006: 126). Bunların yanında cami ve medrese köşelerinde halka özel din dersleri verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı camideki üstü açık havuz, Fatih medresesinde okutulan derslerin devamı için saraçhane haline getirilmiştir (Gedikoğlu, 1953: 70). Cami ve mescitler bir açık eğitim ve konferans yeri işlevini de yerine getirmişlerdir. Cami ve mescitler dışında bilginlerin evleri, ilim ve edep toplantıları, saraylar, kahvehaneler, sahaflar ve kütüphaneler de yaygın eğitim kurumu niteliğindedir. Kahvehaneler, aydın, edip ve halktan kişilerin toplanıp şiirler okuduğu, konuşup tartıştıkları, Oğuzname, Âşık Kerem, Nasrettin Hoca gibi kitapların

okunup anlatıldığı yerlerdir (Akyüz, 2008: 47-110). Ancak ilk kez halk eğitimine bilinçli bir yöneliş 15. yüzyılda esnaf çıraklarına okuma yazma öğretmekle başlamıştır (Çalış, 1965: 7).

Kuruluş, işleyiş, yönetim, hizmetin şekli, alanı ve yöntemleri bakımından birbirine benzemekte ve bir bütünlük arz etmektedir. Cumhuriyet öncesinde halk eğitimi etkinliklerini yürüten kurum ve kuruluşların başlıcaları şunlardır: Medreseler, ahiler, loncalar, terbiye ocakları, ordu, Enderun okulları.

Medreseler, öğretim dili, derslerde kullandığı ana kitaplara ve ilk devirlerde menşeleri itibarıyla bir kısım müderrislerin arap diliyle öğretim yapmış olmalarına bakılarak Arapça sayılan, fakat XV. yüzyıldan itibaren birçok değerli Türk ilim adamlarının himmetiyle bu kitapların türlü haşiye ve şerhleri Türkçe yazılmaya, konuları Türkçe takrir ve münakaşa olunmağa başlandığı için gittikçe milli bir kimlik kazanan, asırlar boyunca memleketin din, hukuk ve irfan hayatı için birçok değerli Türk bilginleri yetiştiren öğretim kurumlarıdır. Osmanlı hâkimiyetine giren tüm şehirlerde ve İstanbul'un fethinden sonra da devlet merkezlerinde kurulmuş ve imparatorluğun her tarafına yayılmış ve gelişmiştir (Unat, 1964: 3). Medreselerde dini bilgiler, dilbilgisi, mantık, matematik, metafizik, astronomi, tıp ve diğer konularda da eğitim veriliyordu.

Selçuklu ve Osmanlılarda bir âlimin kaleminden damlayan mürekkeple bir şehidin damarından akan kan aynı değerde olduğu anlayışı hakimdir. Bu bağlamda eğitime büyük önem vermişler ve fethettiklere her yere medrese yaptırmışlardır. Yaptıkları medreselerin yanına da halka yönelik birer eğitim ve yardım kurumu olan kitaplıklar, bakımevleri, hastaneler yaptırmışlardır (Celep, 2003: 89).

Bir halk eğitimi teşkilatı olan Ahilik, Selçuklular döneminde ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarında da etkili olmuş çok önemli bir yaygın eğitim kurumudur. Kimsesizlere yardım, eziyet görenleri korumak, zorbaları yok etmek yabancılara, gezgin ve konuklara ziyafetler verme ve toplumsal yardımlar da bulunma, Anadolu esnafı arasında dayanışma, birlik ve kardeşliği geliştirme işlevlerini gerçekleştirmiştir. Osmanlı dışarıda fetih hareketlerine katıldığında ahiler Anadolu'da güvenliği sağlayarak, Osmanlı Devleti'nin yükünü hafifletmişlerdir (Akyüz, 2008: 52-53). Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri sırasında, toplumsal kurumlar halinde etkinlik gösteren ahiler Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde hayırsever esnaf kurumları halinde ve eğitime ağırlık vererek faaliyetlerini sürdürmüştür (Celep, 2003: 90; Kılıç, 1981: 4).

13.yüzyıldan beri Anadolu Türkleri arasında var olan Loncalar (Kılıç, 1968:4); dini iktisadi ve eğitimsel bir nitelikteydi. 18.yüzyıldan itibaren ahilik örgütünün yerini almıştır (Celep, 2003: 90). Esnaf arasında birlik ve dayanışmayı sağlayan, ticari ahlakı koruyan, çırak-kalfa-usta yetiştiren, onlara iş yeri açan, standart üretimi sağlayan, malın kalitesini yüksek tutan, malın mevcut değerini koruyup denetlemekle yükümlü olan teşkilatlardır (Kılıç, 1981: 111). Ayrıca İstanbul'un fethinden sonraki yıllarda iş bulmak gayesiyle Anadolu ve Rumeli'den gelen vatandaşların şehir hayatına uyum sağlayamamaları üzerine onların sosyal problemlerini çözmek amacıyla kurulan Terbiye Ocakları birer halk eğitim kurumudur (Kılıç, 1981: 112).

Enderun Okulları, Osmanlılarda saray, ordu ve hükümet işlerinde çalışacak devlet adamlarını yetiştiren eğitim kurumlarıdır (Akyüz, 2008: 94). Bu okulun Topkapı Sarayı içinde olduğu ve Fatih tarafından açıldığı tahmin edilmektedir (Ergin, 1977: 11). Öğrencilerin ferdi ve toplumsal hayatları için gerekli olan düzenli ve disiplinli davranışları gerçekleştirmeye çalışan halk eğitim kurumları niteliğindeki kurumlardır.

Selçuklu ve Osmanlılarda ordu, halk eğitimi açısından büyük bir fonksiyonu icra etmektedir. Osmanlı Devleti'nin gelişme döneminde hıristiyan çocuklar devşiriliyor ve Acemi Oğlan Kışlaları'nda Türk ve İslam kültürüne göre yetiştiriliyordu. Devşirilenler içinden yetenekli olanlar seçilmekte ve Enderun okuluna alınıyordu. Ordu içinde sürdürülen bu faaliyetler başarılı birer halk eğitim çalışması olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 1968: 6). Bugünkü anlamda bilinçli ve sistemli bir halk eğitimi Selçuklu ve Osmanlılarda görülmektedir. Halk eğitimi örgütlenme ve kurumlaşma bakımından Selçuklularda ve Osmanlıların yükselme döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır (Kılıç, 1981: 110-111). Osmanlıların duraklama ve gerileme döneminde halk eğitimi alanında bir yavaşlama olmuş; ancak yenileşme hareketlerinin başlamasıyla halkı aydınlatma, yeni görüşleri anlatma ihtiyacı doğmuştur. Böylece Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde halk eğitimi çalışmaları tekrar canlanmıştır. Ülke genelinde gazete, roman, tiyatro, tarih gibi çeşitli yayınlar yoluyla halkın aydınlanması yoluna gidilmiştir.

Tanzimat dönemi eğitimi, günümüz Türk eğitim sisteminin yavaş yavaş oluşturulduğu bir eğitim sistemine sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Bu dönemin eğitim anlayışında geleneksel eğitim kurumları ve modern eğitim kurumları ikiliği dikkat çekmektedir. Geleneksel halk eğitim kurumlarının yanında, bir takım yeni ve önemli kurumlar ortaya çıkmış ve bilinçli halk eğitimi çalışmaları yapılmıştır. Tanzimatla beraber halk eğitimi de üzerinde düşünülen bir konu haline gelmiştir.

1861 yılında çıkartılan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Nizamnamesi ile halk eğitimi resmileştirilmiştir. Bu nizamnamede halkın yayınlar yoluyla bilinçlendirilmesi, halka dersler verilmesi, dini ve siyasi istismarın önlenmesi isteniyordu (Kılıç, 1981: 113). 1865 yılında ise Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından İstanbul’da bir ırac okulu açılmıştır. Bu ‘ırac Mektebi’ açık bir halk eğitimi girişimidir (Oğuzkan, 1956: 2). Bu ırac mektebinde sabahın erken saatlerinde, diğere boş zamanlarda okuma yazma, hesap ve din dersleri verilmektedir. Bu ilk halk okulunda ders saatleri öğrencilerin çalışma saatlerine göre düzenlenmiştir (Gedikoğlu, 1953: 71). 1874 yılına kadar devam eden bu ırac mektebi, 1908’de Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye’nin bir tesisi olan Darüşşefaka mezunlarının girişimiyle yeniden açılarak 1928 yılına kadar hizmet vermiştir (Oğuzkan, 1954: 2). Tüm bu olumlu çaba ve gelişmelere karşın halk eğitimi çalışmaları savaş yılları sıkıntılıları yüzünden daha fazla gelişme imkânı bulamamıştır.

Meşrutiyet döneminde ülkenin her yanında yoğun bir halk eğitimi çalışması başlamıştır. Bu çalışmalar, siyasi partiler, dernekler, okullar yürütülmüştür ve basın halkı teşvik etmiştir. Bu halk eğitimi faaliyetleri gece dersleri, konferanslar, kurslar şeklinde olmuştur (Akyüz, 2008: 298-299). İstanbul’da halka, okuma yazma, muhasebe, coğrafya, tarih, fen bilgisi, din bilgisi ve Fransızca gibi dersler vermişlerdir.

Meşrutiyeti izleyen dönemlerde İstanbul’da dağınık ve istikrarsız olan gece kursları ve konferanslar, İttihat ve Terakki Fırkası, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye, 1869 yılında kurulan Beşiktaş Bilim Derneği ve 1912 yılında kurulan Türk Ocağı gibi kuruluşlar tarafından düzenlenmiştir (Oğuzkan, 1954: 2). İkinci Meşrutiyet’in sağladığı hürriyet ortamında kurulan Türkçü derneklerden biri de Türk Ocağı’dır. Türkçü derneklerin en uzun ömürlüsü ve en etkilisi olması açısından Türk Ocağı, yakın tarihimizde önemli bir yere sahiptir (Karaer, 1992: 9). Türk Ocakları, gece kursları ve konferanslar düzenleyerek halk eğitimi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 1913 tarihinde ‘Geçici İlköğretim Kanunu’ ile halk eğitimi yasal bir hizmet halini almıştır. Bu kanunun 3. Maddesinde ‘Elişleri ve İhtiraf Mektepleri’nden söz edilmiş ve 6. Maddesinde ise bu okulların amaçları anlatılmıştır (Taşdemirci, 1996: 495).

II. Meşrutiyet döneminde halk eğitimi çalışmaları, *Türk Yurdu*, *Halka Doğru* ve *Karagöz* adlı dergilerle sürdürülmüştür (Okçabol, 2006: 126-127). İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1914’te Terbiye-i Avam (Halk Eğitimi) adlı konferansında: “Bir memlekette avam terbiyesi teessüs etmedikçe yalnız birkaç mütefekkir ve müçtehidin arzusu ile ve kanaati ile doğacak ve yaşayabilecek hiçbir terakki yoktur.” diyerek halkın biraz alfabe, kıraat ve hesapla seviyelerinin yükseltilemeyeceğini, çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını kurtarmak, gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, azmini teşebbüsünü canlandırmak ve halk

eğitimine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Gedikoğlu, 1953: 72). Halk eğitimi konferansı 1914'te kitapçık halinde basılmıştır. Bu kitapçık halk eğitiminin anlamı, konusu, kapsamının belirlenmesinde ilk ve önemli eserlerdendir (Akyüz, 2008: 299).

1.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİ

Cumhuriyet döneminde eğitim, yenileşme aracı ve halkın sıkıntlarına zm yolu olarak görülmüştür. Cumhuriyet idarecileri laik, ağdaş ve milli eğitim kurumlarını yaygınlaştırmaya büyük önem vermişlerdir. Kalkınma ve ilerleme için esaslı bir eğitim sistemine ihtiyaç olduğunu kavrayan Cumhuriyet idarecileri, büyük bir işe girişmiş ve 10 sene içinde nüfusuna oranla dünyanın en büyük ücretsiz eğitim sistemlerinden birini kurmuşlardır (Ortak, 2004: 204).

Cumhuriyet döneminde okullarda öğretilen bilgilerin hayatın pratik aşamalarından uzak olması halk eğitiminin önemini ortaya çıkar mıştır. Bu dönemde, en geniş anlamda halk eğitimi ihtiyaı bir gazetede şöyle dile getirilmiştir (Akyüz, 2008: 404);

“zm zme baka baka kararır, ‘yüz yüzden utanır’, ‘kişi refikinden azar’ derler. Bunlar ecdadımızın dosdoğru laflarıdır. Bizim halkın en büyük kusuru cehaletten ziyade görgüsüz lğdr. Halk fena görmüş, fena görüyor, fena alışıyor ve evladını da fena yetiştiriyor. Konuşmanın, yürümenin yaşamanın usulünü, terbiyesini bilmeyen bir baba şüphesiz ki evladını da öyle yetiştirir. Hâlbuki dünyada nezaket, terbiye kadar lazım şey yoktur. O mahalle ilerine kadar sokulan Rum bakkallar hep tatlı dilleri, nezaketli halleriyle bizim kesemizi boşaltmışlardır. Hâlbuki bizim esnafımız maalesef biraz sert oluyorlar, müşteriye muamele etmesini, hatır gönül almasını bilmiyorlar. Halkımız milli sanatı ele aldığı gibi, terbiyeyi, yanındakine hürmet etmeyi, oturup kalkmayı hatta yemek yemeyi de öğrenmek ihtiyaındadır.”

Kısa süren Büyük Millet Meclisi hükümeti döneminde halk eğitimiyle yakından ilgili başlıca hareketler şunlardır: 1920 yılında Matbuat Müdüriyeti Umumiyesince (Yayın Genel Müdürlüğü) halk dersleri açılmaya karar verilmiş, bu derslere Darulmuallimin konferans salonu tahsis edilmiştir. Derslere herkesin, memurların da katılması için dersler sabah genel çalışma saatleri dışında ve konferans şeklinde verilmiştir. 1923'te toplanan Birinci Milli Eğitim şurası gündeminde “Milli hars, milli kamus ve sarf, Milli musiki, milli lisan ve edebiyat, milli tarih kütüphanesi gibi” halk eğitimiyle yakından ilgili konular da işlenmiştir (Ayas, 1948: 437).

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber yeni Türk Devleti halk eğitimine ihtiyaç duymuş ve Cumhuriyet Hkmetinin ilk Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, 25 Kasım 1923 tarihli tamim ile valilerden halk eğitimini ele almalarını istemiştir. 1926'da idari olarak, bir ‘Halk Terbiyesi şubesi’ kurulmuştur. Fakat ne yapılacağı tam olarak bilinmediği, gerekli hazırlıklar yapılamadığı ve halk eğitiminde ihtisas sahibi elemanlar olmadığı için bir başarı elde edilememiştir (MEB, 1956: 12-13; Okçabol, 2006: 127).

Cumhuriyet döneminin başında öğretmenler ve çeşitli mesleki kuruluşlar, kentlerde, köylerde, halk eğitiminde önemli görevler üstlenmişlerdir. 1925-1928 yılları arasında kent ve kasaba öğretmenleri İrşad Heyetleri (aydınlatma toplulukları) adı verilen gruplar halinde köylere giderek, halkı bilinçlendirmişler ve okuma yazma öğretmişlerdir (Akyüz, 2008: 404).

1.3.1. CHP Döneminde Halk Eğitimi

1922 yılında, okuma-yazma öğretmek ve temel eğitim vermek üzere ‘Halk Mektepleri’ ile ‘Gece Dersleri’ başlatılmıştır. Atatürk, Mart 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada, devletin eğitim hedefinin köylülere okuma yazma öğretmek, onlara tarih, coğrafya, din konularında temel bilgi vermek olduğunu vurgulamıştır (Okçabol, 2006: 127).

Eğitimin toplumsal kalkınmada öncü rolünü üstlenmesi amacıyla, Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen sonra Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, 1923 tarihinde bir genelge yayınlamıştır. Genelgede “Yurdun her köşesinin cehalet ve irfansızlığın acısı altında ezildiği; halk ile okullar ve öğretmenler arasında yakın ilişkiler kurulması; eğitimin her yaştaki ve sınıftaki halkın gereksinmesi durumuna getirilmesi; toplumsal, ekonomik ve ulusal sorunlar konusunda öğretmen ve halktan ortak kurullar oluşturularak çalışmalarının sürekli izlenmesi ve yerel yayınlara önem verilmesi” belirtiliyordu. Bu genelge halk eğitimi etkinliklerinin başlatılmasında önemli bir role sahiptir.

3 Mart 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat ile Türk Eğitim sistemi laik ve bütünsel bir yapıya kavuşturulmuş, eğitim sistemi dağınık bir yapıdan kurtarılarak milli bir özellik kazandırılmıştır. 25 Mart 1926’da çıkarılan Milli Eğitim Bakanlığı Örgüt Kanunu’nda, eğitim görmemiş fakat çeşitli kuruluşlarda çalışan bireylerin de ilköğretimi tamamlama zorunluluğu özel kuruluşlara verilmiştir. Böylece halk eğitimiyle özel kuruluşlar da ilgilenmek zorunda bırakılmıştır (Celep, 2003: 92). Ayrıca Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile vakıf kitaplıkları MEB’in sorumluluğuna verilerek bugünkü halk kitaplıklarının temeli atılmıştır. Aralık 1925’te İzmir Milletvekili Mustafa Necati’nin önderliğinde Türk Öğretmenler Birliği tarafından Mayıs 1925’te ‘Halk Dershaneleri’ açılmıştır. 1925 yılında Mustafa Necati’nin Milli Eğitim Bakanı olmasıyla halk dershaneleri daha da faal duruma gelmiştir (Okçabol, 2006: 127-128).

1926 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ilk resmi teşkilatlanmaya gidilmiş ve ‘Halk Eğitim Şubesi’ kurulmuştur. 1927 yılında da ‘Halk Derslikleri ve Halk Konferansları Yönetmeliği’ çıkartılarak, Eğitim Şurası, halk dershaneleri ve halk konferansı için bazı esaslar kabul edilmiştir (Çalış, 1965: 10). Bu yönetmelikte, çeşitli sebeplerle hiç okuyamamış veya

istediği öğretim seviyesine ulaşamamış olanları, bir cumhuriyet vatandaşının bilmesi gereken temel vatandaşlık bilgileriyle donatmak, ulusal kültür ve ülküyü güçlendirmek görevi bu dersliklere verilmiştir (Kılıç, 1981: 113). 1927-1928 yılında derslane sayısı 3.304'e ve bu dersanelere katılanların sayıları ise 64.302'ye yükselmiştir (Okçabol, 2006: 128).

1928'deki alfabe değişikliği ilk olarak halk eğitimini kaçınılmaz bir zaruret ve fırsat vermiştir. Atatürk'ün önderliğinde hiç okuma-yazma bilmeyenlerin yanı sıra Arap harfleri ile okuyup yazanları da eğitmek amacıyla yurdun her tarafında (Ortak, 2004: 215-216) Millet Mektepleri açılmış ve bu halk eğitimi hareketinde bütün öğretmenlerle birlikte birçok aydın da seferber edilmiştir. Bu seferberlik ruhunun verdiği heyecanla ve yeni harflerin sağladığı kolaylıkla kısa bir zamanda ve az bir masrafla milyonlarca vatandaşa okuma yazma ile birlikte birtakım temel bilgiler de verilmiştir (MEB, 1956: 13).

1928-1935 yılları arasında Atatürk'ün önderliğinde, halk okullarıyla yoğun bir halk eğitimi etkinliğine girilmiştir. Halk eğitimi çalışmaları, Millet Mektepleri (1928), Halk evleri (1932), Eğitim Kursları (1936), Köy, Bucak ve İlçe Gezici Kadın ve Erkek Kursları (1938), Köy Enstitüleri (1940) ile yurt çapında yaygın hale getirilmiştir. Bu çalışmaların yanında devlet 'halk yayınlarının' yayınlanmasını üstlenmiştir (Kılıç, 1968: 7-8).

1.3.2. Türk Ocakları

Hemen her vilayette kurulmuş olan halk eğitimi alanında önemli hizmetlerde bulunan ve toplumda birlikte çalışma ve toplum bilincinin gelişmesine katkı sağlayan 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevlerinin temeli, Türk Ocakları'na dayandığı için halkevlerine geçiş sürecini anlatırken Türk Ocakları'na genel bir bakış gereklidir.

Celal Nuri'nin Jöntürk gazetesinde yayınlanan makalesinden etkilenen Askeri Tıbbiye öğrencileri, "milli ve içtimai bir Türk Maarif Cemiyeti teşkil etmek" için harekete geçmişler ve böyle bir cemiyet kurmak için anlaşmaya varmışlardır. Askerlik mesleğinin cemiyet kurmaya izin vermemesi sebebiyle Tıp Fakültesi'nin 190 genci adına öğrenci temsilcileri, Türk milliyetçiliğini desteklemek, yaymak ve yüceltmek maksadıyla, yayınladıkları bir beyannameyi dönemin milliyetçi aydınlarına göndermişler ve onların ziyaretine giderek yardımlarını talep etmişlerdir. Çağrışı kabul eden milliyetçi aydınlar; Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Dr. Fuat Sabit, Ahmet Ağaoğlu ile gençlerin temsilcileri 3 Temmuz 1911 tarihinde Ağaoğlu'nun evinde bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda kurulacak derneğin 'Türk Ocağı' adı altında faaliyete geçirilmesine karar

verilmiştir ve 3 Temmuz 1911 tarihi fiilen kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir (Karaer, 1992: 9-10).

Türk Ocakları resmi olarak 25 Mart 1912’de kurulmuş, önceleri İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenlerinin, sonraları ise Atatürk ve yine pek çok kişinin maddi ve manevi yardımlarıyla hızla gelişmiş, yurdun birçok yerinde şubeler açılmıştır (Zeyrek, 2006: 13).

‘Türk Ocağı’nın Esasi ve Dâhili Nizamları’ adlı ilk nizamnamesi, İstanbul’da 1913’de ‘Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı’ adlı bir matbaada basılmıştır (Akçura, 1981: 236). Nizamnamenin ikinci maddesine göre Türk Ocakları’nın amacı: ‘Türklerin hars birliğine ve medeni kemaline çalışmaktır.’ (Gedikoğlu, 1953: 94).

Türk Ocağı’nın liderlerinden ve Türk Milliyetçiliğinin kurucularından biri olan Ziya Gökalp’ göre ocakların amacı (Şimşek, 2002: 31);

“Ocağın gayesi tahlil edilemez. Vaka’lar o vazifeleri kendi kendine meydana çıkarır. Ankara’daki merkez diyebileceğimiz ocak elbette bir program yapacak; mamafih gaye değişmez, daima istiklal, hürriyet, vatan, millet, terakki mefhumu ve maksatları etrafında tecelli eder.”

Ocağın ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek), 1914 yılında Türk Ocağı’nın amaçlarını şöyle anlatmaktadır (Sarıay, 1994: 153);

“... Türkün maruz olduğu sefaletleri gidermek, onu düçar olduğu hastalıklardan kurtararak zinde ve faal bir hale koymak, tüfengi omzunda serserilik etmekten çekerek, çiftine, çubuğuna, destgahına, katarına, dükkânına, pazarına sevk etmek ve bu faaliyet-i bedeviye ve iktisadiyenin temin edeceği refaha müsteniden onu okutmak, yükseltmek ve çoğaltmak, vatanında teksif ve takviye ile cidal ve rekabete müsait bir seviyeye çıkarmaktır...”

Türk Ocakları’nın kurulduğu 1911 yılı Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmak amacıyla farklı ideolojilerin düşünüldüğü bir dönemdir. Balkan ve I. Dünya Savaşı’nda alınan yenilgiler, sınırların daralması ve ülke bütünlüğünün korunması açısından İslamcılık, Osmanlıcılık gibi tezlerin savunulamaz olduğu bir dönemde Türk unsurlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur (Şimşek, 2002: 30). İmparatorluk içindeki ulusçu ve ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesi, Türk Ocakları’nın etki alanını genişletmiştir. Bu dönemde Ocak, devrin ‘İhtiyaçlarını ve heyecanlarını’ temsil ettiği için kısa zamanda ilim ve fikir adamları ile gençleri bünyesinde toplayarak büyük bir gelişme göstermiştir. I. Dünya Savaşı içinde de bazı aksamalara rağmen, faaliyetlerini mütareke dönemine kadar devam ettiren Türk Ocakları’nın çalışmaları içinde fiili olarak önemli bir yer tutar (Sarıay, 1994: 162).

25 Temmuz 1951 tarihinde Falih Rıfki Atay, ‘Ocak ve Ev’ başlıklı Ulus’ta kaleme aldığı yazısında Ocakların öneminden şöyle bahsetmiştir;

“Arnavutçuluk, Arapçılık, Kürtçülük, Rumculuk, Ermenicilik ve Ulahçılık devrinde Türk Ocağı iyi bir vazife yapmıştır. Bu vazife, Osmanlı Türklerine de kendi milliyetlerini hatırlatmak ve sevdirmektir.” (Ulus, 1951:1). Türk Ocakları, Türkleri tanıtmak, cehaletle mücadele ederek milleti birliğe ve bilgiye götürmek için faaliyet gösteren ocaklardır (Milliyet, 1950: 2).

Milliyetçilik, toplumsal modernleşme, cumhuriyet idaresinin getirilmesi, kadınların toplumsal hayatta daha fazla söz sahibi olması gibi fikirleri savunmuş olan Türk Ocakları, Atatürk devrimlerine destek vermiş, devrimlerin yaygınlaştırılması, halka öğretilmesi için mücadele etmiştir. Bu amaçla taşra şubelerinde reformları halka açıklamak ve kabul ettirmek için ‘İrşad Heyetleri’ kurulmuş, yeni alfabenin halka öğretilmesi için kurslar düzenlenmiş, laiklik karşıtlarıyla mücadele edilmiştir (Akçiçek ve Karayaman, 2007: 19). Bu işleviyle Türk Ocakları adeta yönetim tarafından alınan karar ve inkılâpların halk arasında uygulanmasını üzerine alan bir kuruluş görünümündedir.

Türk Ocakları, konferanslar, müsamereler, ticaret, muhasebe, daktilo, biçki-dikiş kursları, sağlık, ziraat, yabancı dil dersleri, kütüphaneler ve okuma salonları, sinema, müze, sergi, spor, Türk dilinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, milli ekonominin teşviki ile 1912-1931 yılları arasında Türk fikir hayatına ve toplum hayatına katkıda bulunmuştur. Türk Ocakları, Türkçenin geliştirilmesi, sadeleştirilmesi için mücadele etmiştir. Düzenlenen konferanslarda, tarih, eğitim, içtimaiyat, Türk dili, milliyet, Türk kadını, Sağlık ve milli kültüre dair konular işlenmiştir. Türk Ocakları’nda müsamereler, kurslar, konserler düzenlenmiştir (Akçiçek ve Karayaman, 2007: 25-28).

Düzenli yürütülen konferanslar, Türk Ocakları’nın en etkili ve en önemli faaliyetidir. 1918 yılına kadar 500’den fazla konferans verildiği bilinmektedir (Zeyrek, 2006: 13). Bu konferanslarda, tarih, içtimaiyat, Türk Büyüklüğü, eğitim, dil, edebiyat, siyasi hatıralar, milliyet, kadın, sıhhi meseleler, hukuki ve iktisadi konular, dünyadaki Türk bölgelerinin durumları gibi, hemen hemen hepsinin konularını milli meseleler teşkil etmiştir (Sarınay, 1994: 163).

Türk Ocaklarının Cumhuriyet dönemindeki yerini belirlemek gerekirse bu faaliyetleriyle, yönetim ile halk arasında bir rol oynamayı ilke edinen, vatanın müdafaası, inkılâpların yerleştirilmesi, ülkede milli birlik ve beraberliğin sağlanması gibi konularda aktif bir şekilde çaba sarfeden sosyal ve kültürel bir seçkinler topluluğudur denilebilir.

Türk Ocakları'nın İttihat ve Terakki Fırkası ile yasal bir ilişkisinin olmamasına rağmen ocaklar, fırkanın yan kuruluşu olarak görülmüş (Şimşek, 2002: 29), fırkanın düşüncelerinin gençler ve aydınlar arasında yayılmasında büyük rol oynamıştır. Mete Tunçay'a göre Türk Ocakları, İttihat ve Terakki Türkçülüğünün Cumhuriyet döneminde çalışmaya devam eden en önemli örgütüydü (Tunçay, 2005: 295).

Türk Ocakları'nın Ankara Hükümeti ile organize faaliyetlerini sürdürmeleri, işgal kuvvetlerini rahatsız etmiştir. Anlaşma Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesiyle birlikte gelişen baskılar sonucu Türk Ocakları çalışamaz duruma gelmiştir ve sürekli adres değişikliğine gidilmiştir. Genel Başkan Hamdullah Suphi Tanrıöver ve ocak mensupları milli mücadele hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçmiş ve Ocaklar yeniden 23 Nisan 1923 tarihinde Ankara'da açılmıştır (Zeyrek, 2006: 12-13). 23 Nisan 1924 tarihinde Türk Ocakları'nın sayısı 71'e ulaşmıştır. Yeni dönemde ocakların bu şekilde hızlı bir tempo ile açılmasında hiç şüphesiz başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere yönetimin yoğun ilgi ve desteği büyük rol oynamıştır. Yönetimin teşvik ve yardımları sonucu, 1926 yılında şube sayısı 217'ye, üye sayısı da 30.000'e ulaşırken, yeni şubelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulmasına özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır (Sarınay, 1994: 275).

Türkler arasında milli bilincin uyanması, Türk kültür ve medeniyetinin açıklığa kavuşturulması, Türk milletinin yükseltilmesi, sosyal ve ekonomik yapının geliştirilmesi amacı ile ortaya çıkan Türk Ocağı Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde faaliyetlerine aynı amaçlar doğrultusunda devam etmiştir (Karaer, 1992: 30). Ocaklar, Türk milliyetçiliği için kaynaşma yeri olmuştur. Türk Ocaklarının imparatorluktan milli devlete geçiş dönemi ile Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve rejimin yerleşmesi safhasında önemli bir rol oynayan, yakın tarihimize damgasını vurmuş sosyal ve kültürel bir cemiyet olduğunu söylemek mümkündür (Sarınay, 1994: 375-378).

1930'lu yıllara gelindiğinde, Türk Ocakları'nın faaliyetleri, çalışma yöntemleri ve toplum üzerindeki tesiri tartışılmaya başlanmıştır. 1927 yılında, nizamnamesinde yapılan değişikliklerle Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir kültür şubesi haline getirilen Türk Ocakları'nın daha fazla denetim altına alınması veya kapatılması düşünülmüş, Ocakların sahip olduğu dinamik gençleri ve maddi olanakları, rejimin sağlamaştırılması ve halka anlatılması yolunda kullanılması amaçlanmıştır (Akçiçek ve Karayaman, 2007: 36). 1931 yılının ilk günlerinden itibaren, basında Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla ilgili haberler de yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet'te çıkan bir habere göre, 'memleketin muhtelif yerlerinde halkı toplamak ve gençliği yükseltmek için en az 1500 kişilik olacak ve her türlü teşkilatı bulunacak

halkevlerinin tesis edileceği' duyurulmuştur (Arıkan ve Deniz, 2004: 409). Diğer taraftan 17 Mart tarihli Milliyet gazetesinde Türk Ocakları'nın iki seneden beri CHF'nin kültür şubeleri halinde çalışmasına rağmen; her iki müessesenin de müstakil bulunmasından dolayı verimli çalışmadığı belirtilmiş ve Türk Ocakları'nın müstakil vaziyetten çıkartılarak CHF'nin kültür kurumları haline getirilip, fırkanın bir şubesi halinde idare olunacağı duyurulmuştur.

M. Zekerriyya Sertel, Türk Ocakları'nın geçmişte yaptığı hizmetlere atıfta bulunurken; ocakların şu anda bu görevi yeterince yerine getiremediği, ocağın tekrar hüviyetlerinin tespit ve gayesinin tayin edilerek çağdaş bir müessese haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sertel makalesinde, Türk Ocağı'nın halkevleri şekline getirilerek faaliyetlerini devam ettirmesi yönündeki düşüncelerini okuyucularına aktarmıştır (Arıkan ve Deniz, 2004: 410).

Atatürk ülkede yaşanan problemleri yerinde görmek ve tedbir almak amacıyla 1930 sonu 1931 başında çıktığı Anadolu gezisinde birçok yerde Türk Ocaklarına da uğramış, onların durumları ile yakından ilgilenmiştir. Atatürk'ün bu gezi sırasında Türk Ocaklarını CHF içine alarak (Georgeon, 2006: 68), doğrudan partiye bağlı yeni bir kuruluş olarak Halk Evlerini kurmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim gezisinin birinci bölümünü tamamladığı 1931 yılının ilk günlerinde basında yer alan haberlerde, CHF'nin il ve ilçelerde Halkevleri kuracağı, halkın ilgisini çekmek için Halkevlerinde sinema, kitaplık ve konferans salonları bunacağı, Gazi'nin bu konuda ilgililere direktif verdiği, partinin genel kongresine bu konuda teklif götürüleceği belirtilmektedir. Bundan sonra 20 Mart 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılacağı gayri resmi olarak ilk defa açıklanmıştır. Basında yer alan haberlerde 'Türk Ocakları infisah ediyor. Bu teşekküllerin milli bir rolü kalmamıştır... Türk Ocaklarının Halk Fırkasına ilhakı fikri tahakkuk etmiştir' denilmekte, Hamdullah Suphi Bey'in de Ocağın tarihi vazifesini ifa ettiği fikrinde olduğu dolayısıyla 'Bu teşekküllerin hizmet ve mesai tarzını değiştirecek başka bir vaziyete inkılâp eylemesi' gerektiği vurgulanır. Türk Ocaklarının kapatılmasının kesinleştiği sırada, hükümet yanlısı basın Ocakların tarihi fonksiyonlarını tamamladıkları, görevlerini inkılâplar doğrultusunda yeterince yerine getiremedikleri temaların işlendiği dikkati çekmektedir (Sarıay, 1994: 360-361).

Atatürk'ün 24 Mart 1931 tarihinde R. Eşref Üneydin'a verdiği (Şimşek, 2002: 41);

'Memleketlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlar elde etmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplama ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı masumiyet için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Tesis tarihinden beri ilmi sahada, halkçılık, milliyetçilik akidelerini meşru tamimde sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri

sebketmiş olan Türk Ocakları'nın kendi partisine katılmasını ben münasip gördüm. Bu, milli müessese hakkında duyduğum emniyetin bir neticesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler.'

beyanâtı üzerine Türk Ocakları Kurultayı olağanüstü olarak toplandı ve kendisini feshetti (Yiğit, 1992: 68). Atatürk'ün bu beyanâtı Ocakların kapatılış nedenini kamuya açıklamak içindir. Çeşitli görüşlere göre Ocaklar, Cumhuriyetten sonra yeterince yaygınlaşmamış, görevini eda edememiştir (Zeyrek, 2006: 14-15).

Sonuçta 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları yerine 'Halkevleri' açılmak üzere, her şeyi ile CHF'ye devredilmiştir. Türk Ocakları'nın yerini CHF'nin ilkelerini ve bu ilkelerin nasıl en üst düzeyde uygulandığını göstermek üzere 19 Şubat 1932 tarihinde kurulan Halkevleri almıştır. Halkevlerinin açılmasıyla Türk Ocakları'nın varlıkları halkevlerine devredilmiştir (Çavdar, 1983: 879).

1.3.3. Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında harf devriminden sonra, yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla büyük bir halk eğitimi çalışması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda halka okuma-yazma öğreten kurumların başında Millet Mektepleri dikkati çekmektedir.

Millet Mektepleri'nin kuruluş amacı; Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmaktır (BCA, 490.01/3.12.9).

Yeni Türk harflerinin 1928'de kabulünden sonra, Atatürk'ün önderliği ile Millet Mektepleri açılmıştır. Atatürk'ün başöğretmenliği üzerine alması İkdâm Gazetesi'nde şöyle yer almıştır: "Mektebin muayyen bir mıntıkası, muayyen bir binası yoktur. Ancak, Türkiye seması altındaki vatan koca bir mektep olacaktır. Bu vatan-şümül mektebin başmuallimi Reiscumhur Gazi Hazretleri'dir." (Yiğit, 1992: 66).

Millet Mektepleri Talimatnamesine göre köylerde 12-45, kentlerde 16-45 yaşları arasındaki herkesin okuma yazma belgesi alması zorunlu kılınmıştır. Bu okullar gezici ve durağan olmak üzere iki çeşit olup, okulu olmayan yerlere gezici Millet Mektepleri gönderilmiştir (BCA, 490.01./3.12.21).

Yeni harflerle okuma yazma öğretmek amacıyla Halk Mektepleri, Halk Dershaneleri ve Gece Kursları, Millet Mektepleri'ne dönüştürülerek okuma-yazma kampanyası başlatılmıştır (Okçabol, 2006: 129). Millet Mektepleri'nin eğitime başlama günü olan 10 Ocak 1929 tarihi, yurttâ 'Maarif Bayramı' olarak halka duyurulmuştur (Kara, 2006: 39).

Millet Mektepleri'nin çalışmaları, 1930'da açılan Okuma Odaları ile desteklenmiştir. Okuma Odaları Millet Mektebi'ni bitiren yetişkinlere okuma-yazma alışkanlığı ve zevki kazandırmak amacıyla açılmış odalardır (Güneş, 1996: 81). Okuma Odalarında bütün memleket gazeteleri, dergileri ve açık bir dille yazılmış her türlü kitaplar herkesin mütalaasına sunulur. Okuma Odalarına alınacak her türlü neşriyatın Millet Mektepleri İdare Heyeti'ne aittir (Ayas, 1948: 421).

1928-1929 ders yılında, 17.000'e yakın öğretmenle 20.000'in üstünde dersane açılarak, erkek-kadın 600.000 kadar vatandaşa okur-yazarlık diploması verildi. Dersler dört aylık ve iki aylık süreler halinde düzenlenmiştir (Yiğit,1992: 67). Eski ve yeni harfleri bilmeyenler, sadece yeni harflerle okuma yazma öğretimi yapılan 4 ay süreli A dersliklerinde, eski harfleri okuyup yazabilenler, okuma yazma, hesap, sağlık bilgileri ile yurttaşlık eğitimi verilen 2 ay süreli B dersliklerinde eğitim görmektedir (Celep, 2003: 93).

1928-1949 arası, 12-45 yaşlarında kadın erkek toplam 1,5 milyon yetişkin sertifika almıştır (Güneş, 1996: 81). Millet Mektepleri'nin faaliyetleriyle her yaştan vatandaşa öğrenme milli bir istek haline gelmiştir. Kısa bir süre içinde az bir masrafla milyonlarca vatandaşa okuma-yazma ve birtakım temel bilgiler öğretilmiştir (Kılıç, 1981: 114).

Millet Mektepleri hareketi, iyi organize edilmiş ve tesirli bir okuma-yazma seferberliğidir. Millet Mektepleri faaliyetlerini her sınıf ve yaştan halkı hedef alarak düzenlediği için ilk büyük halk eğitimi hareketi olarak görülmektedir. Hareket şehirlerde ve köylerde hızla yayılmıştır. Birçok teşekküllerin işbirliğinin sağlanmış olması, mahallî insiyatife yer verilmesi, gerekli yer, araç ve elemanın planlanmış olması bu hareketin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Halka mecburi bir tahsil mükellefiyeti yüklenmiş fakat maddi olarak bir şey talep edilmemiştir (Oğuzkan, 1954: 25).

1.3.4. Halkevleri

. Cumhuriyetin sistem olarak halka benimsetilmesi ve Türk milletini kısa zamanda çağdaş düzeye getirecek olan sosyal ve ekonomik atılımların uygulama alanına aktarılması için halkın eğitimine önem verilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra köklü inkılâpların tamamlandığı bir sırada, Atatürk'ün isteğiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. SCF'nin çok kısa sürede geniş bir kitlenin desteğini kazanması, duyulan hoşnutsuzluğun işaretleri olarak ortaya çıktı. Bu gelişmeler sonucunda SCF kapatıldı ve inkılâpların halka anlatılmasına, aktarılmasına yönelik çalışmalara başlandı. Millet Mektepleri'nin ulaştığı insan sayısı, demokrasi ve inkılâpların yerleşmesinde yetersiz kalınca yeni bir teşkilata ihtiyaç

duyulmuştur. Halkevleri teşkilatının kurulmasına, faaliyet alanına yönelik hazırlıklar, Türk Ocakları'nın kapanmasından önce başlamış bulunuyordu (Yiğit, 1992: 67-69). 10 Nisan 1931'de Türk Ocakları'nın olağanüstü bir toplantı ile kendini feshetmesi ve bütün gayrimenkullerini CHF'ye devretmesiyle Halkevlerinin açılması için gerekli ortam hazırlanmıştır. 19 Şubat 1932'de resmen açılan halkevleri (Demirdelen ve Ortak, 2006: 254), çalışmalarını Cumhuriyet Halk Fırkasının parti programındaki ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür (Çavdar, 2003: 238-239). Halkevleri ve Halk odaları, CHP yönetimince parti örgütünün dışında görülmemiş, aksine, CHP'nin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Koçak, 2010: 106).

19 Şubat 1932'de açılan Halkevleri, Atatürk'ün direktifleriyle kurulmuş, 1932-1951 yılları arasında Türkiye'nin dört bir yanına yayılan çok önemli bir kültür kurumudur. Halkın cumhuriyeti içselleştirmesine katkıda bulunan, toplumsal ilişkilerde kültürde, edebiyatta, sanatta, bilimde ve eğitimde çağdaş uygarlık yönünde kalkınmayı gerçekleştirmeye ulaşmanın gereklerini halk ile birlikte yerine getirmek için halka gönüllü hizmet sunan Halkevleri, sosyal dayanışmayı sağlamlaştırmak ve gençleri her bakımdan hayata hazırlayacak kurumlar kurmak ihtiyacıyla açılmıştır.

Halkın tamamını içine alacak ve halkı devletin belirlediği yeni esaslar doğrultusunda eğitecek yaygın bir eğitim teşkilatı olan Halkevlerine (Demirdelen ve Ortak, 2006: 255) neden ihtiyaç duyulduğu ve evlerin kurulmasının ardında yatan sebepler, 1932 yılında çıkarılan Halkevleri Talimatnamesi'nde şöyle izah edilmiştir (CHF, 1932: 2-3);

“Memleketimize nazaran millet hazineleri daha zengin, maddi imkanları daha geniş ve okuma-yazma bilenlerin oranı yüzde yüz veya yüzde doksanbeş olan memleketlerde bile, halk kültür teşkilatına her gün daha ziyade artan bir ehemmiyet verilmektedir. Bu ehemmiyetin derecesi şu birkaç misalle ölçülebilir: Macaristan'da Milli Kültür Cemiyetleri 1867'den beri 'Macar Milli Kültür Cemiyeti', 'Ukrayna Cemiyeti', 'Amele Jimnazları', 'Çiftçi Dernekleri' vs.. gibi isimler ve bunların yüzlerce kültür yurtları halinde sürüyor. Çekoslovakya'da 'Mazarik Halk Eğitim Cemiyeti'nin 400 kadar kültür yurdu, İtalya'nın 'Dopolavora' adlı milli kültür teşkilatı ki bunun 1586 kültür derneği, bin kadar amatör temsil gurubu var. 1930'da 8000 Halk Kütüphanesi açmışlar, 1931'de çeşitli şehir, köy ve kasabalarda 27.000 kadar milli bayramlar tertiplenmişler. Bugün ise 1.500'den fazla Amele Bilgi Kursu var. Almanya'da ise böyle teşkilatların sayısı pek çoktur. Mesela Nünberg'deki Kültür Cemiyeti Yüksek Halk Mektebi'nin 170 öğretmeni vardır. İngiltere'de Halk Eğitimi Cemiyeti'nin radyo kurslarına 2.700.000 kişi devam ediyor.

Öyleyse biz bu sahada her millettten daha çok çalışacağız. Çünkü onlardan her yönden eksikiz. Resmi ve gayriresmi gayretlerimizi hep bu konuya yönelteceğiz. Cemiyetin bünyesine yerleşmiş bir takım müesseseleri söküp atmak ve yerine Cumhuriyet ve inkılâp esaslarını bütün ruhlara hâkim kılmak için, onu bir iman haline getirmek için çalışacağız.”

Halkevi Yönetmeliği'ne göre Halkevleri (CHF, 1932: 5);

“Fırkamızın program temelleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, layiklik ve inkılâpçılıktır. Programımızı bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileşmesi için bu

vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini, milli seciyenin türk [Türk] tarihinin ilham ettiği derecelere çıkmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, milli kültürün ve ilmi hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tesbit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yıllar cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi medeniyet sahasında türkün [Türk'ün] tabii meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını istihdaf eyler. Halkevleri'nin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olacaktır.”.

Halkevlerinin yıldönümü ve yeni otuz üç evin açılışı dolayısıyla söylev veren Recep Peker, Halkevlerinden şöyle bahsetmiştir: “Halkevlerinin çalışması, birbirini anlayan ve büyük davalarda birbirlerine dayanan bir kütle yaratacaktır... Yurda zarar getirecek büyük vakalar karşısında beraber ayaklanıp büyük tehlikeleri beraber karşılamak duygusu ile hareket eden bir kütle... Onun için yurddaşları halkevlerinin herkese mücadele sinisini açmış bekleyen çalışma saflarında şerefli yerini almağa çalışıyorum.” (Ulus, 1936: 1).

1938 yılında yayınlanan ‘CHP Halkevleri Öğreneği’nde halkevleri şöyle açıklanmıştır: “Halkevleri şubelerinin, bütün çalışmalarında, Parti programının göz önünde tutulması; bunların her vesile ile yayılması ve kökleştirilmesi esastır. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.” (CHP, 1938: 4).

Ulus gazetesinde 25 Şubat 1945 tarihinde Selahattin Batu'nun ‘Halkevleri ve Halkçılığımız’ başlıklı yazısında Halkevlerinin kuruluş sebeplerini şu şekilde açıklamıştır (Malkoç, 2009: 18-19);

“...Bu memlekette her şeyin halk için yapıldığını da en güzel sembolleştiren Halkevleridir... Halkevleri bilhassa bu bakımdandır ki birer inkılâp organıdır ve inkılâbın dünya görüşünü cemiyet ve millet görüşünü, fikir ve sanat görüşünü ana kalabalığa, ana varlığa indirmek için kurulmuşlardır... Halkevleri aynı zamanda en geniş anlamıyla halk terbiyesi kurumlarıdır... Oralarda elde edilen her başarı bir taraftan rejimin halka doğru kazandığı bir zaferi öte yandan, halkı ileriye bir adım daha yaklaştırmanın inancasını getirmektedir. Halkevlerimizde doğrudan doğruya halkın başlarında aydınlarıyla teşkilatlanması bahis mevzuudur... ve orada aydınlı aydın olmayanın bir sentezi yani içinde yaşadığımız asrın büyük hakikat, gerçekleşecektir... Ancak bu gerçeği anladığımız ve hakikati kıldığımız ölçüde asrın seviyesine varacağız... Okulun ve üniversitenin varamadığı yerlere halk odalarıyla yetişmek, okul nimetinden mahrum kalmış olanlara okul görmüş olanların eliyle yardıma koşmak şuuruyla çalışacağız.”

Halkevleri, Türk kültürünün milli değerlerini işleyen, Türk devrimini geniş halk kitleleri arasında kökleştirmeye ve milli birliği sağlamaya çalışan ve Türkiye'nin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması için uygun eğitim vermeyi amaçlayan bir halk eğitimi kuruluşudur (Ergün, 1982: 157).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halkın Evi adlı eserinde Halkevlerinden şu ifadelerle bahsetmektedir (Baltacıoğlu, 1950: 30-32);

“Halkevleri, kayıtsız ve şartsızca bütün halkı içine alabilecek olan en sağlıklı ve en ahlaki kültür yuvalarıdır. Halkevleri ilim sanat ve teknik öğretimine verdikleri geniş yer ve

ehemmiyetle gençliğin fikri ve ilmi teşekkülüne doğrudan yararlar. Halkevleri en canlı kültürü barındıran ve tiyatro, musiki, spor gibi kültürel etkinlikleri bünyesinde toplayan yerlerdir, mili karakterin gelişmesinde halk için yaşama evleridir. Halkevleri Türk kültür aşısının vurulduğu evlerdir.”

Başvekil İsmet Paşa'ya göre halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi, vatandaşların memleket ve millet işlerini bilhassa memleketin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir. Bir süre CHF Genel Sekreterliği yapan Şükrü Kaya'ya göre Halkevleri, Atatürk inkılâbı prensiplerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleştirilmesi için kurulmuş, ihtilalin kültürel yayın yurdu. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre de halkevleri bütün halkı içine alabilecek olan en sıhhi ve ahlaki kültür yuvalarıdır. Halkevleri kültür ocağı, kültür yuvasıdır, sıkı disiplin, iş bölümü ve kültürel gayeleriyle bir millet evidir (Zeyrek, 2006: 18-19).

Halkevleri'nin kuruluş gerekçesi, 'Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi'nde şöyle dile getirilmektedir (Tunçay, 2005: 299);

“Fırkamız, rehberliğiyle kurtardığı vatani, siyasi, içtimai ve iktisadi derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve azmindedir... bugün vasil olduğumuz merhale, üzerinde bulunduğumuz yolun henüz başlangıcı demektir. Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için esasen bu yolun müntehası [sonu] yoktur”.

CHF Genel Sekreteri Recep Peker, Partinin son genel kurulunda milli kültür alanında yeniden teşkilatlanma kararı alındığı için Halkevlerinin kurulmasına karar verildiğini, çağdaş milletlerin okul eğitimini yeterli görmediklerini, bunun yanında halk eğitimi ve terbiyesine ihtiyaç bulunduğunu ve bunun için Halkevlerini kurduğunu açıkladı. 19 Şubat günü yurdun 14 yerinde Halkevleri resmen açılmıştır. Reşit Galip, Recep Peker ve İsmet Paşa'nın çeşitli vesilelerle verdikleri nutuk ve demeçlere göre halkevlerinin amaçları şöyle açıklanmıştır (Çavdar, 2003: 238-239);

“Ulus bilinçli, birbirini seven ve anlayan, aynı ülkeye bağlı halk kitleleri halinde örgütlemek, kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmalarını sağlamak, ulusal birliği oluşturan, milli ruhu biçimlendiren ve güçlendiren kültür öğelerini tespit etmek ve geliştirmek, Köylü ile kentli, köylü ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenleyip arttıracak köycülük çalışmalarının yapılmasını sağlamak ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkelerini ve bu ilkelerin ülke genelinde nasıl uygulandığını anlatmak için kullanılan bir merkez olmasını sağlamaktır.”.

Halkevleri yalnızca okuma-yazma eğitiminin verildiği kurumlar değildir (Güneş, 1996: 81). Devrimleri yaymak, kökleştirmek, halkı toplumsal ve kültürel açıdan geliştirmek, yaş cinsiyet farkı gözetmeden şehir ve kasabalarda herkesin yararlanmasını sağlamak (Gedikoğlu, 1953: 94), milli kültürün yayılması ve aydın-halk arasındaki uçurumu kaldırmak

için tam bir halk eğitim merkezidir. Halkevleri her şeyden önce, halka yeni Türkiye'nin hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacına uygun bir eğitim vermeyi hedefleyen yaygın eğitim kurumlarıdır. 1932 yılında Halkevlerinin açılışına dek Türk Ocakları dışında sadece okuma yazma öğretimiyle ilgilenilmiştir. Ancak Halkevleri her türlü halk eğitimi konusuna eğilmiştir.

Bu kurumlar 1932-1951 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde önemli roller oynamıştır. Başta Atatürk olmak üzere, dönemin önde gelen devlet adamları zaman zaman halkevleri çalışmalarına bizzat katılmak suretiyle bu kurumları desteklemişler, böylece geniş halk kütlelerinin halkevlerinde yapılan faaliyetlere katılımını sağlamışlardır (Çavdar, 2003: 238-239).

Türk inkılablarının teorikten pratiğe dönüştürülmesinin en güzel örneklerinden birini teşkil eden Halkevleri, kent kent organize olarak Cumhuriyet devri eğitim ve kültür ağını ülkede örmüşlerdir. Cumhuriyet'in laik karakteri başta olmak üzere, rejimin siyasi dayanağı, Halkevlerinde titizlikle işlenmiştir. Fakat Cumhuriyet idaresi ile siyasi meselelerde çatışan fikirlerin Halkevleri çatısı altında yer almamasına daima dikkat edilmiştir (Akhan ve Yılmaz, 2011: 61).

Halkevleri, merkezdeki genel merkezin önderliğinde, şehirlerde 'halkevi', köy ve kasabalarda ise 'halk odası' olarak teşkilatlanmıştır (Kara, 2006: 65). Halkodalarının kuruluş gerekçesi; "Bir yerde Halkevi açılabilmesi için en az üç şubenin oluşturulması şartı vardı. Büyük şehir ve kasabalardan daha küçük kasabalara doğru gidilikçe Halkevleri teşkilat ve çalışma talimatnamelerinin aradığı muhit şartlarının daraldığı, Halkevi kurulma imkân ve vasıtalarının bu müesseseyi işletemeyecek kadar azaldığı göze çarpmıştır. Halkevi teşkilatı ile varılamayan bu yerlere oraların ihtiyaçlarına, dilek ve şartlarına uygun bir teşkilatla girilmesi düşünülmüş ve bundan Halkodaları doğmuştur. Milli teşkilatçılığı ile Halkodalarını yaratan Cumhuriyet Halk Partisi, bu kurumlarla köylere kadar sokulmak bahtiyarlığına ermiştir..." (Öz, 1992: 113) şeklinde açıklanmıştır.

1932 yılı halkevleri için tam bir hamle yılıdır. Bu tarihte açılan şube sayısı 158'dir (Yiğit, 1992: 70). 1932-47 yılları arasında açılan 1800 okuma-yazma kursundan 67.000 yetişkin sertifika almıştır (Güneş, 1996: 82). Ayrıca Halkevlerinin kırsal kesime ulaşabilmesi amacıyla, 1936 yılından sonra halkodaları kurulmaya başlanmış, ancak kırsal kesime ulaşım güçlüğü olduğundan 1936'dan sonra halk odası sayısı 210'a, 1943'te 395'e yükseltilmiştir (Okçabol, 2006: 131). Halkodaları daha çok kırsal yörelerde ve nüfusu az olan yerlerde açılmıştır. İl merkezlerinde Halk Odası yoktu (Koçak, 2010: 105). 1940 yılında ilk kez 141

yerde açılan Halk Odalarının sayısı, 1943'te 231'e, 1945 yılı içinde ise 2688'e yükselmiştir. 1946 yılında, ilçe merkezinde 103, bucak merkezinde 727, köyde 3206, mahallede 30 olmak üzere toplam 4066 Halkodası vardır (Öz, 1992: 113).

1946 yılında mevcut 455 Halkevi'nden 63'ü il merkezinde, 288'i ilçede, 73'ü bucakta, 28'i köyde, ikisi mahallede ve biri de yurt dışında bulunmaktaydı (Koçak, 2010: 105). 1951 yılında Halkevleri kapatıldığında, halkevi sayısı 478 iken halk odası sayısı da 4.327'e ulaşmıştır.

Halkevleri'nin 1932-40 yılları arasında üye sayılarının hızla arttığı, kitaplardan yararlananların sayısının 25 milyona, kurslara katılanların da 48 bine ulaştığı görülmektedir. 1944 yılında Halkevlerince çıkarılan dergi sayısı 80 dolayındadır. Halkevlerinin eğitim amaçlarından birisini de buldukları yörenin bilgilerinin derlendiği bir derginin yayınlanması oluşturmuştur. Halkevleri yerel tarih çalışmalarına verdiği önemi özellikle dergi yayınlarıyla göstermiştir. Halkevi dergileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal ve kültürel tarihini hatta siyasal tarihini inceleyen ve bugünlere ulaşan çok önemli kaynaklar olmuşlardır. Bütün Halkevleri adına, Ankara'da yayınlanan *Ülkü Dergisi* Mart 1933'te ana yayın organı olarak faaliyet vermiştir. Dergi aylık düzenli yayınlanmış, *Ülkü* en uzun soluklu Halkevi dergisi olmuştur.

Halkevleri, konferanslarla çok geniş kitlelere ulaşmayı ve bu kitleleri eğitmeyi hedeflemiştir. Halk konferanslar aracılığı ile hem birbiriyle kaynaşmış hem de Halkevlerinin bire bir eğitim çalışmalarından yararlanmıştır.

Çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte tek parti iktidarını eleştiren muhalefetin en büyük uzlaşmazlık kaynaklarından birini de Halkevleri oluşturmuştur. Halkevleri, CHP ile olan bağlantıları dolayısıyla tartışma konusu yapılmıştır ve kapatılmıştır. Türk kültürünün korunarak müspet ilim ve modern tekniğin bütün gereklerini uygulamak için çalışacak idealist gençler yetiştirmek için açılan Halkevlerinin önemi ve faydaları, 17 Temmuz 1951 tarihinde Ulus gazetesinde Halil Sezai Erkan tarafından şöyle anlatılmıştır (Ulus, 1951: 8);

“Halkevleri kuruluşundan beri milletimizin manevi cevherlerini geliştirmekte, zevklerini takviyede, inkılâplarımızın milli birlik duygularının ve karşılıklı sevgi ve saygının kökleşmesinde ve kültürel gelişmemizde inkâr edilemez büyük hizmetler görmüştür.

Henüz okulun giremediği köylerde okuma yazmayı öğreten, kitap ve okuma sevgisini aşlayan ve besliyen, resim, heykel, musiki gibi güzel sanatları teşvik eden, gösteri yoluyla milli heyecanlarımızı, kahramanlık destanlarımızı en küçük yurt parçasına kadar ulaştıran, köy ve köylü sevgisini şehirli münevverlere telkin eden güreş, avcılık, atıcılık, su sporları gibi milli sporlarımızı yeni nesle sevdiren, geniş salonlarında kadınlı erkekli binlerce vatandaşları kaynaştıran Türk milletinin ezeli hasleti olan vatan ve millet sevgisini, inkılâp ve istiklal aşkı ve ülküsünü besleyen,

inkılâplarımızı vatandaşlarımıza benimsetmekte ve siyasi bilgi ve görüşlerimizin bugünkü olgun seviyeye ulaşmasında büyük tesirleri ve hizmetleri olan halkevlerimize cemiyetimizin bundan sonra da bilhassa ihtiyacı olacaktır.

Milli varlığımızın ve varlığımızın temeli olan inkılâpların ve rejimimizin müdafaa ve muhafazasını Atatürk'ün kendilerine emanet ettiği Türk gençliğinin imanını ve Atanın telkin ettiği inkılâpçı ruhu her ana zinde tutmak için Halkevleri gençliğin heyecan ve insan kaynağı ve karargâhı olarak yaşatılmalıdır.

Halkevlerimiz bugüne kadar tarihi varlıklarımızın folklorumuzun benzer teşekküller, vasıtasıyla yabancı milletlere tanıtılması işinde de büyük ve değerli başarılar sağlamıştır. İnkılâp ruhundan ve Kemalist rejimin ihtiyaçlarından doğmuş müesseselerdir. Yurdumuzun çeşitli özelliklerini meydana çıkarıp tanıtmakta, ediplerimizin, sanatkârlarımızın şahsiyet ve eserlerini değerlendirmekte Halkevleri paha biçilmez hizmetler ifa etmişlerdir.”

1.3.4.1. Halkevlerinin Kuruluşu

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın halkevleri açma düşüncesinin gelişmesinde, Türk Ocakları önemli bir yer tutmaktadır. Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra halk eğitiminde doğan boşluğu doldurmak için halkevlerinin kurulması düşüncesi fizibilite özelliği kazanmıştır.

1931 yılında yeni bir örgütlenme için karar verildiği ve bu örgütün Halkevleri olduğuna dair haberler basında halkevleri açılmadan bir yıl önce yer almıştır. Atatürk 1 Ocak 1931'de İstanbul'da gazetecilerle yaptığı görüşmede Halkevlerinin kurulacağından bahsetmiştir. Cumhuriyet gazetesi 2 Ocak 1931'de “Gazi'nin İrşadı: Büyük Halkevleri Tesis Edilecek” başlığıyla, aynı tarihli Milliyet gazetesi ise Halkevlerinin açılacağı ve konunun CHF Kongresi'nde görüşüleceğini kamuoyuna açıklamıştır (Malkoç, 2009: 24-25).

10 Mayıs 1931'de toplanan CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde Halkevlerinin açılması teklif edilmiş ve bu öneri kongrenin 17 Mayıs 1931 tarihli celsesinde oybirliğiyle kabul edilmiştir (Malkoç, 2009: 25). Bunun üzerine CHF vilayet merkezleri tarafından çeşitli illerde Halkevleri açmak için hazırlıklara başlanmıştır. Yaklaşık dokuz aylık bir süreden sonra 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri on dört ilde birden aynı anda açılmıştır. Bunlar Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van Halkevleridir (Şimşek, 2002: 60). Ankara'daki açılıшта Recep Peker halkevlerinin önemini belirten bir konuşma yapmış, Recep Peker'in konuşmasını Aydın Mebusu Reşit Galip'in konuşması takip etmiştir. Reşit Galip konuşmasında halkevlerine neden ihtiyaç duyulduğunu ve halkevi talimatnamesindeki maddelerden nelerin anlaşılması gerektiğini geniş bir şekilde açıklamıştır (Galip, 1933: 11-13).

Halkevleri, CHP'nin temel prensipleri doğrultusunda faaliyet gösteren, bütün halka açık kuruluşlardı. Buna karşılık Halkevlerinin kendilerinin ve faaliyet kollarının yönetim

kurullarına atanacak veya seçilecek kişilerde Parti üyesi olma şartı aranırdı. Halkevlerinin açılması, işletilmesi ve denetlenmesi konuları, Halkevleri öğreneğine göre buldukları yerin il, ilçe veya kazalardaki Parti teşkilatları yönetim kurullarının yetki ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Kurulan Halkevleri bağlı bulunduğu yerel parti örgütüne ve CHP Genel Sekreterliğine karşı sorumluydu. Ancak Ankara Halkevi Başkanı doğrudan Parti Genel Yönetim Kurulu tarafından atanır, Genel Sekreterlikle yazışır ve bu Halkevinin bütçesi de Genel Yönetim kurulu tarafından sağlanırdı (CHP 1938: 5).

Bir yerleşim yerinde Halkevi kurulabilmesi için asgari düzeyde bazı koşulların yerine getirilmesi gerekirdi. En az üç faaliyet kolunu çalıştırmaya yetecek sayıda üyenin kayıtlı olması; 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, birkaç çalışma odası ve jimnastik yapmaya elverişli bir bahçesi olan binanın temin edilmesi; en az bir odacı ve büro memuru ile öteki zorunlu ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek miktarda bir bütçenin oluşturulması gerekirdi (CHP, 1940: 3).

Bir ilin sınırları içerisinde ya da ona bağlı bulunan yerleşim birimlerinde birden fazla halkevi kurulabilirdi. Böyle bir durumda aynı bölgede yer alan halkevlerinin çalışmalarını koordine etmek üzere il Parti örgütü yönetim kurulu tarafından uygun görülen bir kişi görevlendirilirdi. CHP Genel Sekreterliği gerek doğrudan, gerek illerdeki teşkilatlar aracılığıyla her halkevini kontrol yetkisine ve konumuna sahipti (Şimşek, 2002: 74).

Halkevleri bütçesi bağlı bulunduğu idari bölgenin Parti yönetim kurulları tarafından sağlanırdı. Her parti kademesi kendine bağlı olan Halkevleri bütçelerinin uygulamalarını kontrol etmekle sorumluydu. Halkevi müdürleri sağlanan bütçenin yazılı bir örneğini CHP Genel Sekreterliğine göndermekle yükümlüydüler (CHP, 1938:5).

24 Haziran 1932'de halkevlerinin açılışı dolayısıyla konuşan Recep Peker Halkevlerini açmadaki gayeyi şöyle açıklamıştır: “Halkevlerini açmakla gelip geçici muvakkat bir tesir yapmak ve cansız birtakım müesseseler kurmak değil, mevcudiyet ve faaliyeti milli hayata yapışık ve milli ileri gidişe yardımcı, kendi kendine işleyecek ve işlediği zaman muhiti için faydalar verecek derecede kuvvetli hayat yuvalarının temelini atmaktaydık.”. Başlangıçta 14 vilayette açılan Halkevleri'nin sayısı, 24 Haziran 1932'de açılan 20 Halkevi ile birlikte ilk yıl 34'e yükselmiştir. Bu 20 Halkevi; Antalya, Bilecik, İçel, Edirne, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Trabzon, Giresun, Ordu, Zonguldak, Gaziantep, Kocaeli, Yozgat, Van, Tekirdağ ve Kütahya'da açılmıştır (Hâkimiyeti Milliye, 1932: 1-2). Halkevleri ülke genelinde hızla yayılmış, vilayet, kaza ve hatta köylerde de bu yönde yapılanmalara gidilmiştir (Malkoç, 2009: 27). 1933 yılında Halkevlerinin sayısı

elli beşe ulaştı. 1935'te 103, 1938'de 210, 1939'da 367, 1940'da 379, 1945'te 438, 1946'da 455, 1950'de ise biri Londra'da gerisi yurt içinde olmak üzere 478 Halkevi bulunuyordu. 1932-40 döneminde gerek sayı, gerek etkinlik bakımından Halkevleri en hızlı yükseliş sürecini yaşamıştır. 1932-1949 yılları arasında toplam 474 Halkevi ve 4371 Halkodası açılmıştır (CHP, 1939: 3; Şimşek, 2002: 61). Böylece Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılına gelene kadar halkevlerinin sayısı biri yurt dışında olmak üzere toplam 478'e halkodalarının sayısı ise 4371'e yükselmiştir. Söz konusu rakamlar halkevleri ve halkodalarının ülke genelinde ne derece yaygınlaştığını açıkça göstermektedir.

1.3.4.2. Halkevleri İle İlgili Mevzuat

Halkevlerinin kurumsal yapısını, çalışma prensiplerini, etkinliklerini ve işlevlerini belirleyen tüzükler, 1932 C.H.F Halkevleri Talimatnamesi, 1938 C.H.P. Halkevleri Öğreneği ile 1940 C.H.P. Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'dir.

1940 yılında CHP Genel Yönetim Kurulu'nca hazırlanan Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi ile 1938 tarihli Halkevlerinin Örgüt, Yönetim ve Çalışma Öğreneği'ne göre, Halkevleri için belirlenen esaslar şunlardı: Halkevleri CHP'ye kayıtlı olan veya olmayan herkese açıktı. Fakat Halkevleri İdare Heyeti ve Şube İdare Komitelerine üye olabilmek için Halk Fırkası üyesi olmak gerekiyordu. Memurların idare heyetlerine girmesinde bir sakınca yoktu. Halkevlerinin açılma kararı Fırka Umumi İdare Heyetine, evlerin tesis, teşkil ve düzenlenmesi vilayet idare heyetlerine aitti. 1938 tarihli düzenlemede ise bu yetki, Halkevlerinin buldukları yerin il, ilçe veya kamu yönetim kurullarına verilmişti. Ankara Halkevi'nin başkanı Parti Umumi İdare Heyeti tarafından doğrudan seçilecekti ve Parti Genel Sekreteri ile doğrudan haberleşerek, raporlarını oraya gönderecekti (CHP, 1938: 5).

Vatandaşların eğilimlerine göre kendilerine bir çalışma alanı bulabilmelerini sağlamak amacıyla Halkevleri Dil, Tarih, Edebiyat; Güzel Sanatlar; Temsil; Spor; Sosyal Yardım; Halk Dershaneleri ve Kurslar; Kütüphane ve Neşriyat; Köycülük; Müze ve Sergi olmak üzere toplam dokuz şubeye ayrılmıştı. Bir şubenin açılabilmesi için o şubeye en az 25 üyenin kayıtlı olması gerekiyordu (CHP, 1940: 4). Her şubenin, şubeye gireni kaydetmek için bir kayıt defteri bulunuyordu. Üye sayısı 50'ye kadar olan şubeler üç, 50'den fazla olanlar ise beş kişilik bir şube komitesi seçiyordu. Üye sayısı 10'dan az olan şubeler içinse komite seçimi yapılmıyordu. Şubelerin kendi çalışma talimatnamelerini kendilerinin hazırlaması istenmekteydi (CHP, 1938: 6).

1945 yılında Halkevleriyle Halkodalarının çalışmalarını merkezden daha sıkı gözetmek, tecrübeli Halkevlerinden daha etkin faydalanabilmek ve kurumların verimliliğini arttırmak amacıyla Ankara’da, içine dört Halkevi ve bir Halkodası başkanını da alan bir Halkevleri ve Halkodaları Yüksek Danışma Kurulu oluşturulmuştu. Bu kurulun CHP Genel Sekreterliği ve Halkevleri Bürosu ile koordineli çalışmalarda bulunması amaçlanmıştı (CHP, 1946: 3).

CHP Halkevleri Öğreneği’nde Halkevlerinin gelir ve bütçe kontrolü ile ilgili düzenlenen 13. maddesi ise şöyle idi: “Halkevleri, bağlı oldukları Parti yönetim kurullarının sağlayacağı ve saptayacağı para ile yönetilir. Parti örgütleri kendine bağlı olan Halkevlerinin bütçelerini saptar ve kontrol eder. Halkevi Başkanları saptanan bu bütçelerin birer örneğini vakit geçirmeden C.H.Partisi Genel Sekreterliğine gönderirler.” (CHP, 1938: 7).

Halkevlerinde oynanacak oyunlar CHP Halkevleri Öğreneği’nde 16. Maddede düzenlenmiştir. Halkevlerinde satranç ve bilardo oynanması, salon tenisi ve başka salon jimnastikleri için yer verilmesi, Parti ve Halkevi üyelerine düğün ve nişan törenlerini Halkevlerinde yapabilme izni ve belli şartlar içinde Halkevlerinde yapılacak nişan, düğün ve balo gecelerinde rakı ve konyaktan başka yerli içkiler kullanılabilmesine ilişkin hükümler eklenmiştir (CHP, 1938: 7).

1.3.4.3. Halkevlerinin ve Şubelerinin Yönetim Kurulları

Halkevi yönetim kurulu o halkevine bağlı şubelerin yönetim kurulları tarafından seçilen delegelerden oluşur. Her şube, halkevi yönetim kuruluna katılmak üzere bir delege seçebilirdi. Bir Halkevinin yönetim kurulu Parti teşkilatı tarafından atanan bir başkan ve şube yönetim kurullarının seçtiği dokuz delegeden oluşmaktaydı (CHP, 1938: 6). Örgütlenmesini tamamlamamış şubeler halkevi yönetim kuruluna delege gönderemezlerdi. Halkevi yönetim kurulu şube komitelerinin seçeceği delegelerden oluşmaktaydı. Şubelerin seçtiği delegeler aynı zamanda şube başkanı da olabilirdi. Halkevlerinin ve şubelerin yönetim kurullarının oluşturulduğu seçimler iki yılda bir yapılırdı. Önceki dönemde seçilmiş üyeler yeniden seçilme hakkına sahipti (CHP, 1938: 8).

Bir Halkevinin yönetim kurulu haftada en az bir kez toplanırdı. Halkevi yönetim kurulu ve şubeleri komite kararları çoğunlukla verilirdi. Halkevi yönetim kurulunun temel görevlerini özetlemek gerekirse; ulusal günlerde resmi törenler düzenlemek, Halkevlerinin eğlence programlarını düzenlemek, şubelerin çalışmalarını koordine etmek, Halkevi bütçesini, demirbaşlarını ve diğer donanımını denetlemek, Halkevi bütçesini oluşturmak, uygulamak ve

disiplin sorunlarını ele almak, yazışmalar ve raporlar hakkında Parti Genel Sekreterliğini bilgilendirmektir (CHP, 1938: 9-10; CHP, 1940: 10).

Şube yönetim kurulları da Halkevi yönetim kurulları gibi iki yıllığına seçilirlerdi. Şube yönetim kurulu üyesi seçilebilmek için mevcut oyların üçte birini almak gerekirdi. Bu oranın üzerinde oy alan üyelerin bulunması durumunda şube yönetim kuruluna seçilecek adaylar aldıkları oy sayılarına göre sıralanarak belirlenirdi (CHP, 1938: 8).

1.4. HALKEVLERİNİN HALK EĞİTİMİ FAALİYETLERİ

Atatürk Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim ve öğretimi her zaman ön planda tutmuş, inkılâpları gerçekleştirecek, sürdürecekt ve geliştirecek kurumlar oluşturarak, yeni toplum düzenini ve çağın istediği yeni vatandaşı yetiştirmek hedefini takip etmiştir. Atatürk'ün halkın eğitimi ve bilinçlendirilmesi için tasarladığı bu kurum, 19 Şubat 1932'de açılan Halkevleri olmuştur (Toksoy, 2007: 106).

Halkevleri, Türk milletinin şuurlu ve bilinçli yetiştirilmesinde, ahlak ilim ve anlayış kavramlarının tatbik edileceği ve genişletip kökleştirileceği yerler olması bakımından önemli rol oynayacak bir kurumdur (CHP, 1940: 5). Halkevlerinin en önemli görevi geniş halk tabakaları arasında yaşayış ve fikir ayrılıklarını azaltmak, yeni bir milli sanat, dünya görüşü ve kültüre sahip olmak için insanları bir araya getirmek, onları halk eğitimi ve amacı yönünde örgütlemektir (CHP, 1950: 4).

Halkevlerinin halk eğitim çalışmaları dokuz kol üzerinden olmuştur (Ergün, 1982:161). Halkevleri, dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar, temsil, spor, içtimai yardım, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve neşriyat, köycülük, müze ve sergi şubelerine ayrılmıştır (T.C. Ordu İl Baylığı, 1938: 9). 20 Şubat 1932 tarihinde yayınlanan Halkevlerinin açılış töreninde yaptığı konuşmada Recep Bey, bu şubelerin talimatnamede tarif edilen mahiyetlerine göre evlerin siyasi bir müessese olmadığını belirtmiştir (Kaplan, 1971: 6).

Halkevleri, 1932'den 1951 yılına kadar, sanat ve kültür etkinlikleriyle Türkiye'de toplumsal gelişmenin itici gücünü oluşturmuştur. Her il ve ilçede kitaplıklarıyla, sanat ve kültür devinimleriyle bilinçli bir gençliğin yetişmesine katkıda bulunmuş en etkin örgüt biçimidir (Ölçen, 1988: 10).

1.4.1. Dil ve Edebiyat Şubesi

Dil ve Edebiyat Şubesinin önemini Halkevlerinin açılış gününde Reşit Galip şu sözlerle vurgulamıştır; "Dilimiz, edebiyatımız, tarihimiz yabancı unsurların tesir ve istilasından en fazla korunmak gerekirken, en sürekli saldırılara maruz kalmış ve en derin

yaralar almış milli kültür kuruluşlarıdır. Milli benliği oluşturan, şekillendiren ve kudretlendiren kültür unsurları içinde dil, edebiyat ve tarih şubesi şüphesiz ilk sıraya girer. Bu şube memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde bu sahalarda çalışanları birleştirmek maksadını güdecektir”(Hâkimiyeti Milliye, 1932: 11).

Halkevlerinin yıldönümünde Necip Ali Bey, Türk dili, Türk tarihinin bugünkü nesle kıymetli bir emanet olarak milletin bünyesinde bugüne kadar yaşadığı gerçeğini milletimize anlatmak, kalan mirası toplamak amacıyla Dil, Tarih ve Edebiyat şubelerini oluşturduklarını belirtmiştir (Ülkü, 1933: 108-109).

Dil ve Edebiyat şubesinin amaçları geçmişteki Türk büyüklerini anmak, edebiyat yarışmaları düzenlemek, ulusal günleri ve halk bayramlarını kutlamak, konferanslar ve münazaralar düzenlemek, aile toplantıları yapmak, bölgedeki yetenekleri tanıtmaya çalışmak, kitaplık ve yayım şubeleriyle beraber dergiler ve kitaplar yayımlamak, folklor bakımından çevrelerinde incelemelerde bulunmaktır (CHP, 1948: 10). Çevrenin genel bilgisinin artmasına, parti ilkelerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin ve yurttaşlık görevleri duygusunun yükselmesine yarayacak çeşitli konuşma ve konferanslar düzenlemektir. Yine dil ve edebiyat konularında çalışarak, Türk diline hakkını vermek, eski yazılarda araştırmalar yaparak Öz Türkçeyi derlemek, onu halk içinde kullanmak, edebiyatımızı etkilerden koruyarak; yazın alanında yeni gençler yetiştirmektir (CHP, 1940: 5-7; CHP, 1938: 10-11).

Dil ve Edebiyat Şubesi Halkevlerinin en etkin çalışan şubeleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu şubenin en önemli faaliyeti konferanslar ve törenler düzenlemektir. Konferans konularını belirlemekte, konferansçı seçmekte ve kalabalığı toplamakta her halkevi diğerlerinin tecrübelerini alıp faydalanarak daha verimli tedbirler alma yoluna gitmiştir (Özkan, 2008: 184). Konular yöre ihtiyaçlarına göre değinilecek olan sorunlar ve çalışma planında her Halkevinin vermesi gereken konferans konularından oluşuyordu. Birinci kısmı oluşturan konuları Halkevleri kendileri belirlerken, ikinci kısım konular sağlık, eğitim, edebiyat, hukuk, ziraat, teknik, ekonomi, güzel sanatlar, tarih ve devrim başlıklarından oluşmaktaydı. Mahallinde konferansçı bulunmayan Halkevleri yakın Halkevleri'nden konferansçı davet etme yoluna gitmiştir (CHP, 1940: 10).

Halkevlerinde her yıl yüz binlerce kişiye binlerce konferans veriliyor, parti genel merkezi büyük Halkevlerinde önemli kişilerin verdiği seri konferanslar düzenliyordu (Ergün, 1982:162). Büyükleri anma günlerinde birçok Halkevinde, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Abdülhak Hamit, Mehmet Akif, Mehmet Emin Yurdakul, Mimar Sinan gibi önemli kişileri

anmak için konferanslar düzenlemişler, eserlerini ve hayatlarını anlatmışlardır (CHP, 1948: 11).

Dil ve Edebiyat Şubesi tarafından 1932 yılında 299, 1933 yılında 915, 1934'te 1537, 1935 yılında 1503, 1939 yılında ise 2835 konferans verilmiştir. Yalnızca 1935 yılında bunlara katılan dinleyici sayısı 321 418, 1939 yılında da 917 724'dür (Zeyrek, 2006: 47). Konferansları izleyenlerin sayısı hakkında bir fikir vermek için 1935 yılında 321, 418; 1939 yılında ise 917,724 kişinin konferansları izlediğini söyleyebiliriz (CHP, 1940: 19).

Birçok Halkevlerinin Dil ve Edebiyat Şubeleri, evlerin salonlarında düzenledikleri aile toplantılarına halkın ilgisi büyük olmuştur. Bu gecelere aile ve çocuklarıyla katılan halk güzel ve faydalı bir zaman geçirmiştir. Bu toplantılarda kütüphaneye yeni gelmiş kitaplar tanıtılmış, güzel hikâye anlatan ve sohbet yapanlardan faydalanılmıştır (CHP, 1946: 10).

Dil, Edebiyat Şubesinin üye sayısı hakkında bir fikir vermek üzere aşağıda bu şubeye üye olanların sayısı verilmiştir (Zeyrek, 2006: 47).

Tablo 1. Dil, Edebiyat Şubesinin Üye Sayısı

YIL	Kadın Üye Sayısı	Erkek Üye Sayısı	Toplam Üye Sayısı
1932	-	-	1419
1933	242	2266	2508
1934	338	3424	3762
1935	600	3418	4018

Dil, Edebiyat Şubesi dergi çalışmaları konusunda da oldukça faal durumdaydı. Halkevi dergileri, bu şube tarafından çıkarılmıştır. 1940'ta yeni yönetmelik düzenlenirken eleman ve teknik yetersizliklerden dolayı şimdilik sadece İl merkezlerindeki Halkevlerinin dergi çıkarmalarını ve bu dergilerin o ildeki bütün Halkevlerinin ortak yayını olduğunu belirtmiştir. Yönetmelikte dergilerin aylık olarak yayınlanması önerilmiştir (CHP, 1940: 8).

Türk inkılâbının bütün ülkede temel felsefesinin, temel düşüncesinin benimsetilmesinde, ülkenin milli ve bölgesel problemlerinin ortaya konulmasında halkevi

dergilerine ihtiyaç vardı. Bu konular ülkede Türk inkılâbını gerçekleştiren kadronun, düşünür ve yazarların araştırma, inceleme ve yayın konularını oluşturmuştur. Halkevi dergileri, halkevlerinin sesi olmuştur, halkevlerinin bilgilerini, telkinlerini, tetkiklerini ve amaçlarını halka ileten bir araç olmuştur. Dergiler cumhuriyet ideolojisi yanında, yörenin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu ile ilgili bilgiler vermişler, folklor açısından zengin bir kaynak oluşturmuşlardır (Toksoy, 2007: 336-338).

Halkevi dergilerinin en büyüğü Ankara Halkevi tarafından yayımlanan *Ülkü Dergisi*'dir. Halkevlerinin kurulmasından bir yıl sonra Halkevleri Merkez Yayın Organı olarak yayımlanmaya başlayan *Ülkü Dergisi*, 1933-1950 yılları arasındaki 17 yıl boyunca çıkmıştır. *Ülkü Dergisi*'nin çıkış amacını Recep Peker yaptığı bir konuşmada şöyle ifade etmiştir (Toksoy, 2007: 342);

“Ülkü karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak... Ülkü milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... Ülkü bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtasıyla yaymak için çalışıyor... Mecmua fikrilerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu halkevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır...”

Ülkü Dergisi'nin bölge dergilerinin yönlendirilmesinde önemli bir rolü olmuştur. Halkevleri Dergileri, kapatıldığı tarih olan 11 Ağustos 1951 yılına kadar yurdun değişik yerlerinde yayımlandılar. Ülkü dışında yayımlanan dergilerin sayıları ve yaptıkları baskı sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Halkevinin yayını ve birbirinin devamı olan dergiler de dâhil olmak üzere 58¹ dergi belirlenmiştir (Güz, 1995: 159). Halkevleri tarafından çıkarılan dergiler genellikle yörenin ünlü bir nehrinin, denizinin ya da dağının adını almıştır (Özacun, 2001: 9).

Dergiler yoğun olarak 1932-1940 yılları arasında çıkmıştır. Yayımlanan dergilerin %50'si bu döneme aittir. II. Dünya Savaşı yıllarında dergilerin önemli bir kısmı kâğıt sıkıntısı ve maddi yetersizliklerden dolayı kapanmak veya yayınına ara vermek zorunda kaldı. Dergilerin yazar kadrosunu o ilde bulunan öğretmen, doktor, avukat, hakim, mühendis gibi eğitilmiş kişiler oluşturuyordu. Dergilerde birçok konuya yer verilmiştir. Dergilerin tamamına yakın bir kısmında ülke sorunlarına yer verildi, ayrıca Halkevi çalışmalarına da yer verilmiştir (Güz, 1995: 163-164).

---

¹ Bu dergilerin isimleri ve yayın periyotları için bakınız: (CHP, 1937: 31; Taner, 1944: 25).

Halkevi faaliyetleri arasında dergilerin önemi büyüktür, yazılı kültür tarihi araştırmacıları için önemli bir kaynak olmanın yanı sıra ülkede yazma kültürünün oluşmasına da öncülük etmiştir. Dergiler yoluyla öğretmen ve araştırmacıların becerilerinin yaygınlaştırılmasında etkili olan Dil, tarih ve edebiyat şubesi çalışmalarıyla, ülkede bir millet bilincinin oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

1.4.2. Güzel Sanatlar Şubesi

Halkevleri oluşturulurken güzel sanatlar şubesine büyük bir önem verilmiştir. İsmet İnönü yaptığı çeşitli konuşmalarda bu şubenin önemime yönelik konuşmalar yapmıştır. İsmet İnönü, Halkevlerinin kuruluşunun ikinci yıl dönümü dolayısıyla yaptığı konuşmasında güzel sanatlar şubesinin önemini şöyle dile getirmiştir;

“Halkevi vatanda güzel sanatlara olan ilgisi ve güzel sanatlardan vatandaşların terbiyesi için nasıl istifade edileceğini anlatan bir toplantı merkezi olmalıdır. Güzel Sanatlar, yalnız yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan ince ve güzel hisleri terbiye eden bir vasıta değildir. En sert idareleri de yetiştirmeye aracı olan başlıca bir uyarıcı, başlıca bir yürütücüdür. Halkevleri, güzel sanatların yalnız kendi cemiyetlerine ruh veren vasıta olarak değil; vatandaşları terbiye eden, güzel sanatları sevip yaymaları için bir heyecan oluşturmaya çalışan başlıca bir terbiye vasıtası sayılmalıdır” (CHP, 1935: 36).

Halkevleri öğreneğinde Güzel Sanatlar şubesinin amacı şöyle tesbit edilmiştir;

“Güzel Sanatlar şubesi, müzik, resim, heykeltiricilik, mimari ve süsleyici sanatlar ve diğer alanlarda çalışan profesyonel veya amatör insanları bir araya toplar. Batı müziğinin ve müzik tekniğinin kökleşmesine, halk arasında söylenen halk türkülerinin derlenmesine ve batı tekniğine göre Türk müziğinin icar edilmesine ve gelişmesine çalışır. Halkın müzik zevkinin artırılması ve yükseltilmesi için ulusal ve modern müzik araçlarından faydalanılmalıdır. Ayrıca halk arasında, köylerde ve aşiretlerde söylenen halk türkülerini ortaya çıkararak aslına bozmadan söylemek, ulusal marşları öğretmek, çevreye müzik zevkini aşılamaktır” (CHP, 1935: 39).

Güzel Sanatlar alanında Halkevlerinin amacı yüksek bir insan topluluğunun esas ihtiyaçlarından biri olan güzel sanatları yaymak, gizli yetenekleri ortaya çıkarıp yetişmelerine yardımcı olmaktır (CHP, 1946: 13). Bu şube müzik geceleri düzenler ve halkevi eğlencelerinin müzik kısmını gerçekleştirirdi. Şube halkın müzik beğenisini geliştirmek için radyo, gramofon gibi sınırlı teknik imkânlardan da yararlanmaya çalışırdı. Sanatseverlerin sayısını ve kalitesini arttırmak amacıyla kurslar düzenlerdi. Törenlerde, halkevi eğlencelerinde ulusal marşı ve öteki şarkıları toplu olarak söyleyebilmesi için halkı eğitirdi. Radyo ve gramofon kullanımının yanı sıra, korolar, bandolar, orkestralar kurmak suretiyle Türk motiflerinin ve Batı'nın müzik tekniklerinin bir sentezini yapmaya çalışmıştır (Şimşek, 2002: 81-82). Çorum, Balıkesir, Ankara, Eminönü, Beyoğlu, Eskişehir, Diyarbakır, Artvin, Adana, Manisa, Yozgat, Nazilli, Edremit, Çankırı, Kayseri, Fatsa, Gelibolu Halkevleri'nin

konserleri halkı halkevlerine ısındırmış, halkta batı müzik zevkinin uyanmasında önemli bir rol oynamıştır (Kara, 2006: 89).

Resim konusunda, yalnızca, meşhur ressamaların, memleket turnesine çıkmakla, sergilerin desteklenmesiyle yetinilmemiş, memleketin her köşesindeki resim amatörlerinin halkevi gibi çalışacak yerlere ve vasıtalara sahip olması sağlanmıştır. Bu amatörlerin eserlerinin teşhir edilmesi için sergiler açılmıştır (Özkan, 2008: 185). Resmin gelişmesi için CHP, bazı ressamaları kurs vermesi için yurdun çeşitli yerlerine göndermiştir. 1935 yılında 23, 1939 yılında 104 sergi açılmış ve bu sergilere 1935’de toplam 33 125, 1939’da ise 618 325 kişi gelmiştir. 1933 yılında 373, 1934 yılında 402, 1935 yılında 776, 1940 yılında ise 879 konser verilmiştir. 1935 yılında 137 048, 1940 yılında da 243 532 kişinin bu konserlere geldiği görülmüştür (Zeyrek, 2006: 48-49).

Dünyanın en iyi bale öğretmenleri halkevlerinin konuk öğretmeni olmuş, Türkiye’nin ilk bale gösterileri halkevlerinde sahneye konmuş, ayrıca ilk dansçılar halkevleri çatısı altında yetiştirilmiş, Türkiye’nin ilk baleti Orhan Esenil, Eminönü Halkevi’nden yetişmiştir. Eminönü Halkevi’nden yetişen sanatçılar arasında Münir Özkul, Renan Fosforoğlu, Sadri Alışık’ta bulunmaktadır (Toksoy, 2007: 52).

Güzel Sanatlar Şubesinin üye sayısı yıllara göre dağılımı şöyledir: 1932 yılında toplam üye sayısı, 1852; 1933 yılında 306’sı kadın üye 2448’i erkek üye olmak üzere toplam üye sayısı 3244; 1934 yılında 545’i kadın 4231’i erkek toplam 4776; 1935 yılında 747’ si kadın 5081’i erkek toplam 5828 kişidir. (Zeyrek, 2006: 49). Toplumun eğitim ve yükselmesinde Güzel Sanatların rolünü gayet iyi takdir eden CHP, halkevlerinde bu işin ele alınıp işlenmesini güzel sanatlar şubesine bırakmıştır. Merkezden en çok yardım gören, en çok direktif alan ve en verimli çalışan şubelerden birisi de budur (Özkan, 2008: 185).

1.4.3. Temsil Şubesi

Temsil Şubesi Halkevlerinin en önemli görevini üstlenen şubesi olmuştur. Halkevi sahnesi bir milli kültür mektebi olarak tasavvur edilmiştir. Halkevlerinde, inkılâp fikirlerinin ve duygularının halka ifadesi hususunda, en kuvvetli vasıtalarından biri olan temsil şubesinin çalışmalarını desteklemek en büyük vazifelerden biri olarak görülmüştür (Ülkü, 1933: 111).

Halkevleri Öğreneğinde temsil şubelerinin görevleri şu şekilde ifade edilmekte idi: Halkevleri gösteri şubeleri, istediği ve kapasitesi olan, kadın ve erkek üyeden oluşan bir gösteri grubu kurarlardı. Halkevleri gösterilerinde, genel yönetim kurulunca seçilecek veya

yeniden yazdırılacak piyesler oynanırdı. Oynanacak olan piyeslerin merkez tarafından olurunun mutlaka alınması gerekmekte idi (CHP, 1938: 12).

1940 Yılında hazırlanmış olan Halkevleri Çalışma Yönetmeliğine göre bu şubenin başlıca görevleri şunlardır; Halkevlerinde bir hayat ve hareket uyandırmak, yörenin tiyatro gereksinimini karşılamak, gençleri güzel ve serbest konuşturmaya alıştırmak, gençlerin fikir, dil, sanat alanında eğitilmesine katkıda bulunmak, tiyatro oyuncusu olabilecek yeteneklerin ortaya çıkarılmasını sağlamak, iyi konuşmacılar yetiştirmek, yurt ve toplum için faydalı telkinlerde bulunmak (CHP, 1940: 13-14).

Temsil şubesinin görevi yalnızca oyunlar sahneye koymak değil aynı zamanda bu şube kültür düzeyinin yükseltilmesi, görsel öğelerin desteğiyle eğitsel çalışmalarda bulunulması, boş zamanların en iyi şekilde değerlendirilmesi ve sosyal dayanışmanın artırılması hususlarında çok önemli bir işleve sahip olmuştur (Temizhan, 2006: 76).

Atatürk döneminde Halkevlerinde kukla, karagöz, ortaoyunu gibi geleneksel Türk tiyatrosu fazla yer almamıştır (Ergün, 1982: 163).Halkevleri Çalışma Talimatnamesine geleneksel sahne sanatlarından olan Kukla-Karagöz'ün desteklenmesi için 48. Madde ile özel hükümler konulmuştur (CHP, 1940: 14). Böylece geleneksel Türk tiyatrosu örneklerinin yok olması, unutulması önlenmiştir. Halk terbiyesi bakımından kukla ve karagözden de faydalanılacaktı.

Temsil Şubesi'nin bir diğer etkinlik alanı da sinemadır. Bu kolun görevleri arasında sinema ile halka eğlendirici ve eğitici filmler göstererek dolaylı bir halk eğitiminde bulunmak da vardır. Sinemanın halkın fikir ve sanat zevkini yükseltmesi ve bilgi düzeyinin yükselmesinde aracı olması amaçlanmıştır. Bütçesi imkân veren her Halkevi sinema makinesi almıştır. Bir çok Halkevi raporunda en önemli dilek olarak sinema veya projeksiyon makinesi belirtilmiştir. Tiyatro ve sinema çalışmalarıyla kesinlikle ticari amaç güdülemeyeceği, filmlerin parasız olarak gösterileceği hükme bağlanmıştır. Ancak filmlere küçük bir konser, piyes veya yerli türkü eklenerek müsamere şekli verildiği takdirde sosyal yardım amaçlı olarak para alınabileceği, fakat bu şekildeki müsamerelerin sayısının yılda 12'yi geçemeyeceği kurala bağlanmıştır (CHP, 1940: 14-15).

Halkevi sahnelerinde hangi tür oyunlar oynanacağı hakkında Halkevlerinin açılış töreninde konuşma yapan Reşit Galip şu sözlerle açıklık kazandırmıştır:

“Halkevi sahnelerinde yalnız milli tezleri savunan konularda piyesler temsil edilir. Bizim konularımız genel Türk tarihi ile ulusal mücadelenin her biri bir millete edebiyat, şeref ve iftihar sermayesi olabilecek sayısız safhaları, Türkün güzel ahlakı, yüksek faziletleri gibi kaynaklardan

alınacaktır. Saltanatla cumhuriyetin, irtica ile inkılâbın, modern okulla köhne medresenin, iyi vatandaş ile fena vatandaşın, toplum çıkarlarıyla şahsi çıkarların, yeis ve bedbinlikle ümit ve nikbinliğin mukayesesi gibi daha sayılabilecek mevzular da Halkevlerinin temsil mesaisine zemin teşkil edeceklerdir” (Hâkimiyeti Milliye, 1932: 3).

Bunun dışında piyeslerin seçimini CHP Genel Yönetim Kurulu'na bırakan bir hüküm vardır (CHP, 1940: 14). Halkevlerinde sahnelenen temsil sayıları her yıl giderek artmış, 1933 yılında 511, 1934 yılında 539, 1935 yılında 847, 1939 yılında da 2921'e yükselmiştir. 1935 yılında toplam 294 500, 1939 yılında ise 918 104 kişi bu temsilleri izlemiştir. 1935 yılında en fazla temsil, 73 temsille Ankara birinci, 67 temsille İstanbul ikinci, 34 temsille Kastamonu ili üçüncü gelmiştir. Tiyatro, devrimi yaymak için bir araç olarak kullanılmıştır. Halkevleri sayesinde tiyatronun ne denli önemli bir iletişim aracı olduğu anlaşılmıştır (Zeyrek, 2006: 66).

1.4.4. Spor Şubesi

Spor şubesinin amacı; spordan milli karakteri kökleştirmeye, milli bünyeyi sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Türk halkında, özellikle gençlikte, spora karşı sevgi ve ilgi uyandırmak, sporu halka mal ederek sağlıklı bir toplum yaratmak, Milli sporlarımızın canlanmasını sağlamak, mahalli şartlar ve imkânlardan faydalanarak sporun her çeşidini gençler arasında yaymak, kitle hareketi yapmak ve yarışlar aracılığıyla da toplumu birbirine kaynaştırmak vazifesini üstlenmiştir (CHP, 1935: 70; Kara, 2006: 94).

Dönemin bakanlarından Recep Peker bir konuşmasında: “Spor işi partimiz ve hükümetimiz için, en mühim görülen siyasi, idari ve iktisadi işlemlerimiz derecesinde bir ehemmiyetle görülmektedir. Tekniğimiz ne kadar kuvvetli olursa olsun, inzibat ruhu tamamlanmadıkça sporculuğumuz eksik görünmek tehlikesinden kurtulamaz.” diyerek, spora hükümet olarak ne kadar önem verdiklerini vurgulamıştır (CHP, 1935: 66).

Halkevlerinde bu alanda bütün spor dalları üzerinde durulmakla beraber en çok önem verilen sporlar milletin tarihi geleneğinde yer alan güreş, binicilik, avcılık sporları olmuştur. Her köyde, her kasabada harman yerlerinde bulabildikleri meydanlarda, okul salonlarında güreşler düzenlenmiş ve bu spor dalının yurdun her yerinde yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır (Toksoy, 2007: 53).

Spor Şubesindeki spor faaliyetleri bulunulan yerin iklimine göre değişiklik göstermiştir. İklimi kış sporları yapmaya müsait olan yerlerde dağcılık ve kayak sporları, deniz kenarlarında su sporları, doğu bölgelerinde cirit oyunları yaygındır.

Spor dalları içinde jimnastik en başta sayılmıştır. Haftanın belli günlerinde arzu edenlere belli bir program çerçevesinde jimnastik yaptırılacağı, derslerin alanında uzman kişiler, beden eğitimi öğretmenlerinin vereceği açıklanmıştır (CHP, 1940: 16).

Milli sporlarımızdan olan güreş ve ciride özel bir önem verilmiştir. Halkevlerinde yapılacak diğer sportif çalışmalar arasında eskrim, boks, dağcılık, kayak, yüzme, kürek, yelken, avcılık, bisiklet, yürüyüş, okçuluk sayılmıştır (CHP, 1940: 16-18). Halkevleri Çalışma Talimatnamesinde belirtilen spor dalları yanında atletizm, voleybol, basketbol, tenis ve gülle atma gibi dallarda da etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Bu sıraladığımız çalışmaları gerçekleştirmek için 1940 yılında, 50 Halkevinin içinde spor, eskrim ve güreşe uygun salon, 60 Halkevinde avlu, 18 Halkevinde avlu ve jimnastik aleti, 15 Halkevinde güreş minderi, 50 Halkevinde voleybol, 7 Halkevinde basketbol aracı, 30 Halkevinde satranç takımı, 6 Halkevinde kayak malzemesi vardır. 12 Halkevi Şubesi dağcılık, 14 Halkevi Şubesi su sporları ve 30 Halkevi Şubesi de ciritle uğraşmaktadır (Zeyrek, 2006: 67).

1.4.5. Sosyal Yardım Şubesi

Bu şubenin ilk adı “İçtimai Yardım Şubesi” iken, 1940 yılında Sosyal Yardım Şubesi adını almıştır.

Şubenin amacı; Halkevinin bulunduğu yöredeki yardıma gereksinim duyan kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi yurttaşlar hakkında üyelerin şefkat ve yardım duygularını uyandırmak ve yükseltmektir (Baltacıoğlu, 1950: 101). Bu amaca ulaşmak için öncelikle yapılacak çalışmalar şunlardır:

- a. Yurttta bulunan hayır kuruluşlarının daha yararlı ve verimli bir şekilde çalışmalarını sağlamak üzere faaliyetlerde bulunur.
- b. Ulusal ve özel hastane, kimsesizler yurdu, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri, kreş, işçi tedavi ve öğrenci yurtları gibi sosyal yardım kuruluşlarını faydalı kılacak ve bu kurumlarda barınanların ihtiyaçlarını sağlamak için çalışır.
- c. Tedavi kurumlarında yatırılarak bakılması gereken muhtaç hastaların hastanelere kabul ve tedavilerini sağlar.
- d. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz muhtaç kadınlara gerekli yardım hizmetini sunar.

e. Köylerden gelen tedaviye muhtaç çiftçilerin ve ailelerinin şehir ve kasabalarda barındırılmasına ve tedavisine yardım etmek ve yoksul işçiler ve aileler hakkında aynı yardımlarda bulunur.

f. İşsizlerin iş bulmalarında yol gösterir ve darlık içinde kalmış vatandaşlara yardım eder.

g. Özellikle çocukların dilencilik yapmamalarını önleyecek çalışmalarda bulunur.

h. Cezaevlerindeki muhtaçları gözetir.

i. Halkın sağlık bilgisini arttıracak konferanslar verilmesini ve bu konuda afişler resmedip filmler gösterilmesini sağlar (CHP, 1938: 14-15; CHP, 1940: 20).

Yukarıda belirtilen yardım hizmetlerini sunabilmek için hemen her halkevi elinden geldiğince bir şeyler yapmıştır. Kendilerine kazanç elde edebilmek için müsamereler ve balolar düzenlemede: Aydın, Ankara, Bursa, Bayburt, Bitlis, Ergani, Taşköprü, Manisa, Muş, Şehremini, Samsun, Konya, Beyoğlu, Elazığ, Eminönü, Diyarbakır, Artvin başarılı olmuşlardır. Yoksul hastaları muayene etmek, hastaneye yatırmak ve tedavi ettirip ilaçlarını vermek konusunda her halkevi elinden geleni yapmıştır. Ev içinde veya eve bağlı muayenehaneler kurabilen halkevleri arasında: Adana, Ankara, Bolu, Denizli, Harput, İzmit, Mersin, Sivas, ve Trabzon en başta gelen halkevleridir (Kara, 2006: 101-102).

Hemen her halkevinde, halkevine mensup doktorlar köye giderek, halkevlerinde ya da kendi evlerinde pek çok hastayı tedavi etmişlerdir.1933 yılında çeşitli yerlerde 14 tane konferans verilmiştir. Yine aynı yıl 447 fakir mektep talebesinin yeme ve içmeleri karşılanmış, 1.066 talebe giydirilmiştir (Ülkü, 1933: 236). Halkevlerinin bu kolu, 1940 yılında 33 983 lira, 37 589 kilo yakacak, 37 393 takım giyecek, 59 171 kilo yiyecek, 11 668 kişiye ilaç vermiş, 44 956 kişiyi muayene ettirmiş ve 32.838 kişiye de çeşitli yardımlarda bulunmuştur (Zeyrek, 2006: 70).

1945 yılında ise 25.000'den fazla kişi muayene edilmiş, 12.000'e yakın kişiye de ilaç, yiyecek, giyecek ve para yardımı yapılmıştır (CHP, 1946: 18).

1940 yılında 379 Halkevinin 270'inde bu kol vardır ve toplam üye sayısı 1935'te 7844'e ulaşmıştır (Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hülasaları, 1934: 93; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülasası, 1935: 167; Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülasası, 1936: 161; Necip Ali Bey'in Nutku, Ülkü, C.1, Mart 1933: 112).

1.4.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Bu şubenin amacı; halkın bilgisini yükseltecek her türlü okuma, yazma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip gelişmesini sağlamak ve korumaktır. 1940 yılında açılan kurslar şunlardır; Türkçe, yabancı dil, müzik, resim, fotoğrafçılık, biçki dikiş, çiçekçilik, şapkacılık, dokumacılık, muhasebe, daktiloculuk, steno, motorculuk, şoförlük, fizik, kimya, zehirli gazlardan korunma, hasta bakıcılık, bütünleme kursları, elektrikçilik, marangozculuk, aile bilgisi, zeytincilik, atıcılık, sağlık korucusu, temsil, Köy Kâtiplerini yetiştirme ve itfaiyecilik, telgrafçılık, modelcilik, bağcılık, bahçivanlık, kitap ciltleme, ev idaresi, demircilik ve inşaatçılık (CHP, 1940: 22-23).

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'ne (1940) göre yukarıda sayılan kursları Halkevi mensuplarının vermeleri uygun görülmüştür. Ancak Halkevlerinde uygun biri bulunamazsa ücretli öğretmen tutma yoluna gidilebilir denmiştir (CHP, 1940: 23). Halkevleri tarafından düzenlenen kurslar sonunda başarılı olanlar için mezuniyet ve diploma törenleri düzenlenmiştir. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi daha sonraki yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan Halk Eğitim Merkezlerinin de temelini oluşturmuştur.

Bu şube tarafından açılan kurslardan en önemlisi, Türkçe okuma yazma kursları olmuştur. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüksek olduğundan bu kursa ilgi çok yoğun olmuş ve bu kurs çalışmalarıyla büyük hizmet vermiştir.

1938-1939 ders yılında Halkevlerinde açılan dersane sayısı 87, öğrenci sayısı ise 5034'dür. 1939-1940 yılında 118 Halkevi 239 dersane açmış ve bunlara toplam 13 747 kişi katılmıştır (Zeyrek, 2006: 71). 1944 yılında 103, 1945 yılında 150 Halkevi, türkçe kursu açmış ve bunlara 1944'te 8281, 1945'te ise 10 000'den çok kişi katılmıştır. 1947'de Doğu ve Güneydoğu'daki 17 ilde 211 Türkçe okuma yazma kursları düzenlenmiştir (CHP, 1946: 19).

1.4.7. Kütüphane ve Yayın Şubesi

Halkevleri çalışmaları arasında amacın en önemli parçasını oluşturan bu şubenin faaliyet alanı, halkta okuma-yazma öğrenme isteği uyandırmak, Halkevleri yayınlarının basımını gerçekleştirmek, okuma odalarının açılmasını sağlamaktır.

Her Halkevinde bir kütüphane ve okuma odasının bulunması Halkevinin kuruluş şartlarından sayılmıştır (Hâkimiyeti Milliye, 1932).

Kütüphane ve Yayın şubesinin amacı; okuma zevkini aşılıp, Halkevleri yayınlarını bastırarak halk bilgisinin ilerlemesini sağlamaktır. Halkevleri kendi yerleri yoksa bu kol için dışarıdan yer tutabilir; bulunduğu yerde bu amaca ulaşmak için eğer başka kütüphane varsa,

bunlarla işbirliği yapabilir; köylere okuma odaları açabilir ya da bunlara gezici kütüphaneler götürebilirdi (CHF, 1932: 11). Halkevi dergileri hariç tüm halkevi yayınları bu şube tarafından basılmıştır. Bu şube Halkevinin ve Partinin yayın merkezini oluşturmuştur (CHP, 1940: 27).

Halkevi Tüzüğünde bu şubenin amaçları şu şekilde belirtilmiştir: ‘Atatürk devrimi ve ilkeleri üzerine sanat ve kültür yayınları yapar. Her halkevi ve Halkodası bir Atatürk kitaplığı ve köşesi kurmaya çalışır. Köylerde halk kitaplığı kurar. Kitap okutma tanıtma günleri düzenler. Halkevi ve Halkodasının bütün yayın işlerini düzenler. Her Halkevinin bir genel kitaplık kurması gereklidir. Bu konuda genel merkez ve öbür Halkevleri yardımcı olurlar’ (Halkevleri Derneği, 1988: 5; TTK, 1977: 8-9).

Halkevleri, kütüphaneleri için rehber bir kitap hazırlatmıştır. ‘Bazı halkevlerinin ayrıca mütehassıs bir kütüphane memuru bulunduramayacağı keyfiyeti göz önünde tutularak kütüphanecilik metotları oldukça sadeleştirilmiş ve herkesin anlayacağı şekle konmuştur. Bu metotlara riayet edildiği takdirde her Halkevi modern bir surette tasnif edilmiş, idaresi kolay bir kütüphaneye malik olabilir. Zengin ve çok kitabı olan Halkevleri ayrıca mütehassıs bir kütüphane memuru bulundurabilirler’ (İğdemir, 1939: 7).

Halkevi kütüphanelerine; dinle ilgili olan, Türk devrim ve ideolojisine uymayan, yabancı rejim ve ideolojileri anlatan, bütün milli ve gerçekçi görüşler dışında kalan hurafeleri, gerici anlayışı amaçlayan, bıkkınlık aşılaman; cinayet, intihar gibi olayları anlatan, şehvet ve cinsel istekleri kamçılaman ve gençliği sağlığa zararlı alışkanlıklara teşvik eden yapıtlar konulamazdı. Kütüphanelere ancak Bakanlıklar, Genel müdürlüklerle, Dil ve Tarih Kurumları gibi hükümetçe yararlılığı kabul edilmiş kurumlardan, CHP Genel Sekreterliğinden, Halkevlerinin kendi bütçeleri ile aldıkları ve vatandaşların yardım olarak verdikleri yapıtlar girebilirdi (CHP, 1940: 25).

Halkevleri yapıtları kendi alıyorsa, yukarıda belirtilen özelliklere dikkat etmesi gerekiyordu. Yardım ya da bağış olarak yapılan yapıtlar halkın faydalanması için sunulmadan önce Kütüphane ve Yayın Komitesi tarafından incelenir, uygun görülürse kütüphaneye konur, görülmezse CHP Genel Sekreterliği’ne gönderilirdi. Yurt dışından gelen her eser kitap, broşür, dergi gibi her türlü yayın kütüphaneye konulmadan önce Genel Sekreterliğe gönderilmek zorundaydı (CHP, 1940: 25-26).

İsmet İnönü, bu şubenin önemini şu sözlerle dile getirmiştir: ‘‘Halkevleri, memleketin ekonomik ve kültürel yaşayışında, her bakımdan, tarla ekmekten büyük bir fabrikayı iletmeğe

kadar bütün işlerde iyi hazırlanmış özel bir bilgiye ihtiyaç olduğuna inanmayı yaimalıdır. Okuma hevesini çoğaltma Halkevlerinin başlıca görevlerindedir.” (CHP, 1935: 104).

Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin kitap ve okuyucu sayısı şöyleydi (Derlenen Kaynaklar: Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları Hülusalari, 1934: 21; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülusalari, 1935: 124; Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülusalari, 1936: 204; CHP 1940 Halkevleri, 1940: 74-75):

Tablo 2. Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin Kitap ve Okuyucu Sayısı

YILLAR	KİTAP SAYISI	OKUYUCU SAYISI
1933	59.444	149.949
1934	97.187	428.274
1935	106.551	620.687
1940	389.618	1.719.292

CHP halkevlerini desteklemek amacıyla çok sayıda kitap göndermiştir. Halkevlerinin kütüphanecilik girişimi başlangıcından itibaren başarılı olmuş, kütüphanelerdeki kitap sayısı ve kütüphanelerden yararlanan sayısı artmıştır.

Büyük Halkevleri, süreç içerisinde küçük yerleşim birimlerinde kendilerine bağlı Okuma Odaları açmış veya köylere seyyar kütüphaneler götürmüş ve ödünç kitaplar vermiştir. Kitapların korunması, ciltlenmesi ve kütüphanenin düzenli olması için yukarıdan birçok defa genelge yollanmış, bunun için kılavuz kitaplar yazılarak gönderilmiş, 1945 yılında Ankara Halkevinde 10 kitaplık memuruna üç aylık kurs açılmış, sonra da buna benzer çalışmalar sürdürülmüştür (CHP, 1948: 21).

Yayınlar içinde en önemli yeri, dergiler tutmaktadır. Bunların başında da *Ülkü Dergisi* gelmektedir. *Ülkü* dışındaki dergiler, bulunulan yerin adı ya da ünlü olan şeylerinden ismini almıştır.

Bu şube ile halk halkevlerinde zamanını geçirmiş ve okuma alışkanlığı kazanmıştır. Köylerde gerekli imkânların sunulması neticesinde köy kütüphaneyi tanıma fırsatı bulmuş, kütüphanedeki yayınlardan yararlanmıştı.

1.4.8. Köycülük Şubesi

Köycülük Şubesinin asli görevi Halkevleri Talimatnamesinde “köylerin sıhhi, medeni, bedii inkişaf ve tekâmülüne, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmak” (CHP, 1940: 18) olarak belirtilmiştir.

Halkevleri köycülük şubeleri halkevi hizmetlerini ve bu kurumların halka sağladıkları faydaları köylüye götürmek için kurulmuştur. Çevredeki köylere geziler düzenleyerek ve onlara bilmediklerini öğretmek, ekonomik durumlarını iyileştirmek ve çocuk, hasta bakımı gibi görevler üstlenmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı düşünülünce bu şubeye özel bir önem verilmiştir.

Köylerde ağırlıklı olarak üretimi ilgilendiren konularda konferanslar verilmiş; kukla, karagöz gibi oyunlar oynanmış; çeşitli sporsal etkinlikler düzenlenmiş; ödünç kitaplar verilmiş; elverdiği ölçüde kitaplıklar ya da okuma odaları kurulmuş; filmler, tiyatrolar gösterilmiş ve posta kutuları dağıtılmıştır. Bazen kent merkezindeki Halkevleri, köy geceleri düzenleyerek köylüleri eğlendirmek için kente çağırılmış, bazen de bağlı bulunduğu kent ile köy ve köyler arasında geziler, spor yarışma ve gösterimleri ve de eğlenceler düzenlemiştir (Zeyrek, 2006: 82).

Halkevinin dersane ve kurslar şubesiyle çalışma birliği yapmak suretiyle mümkün olan yerlerde köylüyü okutmaya çalışmak, taşınan köylerde 15 günde bir yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak görevini üstlenmişlerdir. Sosyal yardım şubelerinin desteğiyle hasta olan köylü halkın şehirlerde sağlık ve bakım kurumlarından yararlanmasına öncülük etmişlerdir (CHP, 1935: 114).

Köycülük şubesi sayesinde Halkevi faaliyetlerinden şehir ve kasabalardaki halkın yanında köyde yaşayan vatandaşların da istifade etmesi sağlanmıştır. Köylü vatandaşların da bu kurumların sağladıkları faydalardan mahrum kalmamaları için köycülük şubeleri kurulmuştur. Köylerde halkodaları açıldıktan sonra da bu şubenin çalışma yükü azalmamış aksine çoğalmıştır. Halkodalarını desteklemek, çalışmalarında yol göstermek konusunda köycülük şubesinin önemli yardımları olmuştur. Halkodası olan yerlerde halkevleri köycülük şubesi üyeleri daha kolay ve daha etkili çalışma alanları ve imkânları bulabilmişlerdir (CHP, 1948: 22).

1.4.9. Tarih ve Müze Şubesi

Bu şubenin “Tarih” bölümü 1940 yılında “Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi”nden ayrılarak Müze ve Sergi şubesine bağlanmış ve sonuçta bu şube ortaya çıkarılmıştır (BCA,

490.01/824.260.1). Şubenin sergi bölümü ise Güzel Sanatlar Şubesi'ne aktarılmıştır (Zeyrek, 2006: 83).

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'nde (1940) bu şubenin amaçları şu şekilde belirtilmiştir. “Tarih ve Müze Şubeleri mahalli tarih hakkında kendi muhitlerinde yapılacak araştırmalarla Milli tarihimiz için yararlı yayınlar yapmışlar, diğer taraftan da tarihi anıtları korumuşlardır” (CHP, 1940: 29). Önemli gördükleri höyük vs. tarihi eserleri bu sahada çalışan kurumlara bildirmek, milli kültür ve etnoloji ile ilgili belgeler toplamak ve korumaktır. Ayrıca, her halkevi mahalli folklor tetkikleri; halk arasında yaşayan masal, türkü, adet, anane, merasimler, halk sanatı ve eşyaları gibi halkın maddi ve manevi varlıklarını tetkik etmek ve bunları neşretmek gibi çok önemli hizmetleri yürütmüşlerdir (Özkan 2008: 188).

Birçok Halkevi kendi yörelerinin tarihini yazmış, yerel tarih yapıtlarında tarihsel olaylara, gelenek ve göreneklere, kişilere ve tarihsel yapılara fazlaca yer verilmiştir. Bu yapıtlar ve genel olarak eleştirilere, *Ülkü Dergisi*'nde sıkça yer verilmiştir. Yöreyi ilgilendiren pek çok yapıtın çevirisi yapılmıştır. Mezar taşları, kitabeler, tarihsel paralar, heykeller gibi tarihsel yapıtlar, önceleri Evlerde, sonraları da en yakın müzelerde toplanmış, bazı el yazmaları ve şer'i mahkeme sicilleri ortaya çıkarılıp incelenmiştir (Zeyrek, 2006: 83). Bu şubenin üye sayısı yıllara göre şu şöyledir (Derlenen Kaynaklar: Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporları, 1934: 105; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları, 1935: 191; Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları, 1936: 193):

Tablo 3. Tarih ve Müze Şubesinin Yıllara Göre Üye Sayısı

Yıl	Kadın Üye	Erkek Üye	Toplam
1932	-	-	1133
1933	84	1115	1199
1934	90	1210	1300
1935	133	1257	1390

1944 yılında 405 Halkevi'nin 90 tanesinde bu şube kurulmuştur. Memleketimizin tarih ve folklor zenginliği, eski eserlerin çokluğu göz önüne alınır ve bunların milli kültürümüzün genişlemesi için sağlam bir temel teşkil ettiği için Halkevlerini bu alanda bekleyen görevin büyüklüğü kolayca anlaşılacaktır (Arık, 1947: 113).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ YÖNETİME GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULMASI

2. ÇOK PARTİLİ YÖNETİME GEÇİŞTE ROL OYNAYAN ETKENLER

Türkiye’nin tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş ortamını, siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle birlikte değerlendirmek gerekir. Cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirler yanında, BM Anayasası’nın imzalanması, İkinci Dünya Savaşı’nın demokrasi cephesinin kazanması ile dünyada egemen duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye’nin kendi siyasi rejimini uydurması zorunluluğu gibi dış etkenlerde etkin bir role sahiptir. Ekonomik durumun bozulması sonucu CHP yönetimine karşı oluşan toplumsal muhalefet ve hoşnutsuzluklar bu gerçeği hızlandırmıştır (Karpat, 2010: 225).

Türkiye’de çok partili yönetime geçilmesinin sebebini sadece II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen olaylarla Batı’nın etkisine bağlamak yeterli bir açıklama değildir. Bu değişimde Türkiye’de uzun yıllardan beri süregelen otoriter tek parti yönetiminin ve halkın yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntıların payı önemli bir yer tutmaktadır. Bu sıkıntılar, Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı bir muhalefetin doğmasına sebep olmuştur (Eroğul, 2003: 18-19).

Londra’da çıkan Times Gazetesi’nde “Türkiye’de İki Parti” başlıklı Türkiye’de tek parti sistemine yönelik makalede şunlara yer verilmiştir (Ulus, 1947: 1):

“Türkiye’de tek parti sistemine dayanan yarı diktatörlük rejimini, kendi isteği ile bir dereceli genel seçime dayanan serbest demokratik bir müesseseye çevirmeğe teşebbüs eden bir ülkedir. 1920’de Kemalist hareketinin başladığı zamanlardan beri, Atatürk ve onun yakın çalışma arkadaşı ve halefi Başkan İnönü, tek parti sisteminin ancak geçici olabileceğini anlamışlardı. Böyle bir sistemin, Atatürk’ün dehası ile ortaya konan geniş ölçüdeki reformları zorla tatbik etmek gerektiği müddetçe devam edilmesi düşünüyordu. İlk gayelere vasıl olunduktan sonra, Hükümetin memleket işlerindeki sıkı tutumu gevşetilecektir. Bunda, Halk Partisi’nin yardımı olacaktı. Bundan sonra, vatandaşlar, esasen demokratik ve liberal esaslara dayanan Türk Anayasası’nın sağladığı hürriyetlerden serbestçe faydalanacaklardı.”

Sonuç olarak, Türkiye’de 1945’te başlayan çok partili yönetime geçiş süreci, iç ve dışta yaşanan politik gelişmelerle beraber cumhuriyet ve demokrasinin getirdiği zorunlu bir değişimdir.

2.1. TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKENLER

Çok partili hayata geçiş sürecinde ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, ülke siyasetinde rejim değişikliğine gidilmesinde etkili olmuştur. Rejim değişikliğine

gidilmesinde, sosyal yapı ve toplumsal kesimlerin bu süreçte tek parti yönetimi ve uygulamalarına karşı sergilediği muhalefet önemli bir yere sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı Türkiye'nin karşısına, kolay kolay üstesinden gelemeyeceği bir sürü problem çıkarmış ve tek parti rejimiyle birlikte İsmet İnönü'nün de nüfuz ve otoritesini, artık bir daha onarılamayacak surette sarsmıştır. Türkiye'nin fiilen katılmadığı bir savaş olmasına rağmen halk savaş yıllarını yokluk, pahalılık, vurgunculuk ve suiistimal gibi sebeplerle büyük bir sıkıntı içinde geçirmiştir. Yaşama şartlarının, savaşa fiilen katılmış olan memleketlerde dahi görülmeyen bir derecede ağırlaşması ve hayatın günden güne pahalılaşması halk arasında hükümete karşı gittikçe artan ve çoğalan bir memnuniyetsizlik doğurmuştur (Burçak, 1977: 25-26).

2.1.1. Tek Parti Yönetimine Karşı Halkın Hoşnutsuzluğu

Tek Parti döneminde Türkiye'de siyasal iktidarın toplumsal tabanı asker-sivil bürokrasi ile iktisaden egemen sınıfların ortaklığına dayanıyordu. Temeli Milli Kurtuluş Savaşımızın Müdafayı-Hukuk Cemiyetleri'nde, Kuvayı Milliye müfrezelerinde ve kongrelerinde atılan bu koalisyona, savaşın kazanılmasından sonra gayri-müslim burjuvazisinin yerini almaya aday büyük şehir burjuvazisi de katılmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi kurulduktan sonra, tek parti rejimi ve bu rejime özgü bir seçim sistemi ile bu koalisyon büyük çatışmalara meydan vermeden memleketi yönetmişti II. Dünya Savaşı ve bu savaş süresince Türkiye'de izlenen ekonomi politikası toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yarattı. Bu politikanın temel çelişkisi enflasyonist girişimlerle baskıcı ve kontrolcü tedbirleri bir arada yürütme çabasından doğmuştur (Timur, 1991: 23).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen, etrafını saran büyük kargaşanın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Bir yandan, her an seferber olmaya hazır bir ordu beslemek zorunda kalmış, öte yandan da, memleket içinde sıkı bir polis rejimi kurmuştur. Bunun sonucu olarak, vesikalı, sıkıyönetimli ve milli şefli bir idare kurulmuş, halk ezilmiş ve karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Ezilen halk, iktidara düşman olmuştur (Eroğlu, 2003: 18).

Mahmut Goloğlu Türkiye'nin içine sürüklenmiş olduğu ekonomik bunalımı şu sözlerle kaleme almıştır: “Aynı tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının doğurduğu bıkkınlığa Milli Şef döneminin yarattığı özgürlük özlemi, hayat pahalılığı ve geçim zorluğunun sıkıntıları, adam başına günde 125 gram ekmeğin aile sofrasında paylaşılmasının ve ölüye kefen bezi bulamamasının üzüntüleriyle dünya savaşının Türkiye'yi de etkileyen bunalımları eklenmişti. Aleyhteki şartların hepsinin bir araya gelmesi

sonucu halkta Halk Partisini iktidardan uzaklaştırmak düşüncesi oluşmuştur.” (Burçak, 1977: 28).

Prof. Hikmet Bayur Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçişiyle ilgili şunları yazar;

“Bay İsmet İnönü'nün demokratik düzene girmemize razı, daha doğrusu buna mecbur olmasının ikinci nedeni iktidarın aşırı yıpranmış bulunması, kötülüklerin alabildiğine yapılmış olması, her yerde, kahvelerde, trenlerde, otobüslerde halkın açıktan açığa hükümeti suçlaması ve hele o ana kadar her işin başında görülmeye özendigi için en ağır kınamaların kendisine yönelmesi idi.”

Savaş sonunda iktisaden egemen sınıflar, yoksul halk kitleleri ve geniş bir aydın zümresi CHP'ye karşı kesin bir tutum içinde bulunuyorlardı. CHP egemen sınıflardan, zenginliklerini ancak parti ve devlet yardımıyla sağlamış, korumuş ve geliştirmiş bir kesimi saflarında tutabilmişti. Ancak bunlar sadece halk nezdinde değil, iş çevrelerinde bile sürükleyici bir güce sahip olmaktan çıkmışlardı. CHP yoksul halk kitlelerinin desteğinden mahrum kalmıştı. Savaş sonunda CHP, zengin sınıfların bir kesimiyle bir baskı aracı niteliğinde dönüşmüş yönetim düzenineğin temsilcisi durumunda kalmıştı (Timur, 1991: 22-23).

Türkiye'de bütün savaş boyunca iktisadi hayatı altüst eden enflasyon, esas itibariyle, büyük bir ordu beslemek zorunda kalan devletin mali ihtiyaçlarından kaynak alıyordu. Bu ihtiyaçları normal vergi gelirleri ile karşılayamayan Hazine sürekli olarak Merkez Bankası sürümlerine başvurdu. Özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin geniş çaptaki alımlarının Hazine kefaletinin haiz bonolarla karşılanması tedavüldeki para hacmini geniş ölçüde arttırmıştır. Gerçekten, 1938 ile 1944 yılları arasında Türkiye'de para arzı 219 milyon liradan 995 milyon liraya çıkmıştır. Bu artış, gerçek bir üretimden kaynaklanmadığından kısa zamanda fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Hükümet, bu artışa yönelik Milli Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanunla beraber bazı mallar piyasada bulunamaz hale gelmiş ve geniş bir karaborsa doğmuştur. Böylece 1942'ye kadar uygulanan fiyat kontrolü, artık yürütülemez hale gelmiş ve Refik Saydam'ın ölümüyle iktidara gelen Şükrü Saracoğlu hükümeti denetimden vazgeçmiş, fiyatları serbest bırakmıştır (Timur, 1991: 19).

Milli Korunma Kanunu, Saydam Hükümeti dönemine oranla fiyatların daha az yükselmesini sağlamasına rağmen bu ekonomik bunalımdan geniş halk kitlelerinin etkilenmesini önleyememiştir. Günlük yaşamda çoğu temel gıda maddelerinin azlığı ve fiyatlarının yüksek olması enflasyonu hızlandırmış ve haksız kazanç elde edenlerin sayısını arttırmıştır. Haksız kazanç elde edenlere yönelik herhangi bir vergi yükümlülüğü yoktu, dolayısıyla devletin kontrolü dışındaydı (Timur, 1991: 20).

Savaşın bitimiyle gündeme getirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (11 Haziran 1945) büyük toprak sahiplerinin hükümetin politikalarına karşı şüphelerini arttırmış ve

iktidardan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu süreçte hükümetin memurunu hızla artan hayat pahalılığına karşı koruma ve kollama çabası işçi, memur ve köylülerin siyasi tercihleri noktasında önemli bir muhalefetin de temellerini atmıştır. Savaş döneminin olağanüstü şartlarını istismar ederek gittikçe zenginleşen bir zümreye karşılık emeği ile geçinen kesim aynı oranda fakirleşmiştir (Yalçın, 2006: 532). Bu şartlar altında Hükümet olağanüstü bir mali tedbir alma kararı verdi. Bu kararın uygulaması olarak Hükümet, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi adında iki yeni vergi çıkardı. Ancak bu iki verginin tahakkuk sisteminin yanlışlığı ve tahakkuk edenlerin hataları nedeniyle beklenen sonuç alınamamıştır (Lewis, 2010: 397). Hükümetin almak istediği tedbirler halkı daha da uzaklaştırmış soğutmuş. Bu durum fikri ve kanaatlerde derin değişiklikler oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşının sarsıntıları içerisinde tek partiye dayalı rejimin temelleri iyiden iyiye sarsılmıştır. Her türlü bozukluğun, denetimden ve muhalefetten yoksun bulunan rejimden ileri geldiği fikri sadece aydınlar arasında değil, fakat aynı zamanda geniş halk kitleleri arasında da yaygınlaşmıştı. Tek partili otoriter yönetim iyice zayıflamış, hükümet karşısında ciddi bir denetim cihazının kurulmasına şiddetle ihtiyaç duyulmuş, eski düzeni olduğu gibi sürdürmenin imkânsızlığı artık açık bir surette görülmüştür (Burçak, 1977: 34).

2.1.2. Milli Korunma Kanununa Duyulan Tepkiler

II. Dünya Savaşı bazı malların piyasada yokluğuna, karaborsanın oluşmasına, fiyatların artmasına ve enflasyona neden olmuştur. Savaş ekonomisi kurallarının hüküm sürdüğü bu yıllarda hükümet, yaşanan ekonomik bunalımların ve yolsuzlukların önünü alabilmek amacıyla hazırlanan Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940'ta TBMM'de kabul etmiş ve bu kanun 19 Mart 1940 tarihinde de yürürlüğe girmiştir (Albayrak, 2004: 28-29).

MKK, İkinci Dünya Savaşı sırasında yürürlüğe konulan en önemli yasalardan biridir. Milli Korunma Kanunu ile devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici ve denetleyici yöndeki müdahaleleri artmıştır. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan kararnameler savaş yılları ekonomi politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur. Ayrıca MKK, müdahaleci ekonomi politikaları takip eden hükümetlere savaş halleri dışında da çeşitli imkânlar sağlayabilecek hukuki bir belge olduğu için ayrı bir önem taşımaktadır (Boratav, 1998: 321).

MKK tasarısının gerekçesinde, ' memleketimizin halen Avrupa'da hüküm süren harbin dışında bulunduğu malumdur. Bununla beraber milli hayatımızda bu istisnai ahvalin, savaşın tesirlerini önlemek ve (...) iktisadi bakımdan da tahaffuzu ve tedafii tedbirler almak zarureti' karşısında, tasarının hazırlandığı belirtilmiştir. Hükümete yeni ve olağanüstü

durumun gerektirdiği yetkilerin tanınmasını isteyen (Koçak, 2010: 373), ekonominin bütününe düzenleme imkânı sağlayan, hükümete çok geniş yetki ve görevler veren MKK çıkarılmıştır (Boratav, 1998: 321).

Milli Korunma Kanunu, genel ve kısmi seferberlik zamanı ile devletin savaşa girmesi ya da Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş hali durumlarında hükümete ekonomik hayata müdahale imkânı veriyordu. Yasaya göre; devlet 40 dönümden az arazisi olan küçük çiftçilerin bütün öküzerini 'milli savunma mükellefiyeti' olarak devlete vermek de dâhil olmak üzere; üretim hedeflerinin belirlenmesi ve bu konuda izlenecek metotlar, özel girişimin elinde bulunan fabrikalara el koyabilme hafta tatilini kaldırabilme, zorunlu çalışma saatlerini belirleme, ithal mallarını stoklama maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların denetimi gibi konularda çok sıkı tedbirler getirmiştir. Ayrıca, bu kanunun gereklerini yerine getirmeyenlere ceza verilmesi öngörülmüştür (Albayrak, 2004: 29).

MKK uygulamada önemli değişikliklere uğramış ve istenilen amacı tam olarak sağlayamamıştır (Yücel, 2001: 39), hatta daha kötü sonuçlar doğurmuştur (Kocabaş, 2009: 219). Bu önlemler, halk kitlesi için yaşam koşullarını daha da zorlaştırmış, haksız kazançlara yol açmış ve yoksullaşmayı arttırmıştır (Yetkin, 1983: 189). Bu yasanın uygulanması esnasındaki yolsuzluklar halk arasında huzursuzluğa yol açtığı gibi halkın hükümete ve partiye olan güveninin sarsılmasına neden olmuştur. Çünkü Milli Korunma Kanununun en büyük yükünü işçiler ve küçük çiftçiler, köylüler çekmiştir. Her iki kesim angarya diye niteleyebileceğimiz çalışma yükümlülükleri altında ezilmiştir (Çavdar, 2003: 317).

Aynı zamanda bu yolsuzluklar, dönemin sorumlu yöneticileri tarafından CHP içinde ve TBMM'de dile getirilmiş, özellikle basında geniş ve önemli ölçüde eleştirilmiştir (Koçak, 2010: 444). MKK, İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1940-1945), çok partili hayata geçiş sürecinde ve Demokrat Parti iktidarı sırasında, bazı değişikliklere uğrayarak, uygulanmaya devam etmiş, ancak 15 Haziran 1960 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (Koçak, 2010: 383).

2.1.3. Varlık Vergisi'ne Karşı Duyulan Tepkiler

Varlık Vergisi, toplumsal ve siyasal yaşamımızda önemli ve olumsuz izler bırakmış bir uygulamadır. Olağanüstü finansman aracı olarak görülen Varlık Vergisi, Türkiye ekonomisinde dengeleri sarsan, savaş sonrası dönemde de etkileri yayılan, iç siyasal yaşamımızda ve dış siyasal ilişkilerde uzun dönemli politik sonuçlar doğuran bir olaydır.

Varlık Vergisi, tek parti yönetiminin siyasal esin kaynaklarının milli şef kavramı altında uygulamada ne boyutlara ulaşabileceğini de kanıtlayan önemli bir olgudur (Ekinci, 1997: 179-180).

Varlık Vergisi, savaş yılları içerisinde yapılan ani (askeri vb.) harcamaların karşılanabilmesi, bütçeyi rahatlatmak amacıyla bir kerede alınan bir nevi Servet Vergisi'dir. Yasalaştığı günden günümüze kadar üzerinde çok tartışılmış, romanlara filmlere konu olmuştur (Çavdar, 2003: 318). Verginin toplanması, mal beyanına veya benzeri ilk tahmin belgelerine dayanmaması, itiraz ve temyiz haklarını getirmeyişi ve bu arada Varlık Vergisi uygulamasını hak eden ve hak etmeyenler arasında adaletli bir denge sağlanamayışı ve müslüman olmayan azınlıklara daha ağır mükellefiyet yüklenmesi en çok eleştirilen konulardır (Aydemir, 1967: 229).

Başbakan Şükrü Saracoğlu zamanında hazırlanan, 11 Kasım 1942 tarihinde TBMM'de kabul edilen, CHP içinde bile büyük tartışmalara yol açan Varlık Vergisi Kanunu; "...Savaşın başından itibaren geçen zamanda elde edilen servet ve kazançlara hatta bir ölçüde müsadere görüntüsü altında hükümet tarafından el konmasına fırsat veren bir müdahale idi." (Albayrak, 2004: 26).

Varlık Vergisi, savaş sırasında haksız kar elde eden işadamlarını ve büyük toprak sahiplerini vergilendirmek için tasarlanmıştır (Ahmad, 2010: 24). Varlık vergisinin baş mimarı Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dur. Vergi kanunu Saraçoğlu'nun direktifleriyle maliye vekili Fuat Ağralı ve özellikle müsteşar Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu başkanı Şevket Adnan tarafından hazırlanmıştır. Vergi ile ilgili aydınlatıcı bir açıklama 1942 Kasım'ında Saraçoğlu tarafından Meclis'te yapılmıştır (Boratav, 2006: 335);

'Eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında... bir vakıa vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının mütemadiyen artması ve yedi yüz milyona çok yaklaşmış olmasıdır... Tek yol tedavi ile çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir. Ve bu geri alış başlıca harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmaktadır ve yalnız bir defaya mahsus olarak alınmalıdır...[Varlık Vergisi] başlıca, üç matrahtan para toplayacaktır. Ehemmiyet sırasıyla: Tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu varlık vergisinin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktır.'

Varlık Vergisi, uygulamada önemli haksızlıklara ve olumsuzluklara neden olmuştur (Albayrak, 2004: 27; Yücel, 2001: 37). Savaş yıllarının zorluklarından doğan bu vergi, haksız yollardan kazanılmış ve yürürlükteki vergilerin dışında kalan sermaye ve gelirler sahiplerinden yeni bir vergi alınarak, acil olan askeri masraflar karşılanmak istenmişti. Bu noktaya kadar kanunun savunulması kolaydı; eleştiriler kanunun uygulanma şeklinden doğdu. Vergi, hükümet memurları ile seçme işadamlarından karma bir komisyonun tavsiye ettiği

miktarda, ticarethanelerden, sanayi işletmelerinden, emlak sahiplerinden ve büyük toprak sahiplerinden alınacaktı. Müslüman Türkler de dâhil olmak üzere bütün varlıklı kimselere vergi konulmuştu, bir farklı ki Türklerin varlıkları ve ödeme kabiliyetleri gerçeğe uygun bir şekilde düzenlendiği halde, azınlıklar gerçek durumlarının üstünde ağır bir şekilde vergiye bağlanmışlardı.

Varlık Vergisi, sağladığı fırsatlarla karaborsacılığı zenginleştirmiş, buna karşılık küçük esnaf ve işyerlerinin yok olmasına neden olmuş, bu durum geçimini zor sağlayan orta sınıfın daha da yoksullaşmasına neden olmuştur. Türkler, azınlıklar, işadamları ve dıştan gelen tepkilerin etkili olması sonucunda kanunun kabulünün üzerinden bir yıl geçmeden azınlıklara karşı ayrımcılığa yol açan bu vergiden aşamalı olarak vazgeçildi 17 Eylül 1943'te fiilen, 15 Mart 1944'te de hukuken bu uygulamaya son verildi (Ahmad, 2009: 125; Karpat, 2010: 205-206).

Çok partili hayat geçiş döneminde varlık vergisi, geçişi hızlandırmada etkin dinamiklerden birini oluşturmuştur. Verginin altında ezilen bütün mükellefler, bunlar içinde özellikle gayrimüslimler, CHP'den iyice soğuyarak demokratikleşme ve Demokrat Parti'ye aktif destek vermesine neden olmuştur (Kocabaş, 2009: 230).

2.1.4. Toprak Mahsulleri Vergisi'ne Duyulan Tepkiler

Varlık Vergisi'nin kabulünden sonra tarım vergilenmesi gündeme geldi. Aşarın kaldırılmasından sonra Milli gelirin yarısına yakın bölümünü yaratan tarımdan vergi alınmamaktaydı. Oysa savaş yıllarında büyük kazançlar elde eden büyük toprak sahiplerinin gelirlerinin vergilendirilmesi gerekmekteydi (Çavdar, 2003: 328). İkinci Dünya Savaşı sırasında, Devletin tarım ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak için, 26 Nisan 1942'de Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, TBMM'de kabul edildi.

Toprak Mahsulleri Vergisi'ne göre, çeşitli toprak ürünlerinin gayri safi üretim değerleri veya miktarları verginin matrahı olarak kabul edilmiştir. Hububat ve bazı bakliyat ürünleri aynı vergi olarak verilecek, sınaî bitkiler için vergi nakden ödenecek ve vergi oranı,% 10 olacaktı. Mükellefin beyan ettiği matraha göre vergi tespit edilmiş ve tahakkuk işleminde Maliye memurları takdirlerinin, Varlık Vergisi'nde olduğu gibi, etkili olmuştur. Verginin tam olarak uygulandığı üç yıl boyunca, 192 milyon liralık aynı ve nakdi tahsilât yapılmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi, tarımla uğraşan büyük halk topluluklarını ilgilendiren bir vergidir. Bu insanların çoğunluğu kendi gereksinimlerini karşılayamıyorlardı. Öte yandan, verginin belirlenmesi ve tahsili sırasındaki yolsuzluklar, geniş halk kitlelerini oluşturan küçük

çiftçilerin iktidara, CHP'ye tepki göstermelerine neden olmuştur. Çok Partili dönemde CHP iktidarının şiddetle eleştirilmesine neden olan uygulamalardan birisi de bu vergidir (Albayrak, 2004: 28; Yücel, 2001: 39). Toprak Mahsulleri Vergisi usulsüz olmasıyla ve uygulandığındaki yanlışlarla 1925'te kaldırılan Osmanlı'dan kalma Aşar Vergisi'ni hatırlatıyordu (Kocabaş, 2009: 230).

Şevket Süreyya 'İkinci Adam' adlı yapıtında, savaş döneminde CHP iktidarının kentlerin işesi açısından köylüye yaptığı baskıyı şöyle açıklamaktadır: "Her şey, şehirler ve şehirliler açısından ele alınıyordu. Hâlbuki başta buğday ve hayvan mahsulleri olmak üzere bütün zirai ürünlerde öyle bir fiyat yetersizliği vardı ki, köylüyü kasıp kavuruyordu. Ama hayat pahalılığı ile mücadele deyince, idarenin başında olanlar, her şeyden önce yine buğdayı, eti ve zirai ürünlere şehirlere daha ucuza mal etmekten başka bir yol aramıyorlardı." Toprak Mahsulleri Vergisi geçimlik tarım yapan küçük çiftçileri daha da yoksullaştırmıştı (Çavdar, 2003: 330-331). Bu vergide büyük ve küçük çiftçi ayrımı yapılmamıştır. Vergi kapsamına giren herkes vergi mükellefi kabul edilmiştir. Ancak Verginin alımı sırasında Toprak Mahsulleri Ofisi memur ve görevlilerinin keyfi uygulamaları üreticiyi zor durumda bırakmıştır.

Vergi 24 Ocak 1946'dan itibaren kaldırıldı, ancak bu vergiye duyulan tepkiler çok uzun süre devam etmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi, CHP'nin Halkçılık düşüncesiyle bağdaştırılamayacak ve uygulamada küçük çiftçileri olumsuz yönde etkilemiş bir uygulamadır. Çok partili dönem öncesinde, yeni bir gizil muhalefetin oluşmasında etkili olmuştur (Albayrak, 2004: 28; Yücel, 2001: 39).

2.1.5. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası

Topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyenlere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli donanım sağlamak amacıyla çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, Varlık Vergisi'ne oranla toplumu daha geniş çapta ilgilendiren bir kanundu ve hükümete karşı şiddetli eleştirilere yol açtı (Karpas, 2010: 207-208).

CHP içindeki muhalif görüşler 1 Ocak 1945'te Meclis'in önüne gelen Toprak Reformu Tasarısı çevresinde kutuplaştı, hemen parti içinde engelleme ve eleştirilere hedef oldu. Bernard Lewis'in ifadeleriyle, bu yasa tasarısının hedefleri (Ahmad, 2010: 26-27);

"Toprağı hiç olmayan ya da çok az olan köylülere toprak ve tarım aletleri vermek, ülkenin ekilebilir topraklarının tam ve verimli kullanımını sağlamaktı. Yöntem; yirmi yıllık faizsiz kalkınma kredisi ve diğer maddi yardımlarla birlikte bu köylülere toprak vermektir. Bu toprak, kullanılmayan

hazine arazileri, belediyelere ve devlete ait diğer topraklar, tarıma elverişli hale getirilen araziler, sahibi belli olmayan topraklar ve özel kişilerden müsadere edilecek araziler olacaktır. Bu son kategori için, 500 dönümden fazla bütün araziler millileştirilecekti. Millileştirme hedefleri değişen ölçülerde ödenecekti; elde bulundurulmuş arazi ne kadar büyükse oranlar o kadar küçük olacaktır. 20 yıl içinde, yüzde dördü hazine bonusu olmak üzere taksitler halinde ödenecekti. Yasa, bu yasayla elde edilen yeni toprakların mirasçılar arasında bölünemeyeceğini de şart koşuyordu. Kırsal nüfusun yaklaşık üçte birinin -5 milyon kişinin- tam uygulandığında Türkiye'yi bağımsız bir küçük mülk sahibi köylüler ülkesine dönüştürecek önemli bir devrime yol açacak olan bu yasadaki yararlanacağı tahmin ediliyordu.”

TBMM'de tasarının irdelenmesi için bir özel komisyon kuruldu. Komisyon başkanı Rahmi Köken (İzmir), sözcüsü ise Adnan Menderes (Aydın) idi. Komisyon çalışmaları üç ay sürmüştür. Uzun ve etkin tartışmalar yapılmış, bu ara yasanın adı 'Çiftçiyi Topraklandırma Yasası' olarak değiştirilmiştir (Çavdar, 2003: 333).

Kanun tasarısı görüşülmeye başlanır başlanmaz Meclis üyeleri iki gruba ayrıldılar: Bir grup kanunu destekliyor, diğer grup ise bazı kısımlarına, özellikle aşırı istimlâk hükümlerine karşı koyuyordu. Birinci grubun çoğu, Toprak Kanunu'na sosyal entelektüel bir açıdan bakan aydın ve memurlardı. Çoğu toprak mülkiyetiyle ilgili çıkarları bulunan ikinci grup üyeleri ise sorunu teknik bakımdan ele alıyorlardı. Toprağın bölünmesi yerine mevcut tarım sisteminin korunmasını ve tarım yöntemlerini geliştirerek güçlendirilmesini, mülkiyet hakkına uygun davranılmasını ve bu hakkın teminat altına alınmasını istiyordu (Karpas, 2010: 208-209).

Çalışmaların bitirildiği gün başbakan Şükrü Saraçoğlu, komisyona gelerek tasarıda bazı değişikliklerin yapılmasını isteyince tartışma büyümüştür. Sonuçta komisyon raporuna, Adnan Menderes (Aydın), Emin Sazak (Eskişehir), Nuri Göktepe (Aydın), Turhan Cemal Beziker (İçel), Ahmet Sungur (Yozgat), Atif İnan (Çankırı), Sabit Sağıroğlu (İçel), Şefik Tugay(İçel) muhalefet çekirdeğini doğurmuştur (Çavdar, 2003: 333).

Kütahya milletvekili Besim Atalay, konuşmasına, “Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kurulalıdan beri birçok inkılâplar geçirdik... Toprak inkılâbına gelince işin rengi değişti” diyerek başlamış ve devamında, “Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun... keseye dokunur, keseye, Zannedirim fazla bağırtı da keseye dokunduğu içindir.” diyerek bitirmişti. Refik Koraltan dahi: “Arkadaşlar, bu tasarının ruhu kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir” diyerek tasarımı eleştirmiştir (Eroğul, 2003: 26-27).

Gerçekten savaş yılları boyunca tek parti idaresine karşı biriken şikâyet ve memnuniyetsizlik savaş sona erdiği sıralarda tam anlamıyla şekillenmeye başlamıştır. Toprak Yasası üzerinde yapılan tartışmalar, CHP içindeki gizil muhalefete belli bir kimlik kazandırmış ve daha sonraki günlerde parti içinde oluşacak muhalif gurubun da habercisi olmuştur. Toprak Yasası, TBMM'de 11 Haziran 1945'te, oylamaya katılan 351

milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiş, oylamaya 104 milletvekili katılmamıştır. Yasanın oylamasına Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Emin Sazak, Cemal Tunca, Hikmet Bayur gibi, CHP içinde potansiyel muhalefetin liderliğini yapanlar da katılmamışlardır (Albayrak, 2004: 22).

2.1.6. İsmet İnon 'n n abaları

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonunda Türkiye'nin içine sürüklenmiş olduğu bunalımların oz m yolunun demokrasi olabileceği d ş n lmekteydi. Dünya  lkelerinde demokrasi lehine gerçekleşen hızlı değişimin farkına varan Menderes ve bir takım CHP'li mebuslar, Türkiye'de de ne yapılabilir sorusuyla meşgul oldular (Yücel, 2001: 47). Değişen koşullara hızla uyum sağlayabilen İnon , İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, Türkiye'nin siyasal yapısında dünyanın değişen koşullarına uygun düşecek temel değişikliklerin yapılmasını sağlamıştır (Demirel, 2001: 131).

Türkiye'nin tek partili otoriter idareden çok partili demokratik rejime geçiş süreci incelerken Cumhurbaşkanı İnon 'n n bu geçişteki rolünü de belirtmek gerekmektedir. Demokrasiye geçiş sırasında İnon 'n n oynadığı rolü belirtirken şu gerçeği de ifade etmek gerekir ki, Türkiye'de demokratik rejim i ve dış şartların zorlaması sonucunda kurulmuş olmakla birlikte, Milli şef İsmet İnon 'n n tek partili otoriter idareyi sürdürme hususunda bir inat ve bir mukavemetiyle karşılaşmamıştır. Bu tutumu, memleketimizde tek partili otoriter rejimden çok partili sisteme sarsıntısız bir surette geçişi sağlamakta başlıca etken olmuştur (Burçak, 1977: 51-53).

Halk Partisine göre İsmet İnon  daha 1938 yılının sonbaharında Cumhurbaşkanlığına, demokratik idareyi kurmak niyet ve kararı ile gelmişti (Burçak, 1977: 5), hatta bu yönde bazı girişimlerde de bulunmuştur. Fakat çok kısa bir süre sonra patlak veren İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, ite bir bölünmeyi engellemek ve dışta beliren bir saldırı tehdit ve tehlikesine karşı tek bir karar organı yaratabilmek endişe ve düşüncesiyle, bu kararını uygulamaya koymayı savaş sonuna ertelemiştir (Koçak, 2010: 21).

Bu görüşü savunanlara göre İnon , memleketi demokrasiye doğru götüreceğini daha 1939 yılının 6 Martında İstanbul  niversitesindeki konuşmasında açıklamış ve Türkiye'de yeni bir gidişin başladığını o gün ilan etmiştir. Bu itibarla  niversite konuşması Türkiye'nin rejim bakımından geçirdiği otoriter ve demokratik dönemler arasında bir dönüm noktası sayılacak kadar önemlidir (Burçak, 1977: 6).

II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin batılı ülkelerin yanında yer alma isteği tek parti yönetiminin değiştirilmesi zorunluluğunu gündeme getirmiştir. San Francisco Konferansı önce durum değerlendirmesi yapan İnönü, konferansa katılacak olan Feridun Cemal Erkin'e Türkiye'nin yakın bir zamanda çok partili sisteme geçeceği konusunda Batılı ülkelere bilgi vermesini istemiştir (Albayrak, 2004: 30). Liberalleşmenin ilk belirtileri San Francisco Konferansı'nda görüldükten sonra ilk resmi işaret, İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada görülmüştür. İsmet İnönü bu konuşmasında demokrasi yolunda ilerleneceğini belirterek bu yöndeki çabaları destekleyeceğine dair yeşil ışık yakmıştır (Eroğul, 2003: 21). İlim adamlarımız ve yazarlarımız cumhurbaşkanının bu konuşmasını demokratik idareye geçişin ilk işareti olarak kabul etmişlerdir (Burçak, 1977: 46-47).

CHP 17 Haziran'da altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde aday göstermemesi liberalleşme çabalarına örnek olarak gösterilmektedir. Resmi olarak CHP'nin ilk kez aday göstermemesi seçimlerin ilgi toplamasını ve hareketli geçmesine yol açmıştır (Eroğul, 2003: 21).

15 Haziran 1945'te Türkiye'de parti kurmayı hükümetin iznine bağlayan Dernekler Yasası'nda değişiklik yapılmış yeniden serbestlik sistemine geri dönmüştür. Bu değişiklik sonucunda Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için başvurmuştur. Milli Kalkınma Partisi 7 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından kurulmuştur. Ancak İsmet İnönü bu muhalefet partisinden çok CHP'den ayrılan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes'in oluşturduğu 'Dörtler' ile ilgilenmiştir (Albayrak, 2004: 31-32).

İsmet İnönü iç ve dış koşulların etkisiyle, Türkiye'nin çok partili sisteme geçilmesinin yararına inanmış, Cumhuriyet'in demokratik bir nitelik kazanması için çaba harcamıştır. İsmet İnönü'nün, savaş sonunda tek partili totaliter sistemlerden bazılarının çöküşü tek partili rejim üzerinde düşünmesine yol açmış ve sürecin hızlanmasını istemiştir. Nihat Erim'le yaptıkları bir konuşmada tek parti sisteminden yakınlıkla şunları söylemiştir; "Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama sonumu düşünüyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz." (Albayrak, 2004: 31).

İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te Meclis açılış konuşmasında aylardır beklenen işareti vermiştir. "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır... memleketin ihtiyaçlarının yönlendirmesiyle hürriyet ve demokrasi havasının doğal işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır..." diyerek tek partili düzene

artık son verileceğini ve çok partili sisteme geçiş arzusunu belirtmiştir (Yetkin, 1983: 248). İnönü demokratik ilkelere ve memleketin ihtiyaçlarına, Türk halkının karakterine, kültürüne, memleketin yapısına uygun bir demokrasi ve muhalefetin oluşabileceğinden ümitli olduğunu da sözlerine eklemiştir (Ahmad, 2009:125-130; Karpaz, 2010: 235). İnönü'nün bu nutku demokrasiye geçişte kilometre taşlarından biri olmuştur. Bu sözler çok partili demokratik hayata geçişte Pandora kutusunu açan sözcüklerdir. Türk siyasal tarihinde bir devrin kapandığına yeni bir devrin açıldığına işaret eder.

Bütün bunlar göstermektedir ki DP adım adım İsmet İnönü'nün hoşgörüsü, izni ve desteği ile kurulmuştur. Bunun için de 1944 ve 1945'lerden itibaren özel olarak Celal Bayar uygun görülmuş ve çeşitli şekillerde teşvik edilmiştir (Timur, 1991: 16). Çünkü Bayar, kontrollü bir muhalefet partisinin liderliği için biçilmiş bir kaftan olarak düşünülmüştür. İnönü geçiş sürecinde genel olarak ılımlı bir siyaset izleyerek muhalefet partisinin kurulup gelişmesini destekledi. Bu teşvik biçimleri bazen haber yollama gibi kapalı, bazen de, *Ulus*'a bu konuda başyazı yazdırma gibi açık şekillerde olmuştur (Demirel, 2001: 131). *Ulus Gazetesi*'nde Nihat Erim, 'Dış durum ve İç Politika' başlıklı yazısında şunları yazmıştır: "İç politika hayatımız düz sayılabilecek bir yol üzerinde gelişmek durumundadır. Muhalefet bir parti halinde düzene konmuştur. Bu çok önemli bir noktadır. Kanun çerçevesi içinde çalışacak bir partinin yapacağı muhalefetten, memlekete büyük faydalar gelecektir. Memleketin ve rejimin üstüne titreyen idealist insan Cumhurbaşkanı, muhalefetin kanun yollarından ayrılmayacağını haber vermiştir. Bu sözden şüphe etmeyi haklı gösterecek tek olay gösterilemez. Tersine Demokrat Parti'nin başında bulunan Celal Bayar ve Fuat Köprülü gibi yurtseverler, 'kanun dışı' hareketlere ne imkân verecek, ne de vasıta olacak insanlardır." (Ulus, 1947: 4).

Yazar Metin Toker şöyle diyor: "Atatürk devrimlerinin dışında, doğrudan doğruya İnönü'nün kendi eseri olan iki devrim vardır ki, bunlardan birincisi tek partili hayattan çok partili hayata geçmesidir... Bir gerçek, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu rejimi açmaya kesinlikle kararlı bulunduğuudur. Sanıyorum ki; yavaş yavaş, kademeli tarzda, alıştıra alıştıra ve yetiştire yetiştire yapacaktı. Bunun delili de vardır. İsmet İnönü rejimi nasıl serbestleştirmeyi düşündüğünü o tarihte açıklamıştır. Tarih 6 Mart 1939." İsmet İnönü de zaman zaman bu görüşlere katılmış ve demokrasinin kuruculuğu sıfatına daha 1938 yılından itibaren hak kazandığını anlatmak istemiştir (Burçak, 1977: 7-8);

"Atatürk'ten sonra iç politikada demokratik idare, fiili olarak yürütülmeye başlandı. Çok söylenmiştir ki, demokratik idare İkinci Cihan Harbi'nden sonra galip devletlerin bizim üzerimizde yaptığı tesir ile zorla kabul edilmiştir. Bunun aslı yoktur. Bunu bana yabancılar da savunmuşlardır,

demokratik rejime geçmemizin sebebi nedir diye. Ben demokratik rejime geçmeyi 1938 sonunda, 1939 içinde memlekette verdiğimiz söylevlerde halkın kendi kendisini idare etmesini, bütün esasları ile tahakkuk ettireceğimiz tarzında ifade etmiş, ilan etmişimdir.’

2.2. DIŞ ETKENLER

II. Dünya Savaşı sırasında Dünyada yeni bir toplumsal ve siyasal denge ortaya çıkmıştır. Bu savaşta totaliter rejimlerin karşısında demokratik rejimlerin başarılı olması, totaliter rejimlerin zayıflamasına, demokratik rejimlerin güçlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmeleri değerlendiren Türk Hükümeti savaşın bitimine doğru Batılı devletlerin tarafına geçmiş, savaş bitiminde BM’ye üye olmuştu. Fakat Bu yapılanlar Batı dünyasında kabul görmek için yeterli değildi. Türkiye’nin Batılı devletlere demokrat bir toplum olma isteğini ve azmini göstermesi gerekliydi (Başar, 1992: 88).Türkiye’nin Batılı devletlerin yanında yer alabilmesi için demokratik bir düzene geçmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde dış siyasal koşullar önemli bir etkinliğe sahiptir (Yetkin, 1983: 237).

BM Anayasası’nın kabulü tek partili sisteme karşı koymaya elverişli bir ortam hazırlamıştır. Muhaliflere tek partili rejimlere karşı kullanabilecekleri hukuki ve manevi gerekçeler sağlamış, muhalif görüşlerin açıkça ortaya konulmasına yol açmıştır. Böylece Halk Partisi’nin görüşleri değişmeye başlamıştır (Karpaz, 2010: 231).

Mahmut Goloğlu, “Dünya Savaşının bitmesi ve dış dünyadaki yeni devlet düzeni akımının ulusal egemenliğe dayandığının, yani çok partili cumhuriyete yöneldiğinin açıkça ortaya çıkmış bulunması ve bu temele dayanan Birleşmiş Milletler Antlaşmasının San Fransiskoda imzalanmış olması Türkiye iç politika düzeninin de aynı akıma uymasını zorunlu kılıyordu.” diyerek görüşlerini belirtmiştir. Prof. Dr. Kemal Dal ise bu konuda şunları söylemiştir (Burçak, 1977: 48-49);

“İkinci Dünya Savaşı sosyalist Marksistler ve demokrasilerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Türkiye için bir seçenek zamanıdır. Tek parti rejimine devam etmek, Marksist rejimleri benimsiyor anlamına gelebilirdi. Türkiye batı demokrasilerinin yanında yer almıştır. Çok partili hayata geçişte, bu yer almanın rolü olmuştur.”

Savaş sonrası dönemde bilhassa Rusya’nın Çarlık döneminin Türkiye’nin stratejik öneme sahip yerleri üzerindeki tarihi emellerini yeniden ve ısrarla gündeme getirmesi devlet yönetimini müttefikler aramaya yöneltmişti. Bu ortamda Türkiye’nin işbirliği yapabileceği ülkeler çok partili sistemlerle demokratik anlayışla yönetilen devletlerdi.1945 yılı içinde Türkiye’nin San Francisco Konferansı’na katılımından sonra basın demokrasi konusunu tartışmaya açmıştı (Yalçın, 2006: 533). 1945 Nisan’ında da San Francisco’da BM’yi kuracak ülkeler bir araya gelmişler ve Türkiye bu toplantıya dışişleri bakanının başkanlığında büyük

bir heyetle katılmıştı. Bu durum da Türkiye'deki muhalif seslere cesaret veriyordu (Timur, 1991: 9-11).

Gerçekten Hasan Saka heyetine dâhil bulunanlardan biri, sonradan dışişleri bakanlığı da yapmış olan büyükelçi Feridun Cemal Erkin'dir. Erkin yayınladığı bir makalede şunları yazmıştır:

“Amerika'ya dışişleri bakanı rahmetli Hasan Saka'nın başkanlığı altında, benim de delege olduğum geniş bir heyetle katılacaktık. Cumhurbaşkanımıza vedaa gittim. İnönü bana şu kayda değer sözleri söyledi; Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sizlere sorabilirler. Böyle bir soruya şöyle cevap verirsiniz: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü reformları raylarında perçinleştirmek ve Atatürk'ün de arzu ettiği gerçek demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra girmeyi istiyordu. Harbin ortaya çıkardığı çeşitli tehlike ve sorunlar buna imkân vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek cumhurbaşkanının en aziz arzusuymdu. Ben bu konuşmayı bazen vaki soru üzerine bazen de kendim tahrik ederek o zaman Amerika'da açmak ve izah etmek fırsatını buldum.”

İnönü, demokratik düzene iç olayların olduğu kadar, dünya şartlarının da tesir ve baskısı altında girmeye kendisini mecbur hissetmiş ve tek partili diktatoryal idareye son verirken memleket güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğine inanmıştır. Türkiye'nin tek partiden demokrasiye geçişi üzerinde birinci derecede etkili olan faktör budur (Burçak, 1977: 41).

Türkiye'nin siyaset değişikliğine gitmesinde dışsal faktörler önemliydi. Bununla birlikte, asker-bürokrat seçkinler, toprak sahipleri ve burjuvazi arasındaki siyasal ittifakta statükonun korunmasını imkânsız hale getiren bir aşınma vardı. Özel sektör Cumhuriyet döneminde önemli ölçüde gelişmişti ve artık devletin önceden kestirilemeyen, keyfi davranışlarına katlanmak istemiyordu. Batı'dan, özellikle Türk sisteminin piyasa güçlerine açılmasını isteyen Birleşik Devletler'den gelen baskı, bu gelişmeyi teşvik etti. Nitekim özel sektörün Cumhuriyet Halk Partisi içindeki temsilcileri liberalleşme yönünde baskı yaparlarken, Recep Peker'in olanca heybetiyle önderlik ettiği sert devletçiler, devletin baskısını artıracak şekilde sistemi dönüştürmek istiyorlardı (Ahmad, 2009: 125-130). Bütün bu dış gelişmelere karşın Türkiye'nin çok partili demokratik sisteme geçişinde, Türkiye yöneticilerinin yabancı devletlerin hoşuna gitmek için, hükümet şekillerini değiştirmelerinde ilk etken olarak görülmesi yanlış bir tutumdur. Ancak uluslararası alanda demokrasilerin güçlenmesi, yaygınlaşması iktidarı bu konuda etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde dünyada demokrasinin saygınlığının artması, totaliter yönetimlerin savaşı kaybetmesi sonucu bu rejimden

vazgeçmeleri etkili olmuştur. Türkiye’de savaş sonrası bu yaşanan gelişmeler karşısında rejim değişikliğine gidilmesi kanaati hâsıl olmuştur (Albayrak, 2004: 41).

2.3. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULMASI

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış ancak kapatılan ya da feshedilen bu partiler uzun ömürlü olmamış ve Türkiye 1945 yılına kadar tek parti idaresi ile yönetilmiştir.

1945 yılında çok partili hayata geçişte iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Çok Partili rejimin ilk kurulan partisi 1945’te Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi olsa da ilk ciddi muhalefet partisi 7 Ocak 1946’da kurulmuş olan Demokrat Parti’dir. Demokrat Parti Milli Kalkınma Partisi’nden farklı olarak CHP içindeki muhalif hareketten doğan bir partidir (Eroğul, 1991: 25).

Çok partili döneme geçiş sürecinde kurulan partilerden biri olan Demokrat Parti 1946 seçimlerinde CHP karşısında önemli bir rakip olmuştur. Celal Bayar’ın başkanlık ettiği Demokrat Parti bu seçimde meclise 61 temsilci göndermiştir (Kaplan, 2009: 199). DP yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye’nin ve Türk halkının ihtiyaçlarının değişmesine çeşitlenmesine yol açmıştır. CHP içerisinde partinin halkın ihtiyaçlarını karşılayamadığını dile getiren ve verdikleri Dörtlü Takrir ile Partiden ihraç edilen Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü 1946 yılında Demokrat Parti’yi kurdular. Aynı yıl yapılan çok partili ilk seçimi CHP kazanmış, fakat halkı tatmin edemeyen politikalarını sürdürmesi yüzünden DP’ye olan ilgi giderek artmıştır ve 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde DP büyük bir çoğunlukla iktidar olmayı başarmıştır (Akbaba, 1998: 16-17).

Demokrat Parti, 1945 yılında çok partili hayata geçişten sonra ilk kurulan siyasi parti ‘Milli Kalkınma Partisi’nin aksine, kısa zamanda hızlı bir gelişmeye mazhar olacak, muhalefeti kendi saflarında kolayca topladıktan sonra ilk serbest seçimde ezici bir çoğunlukla iktidara gelecekti (Burçak, 1977: 57-58).

Kuruluş hazırlıklarına İnönü’nün 19 Mayıs 1945 nutkunda demokrasiye geçecek işareti verdikten hemen sonra başlamıştı. Kuruluş çalışmaları yalnızca Dörtlü Takrir sahiplerinden oluşmuyordu. CHP’ye muhalif olan her kesimden kimse kuruluşu için çalışıyor, bunların içinde Ahmet Emin Yalman, Tefik Rüştü Aras, Zekeriyya Sertel, Ahmet Hamdi Başar, Cami Baykurt ve Hikmet Bayur dikkati çekiyordu (Kocabaş, 2009: 405-406).

Demokrat Parti'nin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet 1945 yılı ortalarında iyice açıklığa kavuşmuştur. 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmelerinde hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, bütçe açığı nedeniyle artan devletler borçları, vergi sisteminin adaletsizliği gibi konularda muhalifler artık iyileştirmeye gidilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

29 Mayıs'ta yapılan bütçe görüşmelerinin bütçe oylamasında Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün bulunduğu yedi milletvekili 368 lehte oya karşılık bütçeye ret oyu verdi. Bu yedi oy hükümete karşı gelişen örgütlü muhalefetin başlangıç noktası niteliğindedir (Eroğul, 1991: 25).

Demokrat Parti'nin dört kurucusu, İzmir milletvekili Celal Bayar, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın milletvekili Adnan Menderes yıllardır CHP kadrosunda bulunuyorlardı. Bunlar İkinci Cihan Savaşının sona ermesiyle birlikte partilerin içinde, Bayar'ın dediğine göre Köprülü ve Menderes'in teşebbüsü ile bir liberalleştirme hareketine başvurmuş ve 7 Haziran 1945 tarihinde Meclis Grubuna verdikleri 'Dörtlü Önerge' ile bunu gerçekleştirmek istemişlerdi (Albayrak, 2004: 43).

Bu önergede iktidarın hoşgörüsü ve uluslararası ortamdaki gelişmelerden kuvvet alarak "Millî hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM'de gerçek bir denetim sağlanmasını, demokratik kurumların serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu sınırlayan bazı yasalarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu amaçların gerektirdiği düzenlemelerin hemen yapılmasını" teklif ediyorlardı (Timur, 1991: 14). Ancak, önerge bu türlü isteklerin usulen gruba getirilemeyeceği, kanunlarda düzenlemenin mecliste teklif ile tüzük düzenleme teklifi ise kurultayda yapılması gerektiği gerekçesiyle reddedildi (Albayrak, 2004: 45; Eroğul, 1991: 28).

Parti tüzüğü ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını isteyen Dörtlü Önerge 12 Haziran 1945 günü CHP Meclis Grubunda görüşüldü. 'Takrir sahipleri defalarca konuşular ve partilerinin demokrasiye yönelmesi gerektiğini savundular. Ancak bu çabalar neticesiz kaldı, takrir 7 saat devam eden müzakereler sonunda 4 muhalife karşı grubun oy birliğiyle reddedildiği görüldü. Reddin gerekçesi şöyle ifade ediliyordu: Önergede istenen tüzük değişikliği Kurultayda, kanun teklifleri ise Meclise verilecek tekliflerle gerçekleştirilir; Grupla görüşülmesine imkân ve lüzum yoktur (Burçak, 1977: 58-59).

Dörtlü Takrir'in reddi üzerine Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, *Vatan Gazetesi*'nde muhalif yazılar yazmaya başladılar. Bu yapılanlardan dolayı parti divanı toplantısında

oybirliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar verildi. Refik Koraltan'ın ihraçların parti tüzüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle basına beyanat vermesi üzerine kendisi de partiden çıkarıldı (Lewis, 2010: 408-409).

Demokrat Parti'nin dört kurucusu, İzmir milletvekili Celal Bayar, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın milletvekili Adnan Menderes, Halk Partililer arasında gittikçe artan memnuniyetsizlik alametlerinden cesaret bularak bir muhalif parti kurmayı düşündüler. 1945 senesi sonlarında, bu teşebbüs Demokrat Partiyi kurmakla nihayet buldu (Başgil, 1996: 52).

Koraltan *Vatan Gazetesi*'nde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü savunan bir makale yazdı ve "Ben ve iş meslektaşım milli egemenliğin temellerinin ve parti ilkelerinin güçlenmesi için çalışmaktan başka hiçbir şey yapmadık; iki arkadaşımızı atma kararı veren onlardır." diye beyanda bulundu. 27 Kasım'da 280 oya karşı 1 oyla Koraltan'ın ihracına karar verildi (Lewis, 2010: 408-409). Celal Bayar da bu gelişmeler üzerine partiden istifa etmiş ve böylece dört milletvekili yeni bir parti kurabilecek duruma gelmişlerdir. 1 Aralık'ta basına verdiği demeçlerde Bayar, yeni bir parti kuracaklarını açıklamış ve yoğun süren çalışmalar neticesinde parti tüzük ve programı hazırlanarak 7 Ocak 1946'da DP resmen kurulmuştur (Eroğul, 1991: 29; Timur, 1991: 15).

Partinin dört kurucusundan biri olan Celal Bayar, DP'nin Serbest Fırka'ya benzetilmesi yönündeki konuşmalara, "Biz ne muhalif, ne de muvafık bir parti kurmaktayız. Biz memleketin hakiki ihtiyaçlarından doğmuş bir parti olarak halkın sinesinde yer almaya çalışacağız." şeklinde cevap vermiştir (Eroğul, 1991: 25). DP'nin kurulmasıyla Türkiye, yeni bir demokrasi serüvenine başlamıştır.

Demokrat Parti kuruluş tarihinden iktidara geçtiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadar dört buçuk seneye yakın bir zaman muhalefet partisi olarak çalışmıştır. (Tunaya, 1952: 654). Yirmi yıldan fazla, iktidarı rakipsiz olarak elinde tutan CHP, artık bundan böyle kendini, teşkilatın genişliği ve sağlamlığı ile kuvvetlenmiş, müthiş bir muhalefeti karşısında bulacaktı (Başgil, 1996: 53).

CHP iktidarı demokratikleşme yönündeki şikâyetleri karşılamak üzere Türkiye tarihinde ilk kez tek dereceli seçim sistemini getirdi. Gazete kapatma yetkisini hükümetten alarak mahkemelere verdi, üniversitelere özerklik verildi, köylü ve işçinin desteğini kazanmak için Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı, Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları kanunları çıkarıldı, İnönü'nün 'Milli Şef' ünvanına son verildi, sınıf partilerinin ve sendikaların

kurulabileceği kabul edildi. 1947’de yapılması gereken seçimler bir yıl öne alındı, 21 Temmuz 1946’da yapılan seçimler tek dereceliydi fakat yargı denetimi yoktu, açık oy gizli sayım, çoğunluk sistemi uygulanmıştı. 465 milletvekilliği için 273 aday gösterebilen DP 66, milletvekili çıkardı. Seçimlerin dürüst yapılmaması CHP ve DP arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Demokrat Parti, bütün muhalefet yıllarında hürriyet davasını, Anayasaya uymama noktasına bağlamıştır. Anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, insan hak ve haysiyetini koruyucu kanunlar getirilmesi tezini savunmuş ve 7 Ocak 1947’de toplanan I. Büyük Kongresi’nde, ikinci bir meclisin kurulması ve Anayasaya aykırı kanunların incelenmesi için Anayasa Mahkemesinin oluşturulması tezi üzerinde durulmuştur. Demokrat Parti, Bilim Heyeti’nin yeni seçim kanunu üzerindeki çalışmalarını yetersiz bulmuş ve baskı maksadıyla 16 Ekim 1949’da yapılacak olan ara seçimlere gitmeyeceğini bildirmiştir. CHP, 1949 Aralık ayında çok partili sistemin güvence altına alınması için seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etmiştir. 7 Şubat 1950’de, yeni seçim kanunu tasarısı mecliste görüşülmeye başlandı ve 16 Şubat 1950’de yapılan son oylamada seçim kanunu kabul edildi. 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde DP, oyların %55’ini, CHP %41’ini aldı. Farklı nedenlerle CHP’ye küsen kesimlerin oluşturduğu muhalefet cephesi, ilkeleriyle CHP’den farklı olmayan DP’ye yönelmiş ve DP’yi iktidara taşımıştır. (Akşin, 2007: 244-247; Kaçmazoğlu, 1988: 144; Eroğlu, 2003: 80-83). Adnan Menderes, Birinci Adnan Menderes Hükümeti’nin Programı’nın açılış konuşmasında 14 Mayıs 1950 tarihini zafer günü olarak ilan eder (TBMMTD, 1950: 24-25);

“...Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor... Demokrat Parti’nin gayritabiî siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri 14 Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki; 14 Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız Partimizin değil, Türk Demokrasisinin bir zafer günü olarak yâdediyoruz.”.

Böylece 1945’te sona eren tek-partili dönemin ardından ikinci genel seçimle iktidar, kavgasız bir şekilde yerini muhalefet partisine bırakmıştır. Demokrat Parti, yakın dönem Türk politik tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. DP, tek parti dönemi ve özellikle ‘Milli Şef’ döneminin eleştirisini temel politik eksen olarak belirlemiş ve kısa zamanda yönetimden hoşnut olmayan neredeyse tüm toplum kesiminden destek almıştır. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde DP’nin mutlak çoğunluk elde etmesi, partinin arkasına aldığı bu desteği göstermektedir (İnan, 2007: 117).

Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nin 29 senelik tarihi içinde çok partili rejimin kuruluş ve şekillenmesini temin eden kuvvetli bir unsur olmuştur. Demokrat Parti’nin tarihi

çok partili rejimin kurulma ve yaşamasının tarihi ile intibak halindedir. Çok partili rejimi, tek parti rejimin hareketsizleştirdiği muhit ve sistem içinden kurtararak bütün unsurlarıyla geliştirmek ve noksanlarını tamamlamak, iktidar-muhalefet mekanizmasının tabii işleyişini mümkün kılmak gibi büyük ve ağır bir görevin yerine getirilmesi de Demokrat Parti'ye düşmüştür (Tunaya, 1952: 662).

2.3.1. Demokrat Parti Programı

Demokrat Parti programı seksen sekiz maddeden ve iki ana bölümden oluşmaktadır: Genel hükümler ve hükümet işleri. Partinin genel ilkelerini liberalizm ve demokrasi başlığı altında toplamak mümkündür (Eroğul, 1991: 31).

Her alanda liberalizmi savunan parti programı, birinci maddesinde Demokrat Partinin Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulduğunu belirtilmiş, özel teşebbüsün faaliyetine önem verileceği programda açıklanmıştır (Burçak, 1979: 64).

Devletçilik parti programında “İktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu doldurmak, iş hacmini genişleterek vatandaşların geçim ve refah seviyelerini yükseltmek amacıyla, devletin doğrudan iktisadi faaliyetlere girişmesi, düzen, teşvik ve yardım yoluyla özel teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve hızla geliştirilmesi sağlanmalıdır” denilerek açıklanmıştır (Albayrak, 2004: 66). Liberal bir devletçilik anlayışı benimsendiği parti programında bu madde ile açıklığa kavuşturulmuş ve devletçiliğin esas görevleri arasında özel kuruluşların desteklenmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Demokrat Parti programında 14. maddede laiklik, “Dinin siyasete hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin yasaların uygulanmasında etkili olmaması, laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde algılanmaması gerektiği, dini eğitim verecek kurumların oluşturulması ve gerekli altyapının oluşturulması, dinin siyasete alet edilmesine hoşgörü gösterilmemesi” şeklinde açıklanmıştır (Albayrak, 2004: 65).

DP programı; özel girişimi oluşturan ulusal burjuvazinin çiftçi, küçük zanaat erbabı ve işçilerden oluşan geniş bir halk topluluğunu ve tek parti ortamından bunalan daha çok siyasi ve ekonomik özgürlük yanlısı olan bir kısım aydınlar partinin çatısı altında toplamaya yönelik, kendi içinde tutarlı bir demokratik program niteliği taşımaktadır (Albayrak, 2004: 71).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ HALK EĞİTİMİ

Bütün ülkeler eğitim sistemlerini geliştirirken kendi dinamiklerini doğru anlayarak ve gelecek perspektifi içerisinde yorumlayarak başlamak mecburiyetindedir. Bu bağlamda hükümetlerin ve siyasi partilerin programlarında eğitime bakışları ve bu bakışların süreç içerisinde geçirdiği değişim temel veri olarak belirmektedir. Demokrat Parti iktidarının halk eğitim politikalarının doğru anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla Demokrat Parti iktidarının milli eğitim politikasına yer verilmiştir.

3. DEMOKRAT PARTİ’NİN UYGULADIĞI MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de ekonomiden siyasete kadar her alanda değişim gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Politikasına da değişim yansımıştır. DP, Atatürkçü eğitim sistemini benimseyen, millilik ve birlik ilkelerini savunan, eğitimin değişen koşullara göre düzenlenmesini öngören maddi değerler yanında manevi öğeleri de vurgulayan bir eğitim görüşüne sahiptir.

Demokrat Parti programının 34-42. Maddeleri milli eğitim işlerine ayrılmıştır. Programda 34. maddede Demokrat Parti öğretim birliğini sağlayacağını şöyle belirtmiştir: “Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğretim birliği prensibinin taraftarıyız” (Ekinci, 2007: 153). Demokrat Parti Tevhid-i Tedrisat kanununu esas alan ve Atatürkçü eğitim anlayışına sahiptir. Eğitimde millilik ve birlik ilkeleri ilke olarak kabul edilmiştir.

29 Mayıs 1950 tarihinde Parti programını açıklayan Adnan Menderes manevi değerlere verilen önemi şöyle anlatmıştır (TBMMTD, 1950: 29):

“Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ve ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmeyen, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve bağımsız bir millet olarak yaşamanın teminatı olamaz.”

Demokrat Parti programında, eğitimin değişen şartlara göre düzenlenmesini ve sadece maddi öğelerle değil, manevi öğelerle donatılarak, gelecek nesillerin bilimsel ve teknik bilgiyle yetiştirilmesi gerektiği şöyle açıklanmıştır: “Umumi ve mesleki eğitim ve öğretim,

yurt ihtiyaçlarını karşılayacak genel bir plana göre düzenlenmeli ve gelecek kuşakların yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani bütün manevi değerlerle de yetişmesine çalışmalıdır.” (Ekinci, 2007: 153).

Celal Bayar, Cumhurbaşkanı sıfatı ile 1950 yılında Meclisi açarken yaptığı konuşmada ilköğretime verdiği önemi şu konuşma ile ifade etmiştir (Akbaba, 1998: 21) :

“...İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder... Herkesçe bilindiği gibi, aile ocağından sonra hayat ile temas, ilkokullarda başlar. Genç yavrularımızın, her şeyi benimseyen taze zekâlarıyla en iyiyi ve en doğruyu, milli ve insani bütün manevi kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi için burada bulunmaları iktiza eder (gerekir)...”

İlköğretimin eğitim sistemimizin temelini teşkil ettiğini, aileden sonra hayata ilk temasların burada başladığını belirtmiş ve bu nedenle bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruh ve aynı bilgi seviyesine sahip olmaları gerektiğini savunmuştur.

Celal Bayar, öğretmenlerin sorunlarının çözülmesi için öğretmenlere öncelikle kendilerini geliştirmeleri için özel imkânlar sağlanması gerektiğini şöyle vurgulamıştır (Akbaba, 1998: 21);

“...Milli Eğitim Teşkilat kanunu yenilenmeli; öğretmenlerin tayin ve nakil işleri şahsi çalışmalara değer verecek surette ele alınmalı; liyakati sahip olan ilkokul öğretmenlerine, öğretim kademelerinin en büyük derecesine kadar yükselebilmek hakkı tanınmalı...”

DP Programında üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliği ilkesi şöyle yer almıştır;

“Yüksek öğretim meselesinde niteliğe önem verilmesi lüzumuna inanıyoruz. Bütün yüksek öğretim kurullarımızın bu esasa göre takviyesini ve garptaki benzerleri seviyesine erştirilmelerini istiyoruz. Üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar.” (Tunaya, 1952: 667). Demokrat Parti üniversitelerin geliştirilmesi, batı seviyesine ulaştırılması ve ilmi ve idari özerkliğine inanmıştır.

Programın 39. maddesinde çeşitli eğitim kurumlarında çalıştırılmak üzere üniversitelerde araştırma enstitülerinin kurulması ve memlekete yönelik araştırmalara önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir: “Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.” (Ekinci, 2007: 154).

Demokrat Parti Programı, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının yurdun her yerine yayma yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretimin ekonomik ve toplumsal kalkınmada önemli olması bakımından programda yer vermiştir.

Parti programında ilim, teknik ve güzel sanatlar alanında her türlü faaliyetin gelişmesi için katkıda bulunulacağı şöyle ifade edilmiştir (Tunaya, 1952: 667);

“İlmin, tekniğin ve güzel sanatların hızla gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, Kütüphaneler, Müzeler, Tiyatrolar, Konservatuarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak hızla gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek, kısaca yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce devletin başlıca vazifelerindedir. Ancak ilmin, sanatın ve türlü fikir hareketlerinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.”

Demokrat Parti, kültürel gelişmenin sağlanması için her türlü önlemleri alacağını ve tüm yetenekleri teşvik edeceğini, Türk dilinin gelişmesi, milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesi için tüm faaliyetleri destekleyeceğini bildirmiştir.

Demokrat Parti programının 14. Maddesi’nde laiklik şöyle yer almıştır: “Partimiz, laikliği devletin siyasetle, dinle hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar.” (Erim, 1951:1). Bu maddenin son fıkrasında, dinin siyasi bir araç olarak kullanılması ve vatandaşlar arasında birliği bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, inanç özgürlüğüne karşı taassup duygularını harekete geçirmesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir.

Demokrat Parti, bu görüşüne uygun olarak, din öğretimi ve din adamları yetiştirilmesi konusunda uzmanlar tarafından kapsamlı bir program hazırlanmasını öngörür. “Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda uzmanlar tarafından kapsamlı bir program hazırlanması zorunludur.” (Kaplan, 2009: 202).

Demokrat Parti’ye göre din adamı yetiştirecek kurumlar, üniversite içinde yer almalı ve özerk olmalıydı. “Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette benzer müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığı’nın bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıydılar.” (Kaplan, 2009: 203). Demokrat Parti, dinin siyasete alet edilmemesi ve dinin devlet işlerinden ayrı tutulması ilkesini benimsemiştir.

3.1. DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİNİN PROGRAMLARINDA EĞİTİM

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri Demokrat Parti’nin kazanmasıyla Celal Bayar, Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan oldu. İsmet İnönü ve CHP uzun yıllardan sonra muhalefete geçti.

Bu dönemde, 1930 yılında kapatılan İmam Hatip Okullarının 1951 yılında açılmasına izin verilmiştir (Kaya, 2009: 328). Ortaokul ve lise düzeyinde açılan bu imam hatip okulları başlangıçta sınırlı sayıda iken, daha sonraları sayıları gittikçe artmıştır (Binbaşoğlu, 2009:

398). Demokrat Parti Hükümeti, 1951 yılında Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta 7 İmam Hatip Okulu açmıştır. 1953'te Antalya, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon, Çorum, Elazığ ve Yozgat'ta açılan okullarla toplam sayı 15 olmuştur. 1959-1960 öğretim yılında İmam Hatip Okullarının sayısı 35'e yükselmiştir (Kaplan, 2009: 224).

İmam-Hatip okullarının hızla ülkeye yayılması sonucunda bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla Yüksek İslam Enstitüleri açılmıştır. Bu okulun ilki 1959 yılında İstanbul'da, daha sonraları Konya, Kayseri, İzmir ve Erzurum'da açılmıştır. İslam Enstitülerinin politik büyümesi nedeniyle İmam Hatip okullarındaki eğitim kalitesi bozulmuştur. 20 Temmuz 1982'de Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmüşlerdir (Kaya, 2009: 332).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra kamuoyunu en çok meşgul eden konulardan birisi din eğitiminin verilmesiydi. 1951 yılında ortaokul ve lise düzeyinde imam hatip okullarının açılmasından sonra 1956-1957 öğretim yılında din dersleri seçmeli olarak, ortaokul ve dengi okulların birinci ve ikinci sınıflarına konulmuştur (Akyüz, 2008: 352).

Demokrat Parti dönemi, eğitim alanında Kemalist tek parti rejiminin bir bakıma devamı olmuştur. Çocukların ve gençlerin milliyetçi öğretilmesine verilen büyük önem aynen korundu. 1920'lerin sonunda yapılan laiklik reformuyla kamusal okul sisteminden çıkarılan din eğitimi 1940'ların sonlarında CHP tarafından yeniden kamusal okul sisteminin içine alındı ve bu uygulama DP tarafından yaygınlaştırıldı. 1946-1960 yıllarını kapsayan güdümlü birçok partili sisteme geçiş dönemi, eğitim alanında, tek parti rejimi sırasında oluşturulan ve yerleştirilen Türk milli eğitim ideolojisinin yeniden üretilmesi ve süreklilik kazanması dönemi oldu (Kaplan, 2009: 225-226).

3.1.1. I. Menderes Hükümeti Programı

Birinci Adnan Menderes Hükümeti 22 Mayıs 1950'den 9 Mart 1951'e kadar başta kaldı. Program, 14 Mayıs 1950 tarihini Türk demokrasisinin zafer günü olarak ilan eder (Kaplan, 2009: 215).

Parti programında inkılâpçılık; daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine hızla uymak, Türk Milletini her bakımdan ileri bir seviyeye erdirmek ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için, gereken bütün hamlelerin hemen uygulamaya konulması olarak açıklanmıştır (Ulus, 1951: 2).

I. Menderes Hükümeti Programı'nda, maddi gelişme ve ilerleme yanında, manevi değerlere milli ahlaka önem verileceği belirtilmektedir (Güneş, 1998: 66). Hükümet

programında manevi değerlere vurgu yapılmıştır: “Maddi bakımdan ne kadar gelişmiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kuvvetlere dayanmayan, ruhunda manevi değerlere yer vermeyen bir topluluğun, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü sonlara sürüklenmesi doğaldır. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmeyen, gençliğini milli karakterine ve geleneklerine göre manevi ve insani değerlerle donatmayan bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve bağımsız bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz.” (Aktürk ve Dağlı, 1988: 161).

Hükümetin bu milli davayı bir bütün olarak ele aldığı belirtilerek, demokratik, bilimsel gelişmelere uygun yurt sathında eşit olarak yayılan kanun tasarıları hazırlanıp meclise sunulacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca, I. Adnan Menderes Hükümeti programında eğitim sistemindeki verimsizlik ve plansızlık üzerinde durulmuştur (TBMMTD, 1950: 29);

“Yıllardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakârlıklara mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor.”

Eğitim alanında yapılacak diğer girişimler de şöyle ifade edilmiştir (TBMMTD, 1950: 29);

“Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.”

Demokrat Parti Hükümetleri, okullarda din eğitimi konusunda son Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti’ni takip etmiştir. CHP tarafından Şubat 1949’da ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına, program dışı ve anne babanın isteğine bağlı olarak din dersi konulmuştur. Demokrat Parti, Kasım 1950’de bunu program içine almıştır. Ancak öğrencilerin dersi alıp almamaları anne baba isteğine göre düzenlenmesi kararı alınmıştır (Kaplan, 2009: 223-224).

Birinci Menderes Hükümeti, on yıllık Demokrat Parti iktidarı boyunca kurulan beş Menderes Hükümeti’nden en kısa ömürlü olanı ve parti programıyla en çok uyum içinde olan programdır. Bu Hükümet muhalefete karşı yeteri kadar sert bir politika izlemediği gerekçesiyle, parti örgütü tarafından eleştirilmiştir (Albayrak, 2004: 205). Parti içi yaşanan gelişmeler I. Adnan Menderes Hükümeti’nin istifasına, II. Adnan Menderes Hükümeti’nin kurulmasına neden olmuştur.

3.1.2. II. Menderes Hükümeti Programı (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954)

1951’de kurulan II. Adnan Menderes Hükümeti programında (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954) eğitim programı daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Her düzeydeki öğretim şubelerinin genel bir eğitim politikasına göre yönetilebileceği belirtilmiştir. Teknik eğitimde ziraat ile yol kalkınması konularının makineleşmesine ağırlık verileceği, bunun için kurslar açılacağı (M. Güneş ve H. Güneş, 2003: 66), köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacağı ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan yönetmeliğin kaldırılacağı belirtilmektedir (Arar, 1968: 241).

DP Hükümeti, Köy Okulları ve Enstitüleri’nin inşaatında ve bakımında; öğretmen, sağlık memuru ve 18-50 yaş arasındaki köylülerin zorunlu olarak çalıştırılması hükmünü 1951 yılında kaldırmıştır (Zafer, 1951: 2). 1947 yılına kadar bütünüyle köylülerin omuzlarına yüklenen köy okullarının ve öğretmen evlerinin yapım işi 1947’de kısmen devlet yardımı sağlanarak yine köylülerin yükümlülüğünde bırakılmıştı. 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri ilkokul öğretmeni yetiştiren klasik okullara dönüştürülmüştür. Böylece iki ayrı sınıf öğretmen menşei ortadan kaldırılarak, aynı haklara sahip bir tek öğretmen zümresi meydana gelmiş oldu (BCA, 030.01/90.567.13; Kaplan, 2009: 225).

DP Hükümeti, Doğu’da bir üniversite kurmak için girişimlerde bulunulmuş ve gerekli esasları tespit etmek üzere bir ilim heyeti oluşturmuştur. 15 profesörden oluşan İlim Heyeti, İstanbul’da toplanarak üniversitenin nerede kurulacağı meselesini görüşmüşlerdir. Vatan Gazetesi’ne göre ilim heyetinden İlhami Civanoğlu bu hususta şunları söylemiştir (Ulus, 1951: 2):

“...Evvvela Doğuda bir üniversite kurulması Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu fikir parti programında da mevcuttur. Üç üniversitenin beşer profesöründen oluşan heyetten istenen, Doğu üniversitesinin açılıp açılmaması değil, sadece Doğunun umumi durumuna göre nerede, nasıl ve zaman içinde inkişaf seyrinin ne suretle olması lazım geldiğinin tespitidir. Adı geçen İlim Heyeti bu hususta bir karar varmadan önce Bakanlıklardan, vilayetlerden belediyelerden vesair teşekküllerden bir istatistik ve inkişaf program ve projelerini istemiştir. Bu malumat ayın 15’ine kadar İstanbul’a gelecektir. İlim Heyeti 20 Ağustosta toplantılarına başlayacaktır.”.

Bu inceleme faaliyetlerinden sonra Milli Eğitim Bakanlığı gereken tahsisatı yapmakla yükümlü kılınmıştır (Zafer, 1951: 1).

Genel eğitimde bilimsel ve eğitsel esaslara göre millî, manevî nitelikte kişilik gelişimi üzerinde durulacağı vurgulanmaktadır. Programda gençliğin, ‘vatan’ ideali etrafında toplanması hareket noktasıdır. İlkokul öğretmenlerinin gerekli özellikler dikkate alınarak, aynı kökenden gelmelerine ve çok iyi yetişmelerine çalışılacağı, eğitim öğretimde bilimsel yöntemlerle sıkı sıkıya bağlı kalınacağı açıklanmaktadır (Arar, 1968: 24). Demokrat Parti’nin

ilk hükümet programında olduğu gibi milli ve manevi değerler üzerinde önemle durulmuştur. Programda gençliğin vatan ideali etrafında şekillenmesi belirtilmiştir.

Programda eğitimde fırsat eşitliği sağlanacağı ve geri kalmış bölgelerde okullaşma oranlarının arttırılacağı, ekonomik kalkınmanın temel taşı olan teknik eğitime önem verileceği ve köylü halkın okul yapımında çalışma zorunluluğunun kaldırılacağı belirtilmektedir. Eğitimde pedagojik unsurlara ve teknik okullara önem verileceği programda yer almıştır. İlköğretimde tek kaynaktan öğretmen yetiştirilmesi hususu programın dikkat çekici noktalarından birisidir. Hükümetin eğitim alanındaki bir diğer girişimi ise Beşinci Milli Eğitim Şurası'nın toplanmasıdır. Demokrat Parti döneminde yapılan Milli Eğitim Şuraları daha sonra inceleneceğinden burada yer verilmemiştir.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler DP'nin halk tarafından ödüllendirildiğini göstermiştir. Seçimlerde DP 503, CHP 31, CMP 5, Bağımsızlar 2 milletvekili çıkarmıştır (Albayrak, 2004: 259). Genel seçimlerden sonra II. Adnan Menderes Hükümeti istifa etmesi sonucunda yeni hükümet, 17 Mayıs 1954 tarihinde kurulmuştur.

3.1.3. III. Menderes Hükümeti Programı (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955)

Üçüncü Menderes Hükümeti, genel seçimler sonrasında 15 Mayıs 1954 tarihinde kurulmuştur (Zafer, 1954:1). Üçüncü Hükümet Programını açıklayan Başbakan Menderes'in "...Huzurunuzda yeni bir programla gelmiş değiliz. Çünkü bir iktidar değişikliği karşısında bulunmadığımız gibi, Hükümette vaki değişiklik de sadece nazari olmaktan ileri gidemez." (TBMMTD, 1954: 21) ifadeleriyle diğer Menderes hükümetlerinden çok önemli farklılıklar bulunmadığını vurgulayan, manevi değerlerin ön planda olduğu eğitim programı şu şekildedir (TBMMTD, 1954: 32):

"Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını yalnız memleketin maddi kudret ve takdirine değil, aynı zamanda halkın ve gençliğin manevi değerlerle teçhizinde bulunan iktidarımızın maarif sahasına hayati bir ehemmiyet atfetmesi elbette ki tabii idi."

İktisadi alandaki gelişmelerin eğitim alanına da yansıtacağı programda şu şekilde belirtilmiştir (TBMMTD, 1954: 32):

"İktisadi tedbirlerimizin müspet neticeleri ve mali takatimizde husule gelen inkişaf üzerine önümüzdeki devrede, bütün idari hizmet şubelerinde olduğu gibi, maarif sahasında da, iktidarımızdan önceki devirlerle mukayese edilemeyecek derecede hummalı hareketlere girişmenin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır. Gelecek yıllarda, bu sahada çok mühim neticeler elde edeceğimizden emin bulunuyoruz."

"1950 yılında iktidara geldiğimiz zaman ilk iş olarak iktisadi kaynaklarımızı ve mali imkânlarımızı takviye edecek işlere girişmiş olmamıza rağmen maarif hizmetlerine 1950'nin 197 milyon lirasına mukabil 1954 yılında 313 milyon lira tahsis etmiş bulunuyoruz" (TBMMTD, 1954: 32).

Üçüncü Menderes Hükümeti programında halkın ve gençliğin manevi değerlerle donatılması ve iktidarın eğitime ayırdığı bütçenin arttırıldığı ifadelerine yer verilmiştir. Dördüncü Menderes Hükümeti programında eğitim ve öğretimle ilgili bir madde olmadığı için burada yer verilmemiştir. Dördüncü Menderes Hükümeti'nin eğitimle ilgili en önemli gündem konusu, bu dönemde VI. Milli Eğitim Şurası'nın toplanmış olmasıdır. Beşinci Menderes Hükümet Program'ında da eğitime geniş yer verilmemiştir, genel bir yaklaşımla eğitimde her türlü mali ve maddi imkânlardan faydalanılacağına yer verilmiştir.

Demokrat Parti hükümetlerinin programlarındaki eğitim anlayışı şöyle değerlendirilebilir. 1950 öncesinde, dini özgürlüklerle ilgili CHP hükümetleri tarafından başlatılan girişimler, 14 Mayıs 1950'den sonra yoğunlaştırılarak sürdürülmüştür. 1950 seçim zaferinden sonra DP, din eğitimine daha liberal bir tavırla yaklaşmıştır (Kaçmazoğlu, 1988: 72). 1948 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nca imam ve hatip yetiştirmek üzere açılan on aylık kursların yetersiz görülmesi üzerine, 1951'de 7 ilde imam hatip okulları açıldı (Tekeli, 1984: 668). Partinin on yıllık iktidarında sayıları 19'a çıktı.

1950'lerden sonra, eğitim sisteminin her kademesinde giderek artan öğrenci sayısı ile dengeli biçimde okul ve öğretmen sayısının artmayışı eğitimin niteliğini olumsuz olarak etkileyen unsurlardan biri olarak ortaya çıkınca, talebin çok artması üzerine özel dersaneler artık tümüyle öğrencileri yetiştirme çalışmalarına yönelmişlerdir (Akyüz, 2008: 377).

Demokrat Partinin eğitim adına önemli gelişme sayılabilecek icraatlarından biri 'Test Hazırlama Merkezi'nin kurulmasıdır. Haziran 1953'de MEB Talim ve Terbiye Dairesine bağlı olarak Test ve Araştırma Bürosu kurulmuştur. 3 kişilik bir kadro ile Gazi Eğitim Enstitüsü'nün bir odasında işe başlayan bu kurumun amacı şöyledir: Her basamaktaki okullar için personel yetiştirmede yayın yapmak, Başlangıçta Eğitim Enstitüleri ile Galatasaray Lisesi geçme sınavları için testler hazırlayan büronun çalışmaları, tüm eğitim sisteminde 'testle sınav'ların hızla yaygınlaşmasını sağladı. Diğer taraftan kolejlerin açılması da bu dönem rastlamaktadır. 1955 yılında Matematik ve Fen derslerinin İngilizce okutan liseler 'kolej' adını almaktadır. Daha sonra sayıları artan bu liselere 'Anadolu Liseleri' adı verildi bu liselerin sayısı 1987-1988 öğretim yılında 38'e kadar çıktı (Güneş, M. ve Güneş, H., 2003: 72).

Demokrat Parti, döneminde mesleki ve teknik eğitimde bazı değişiklikler olmuştur. 1954'de Köy Enstitüleri kapatılmış, 1957'de orta sanat okulları genel ortaokullara dönüştürülmüştür. Bu yola gidilmesine gerekçe olarak da şunlar ileri sürülmüştür (Akyüz, 2008: 371):

- Orta sanat okullarına, ilkokulu bitirip 12 yaşında giren öğrenciler haftada 36-44 saat ders ve atölye çalışmaları yapmakta, sağlıkları ve beden gelişmeleri bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

- Bir çocuk ilkokulu bitirdiği zaman, henüz kendine uygun bir mesleği isabetle seçecek bir yaşta ve gelişmede değildir.

- İlkokulda kazanılan bilgiler ve becerilerde bir meslek ve sanat öğrenmek için yeterli değildir.

- Mesleki eğitim pahalı olduğundan meslek liselerine genel ortaokullardan öğrenci alınması, bu sistemi daha ekonomik hale getirebilir.

İki yıl sonra, 1959'da 'Yüksek İslam Enstitüsü' kurulmuştur.10 Haziran 1959 tarihinde 7344 sayılı yasa ile, İmam-Hatip Lisesi mezunlarına yükseköğretim fırsatı yaratmak amacıyla, bu enstitüler kurulmuştur.

Köy Enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesiyle ve 1948 yılında köy ve şehir ilkokullarındaki programlar arası farklılığın kaldırılmasıyla başlayan ilköğretim hamlesindeki gerileme, 1942'de çıkartılan 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasasının koyduğu köylüye dönük okul yapımı yükümlülüklerini kaldırılmasıyla tamamlanmıştır. Bu düzenlemeler etkisini göstermiş, özellikle 1950-1955 döneminde yeni yapılan ilkokul sayısında bir gerileme olmuştur. Bu durum Demokrat Parti'yi yeni arayışlara itmiştir. Bu konuda alınan ilk önlem, askerliğini yapanların okuma-yazma taburlarından geçirilmesi olmuştur. 15 Nisan 1959'da, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Komutanlıklarına bağlı 2 ay süreli 'okuma-yazma taburları' kurulduğu gibi (Tekeli, 1984: 668), 1952'de kapatılan Halkevlerinin yerine de kitle eğitimi amacına dönük olarak MEB bünyesinde Halk Eğitim Bürosu kurulmuş, bu büro aracılığıyla kasabalarda Halk Eğitim Merkezleri köylerde ise Halk okuma odaları açılmaya başlanmıştır. Bu örgüt, 1960'da Halk Eğitim Genel Müdürlüğü adı altında yenilenecek ve Türkiye'de yaygın eğitim etkinliklerinin beceri kurslarına ağırlık evresi başlayacaktır (Güneş, M. ve Güneş, H., 2003: 73).

Demokrat Parti'nin okuma-yazmazlıkla baş ederken ilk defa Doğuda bir üniversite açılmıştır. 31 Mayıs 1957 tarih ve 6990 sayılı Atatürk Üniversitesi Kanunu gerekçesinde, Doğu Anadolu'nun toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknik bakımdan kalkınmasında önemli rol oynayacak olan Atatürk Üniversitesi kurulmuştur. Atatürk Üniversitesi, MEB'in yönetimi altında 17 Kasım 1958 tarihinde Ziraat, Fen-Edebiyat Fakülteleri ile öğretime başlamıştır. Ayrıca, Ege Üniversitesi 1955-1956 öğretim yılında, 99 öğrenci ile Tıp ve 97 öğrenci ile

Ziraat Fakülteleri, 20 Mayıs 1955’de kabul edilen 6594 sayılı yasa ile de Karadeniz Üniversitesi açılmıştır (Güneş, M. ve Güneş, H., 2003: 74).

3.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞURALARI

DP döneminde yapılan Milli Eğitim Şuraları V. Milli Eğitim Şurası ve VI. Milli Eğitim Şurası’dır. 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şurası’nın gündemini ‘ilköğretim’ oluştururken 1957 yılında toplanan VI. Milli Eğitim Şurası’nın gündemi ise ‘mesleki ve teknik öğretim’ oluşturmuştur.

3.2.1. V. Milli Eğitim Şurası

Beşinci Milli Eğitim Şurası Türkiye’nin yeni bir döneme girdiği, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan yeni modellere açıldığı Demokrat Parti döneminin ilk şurasıdır. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle eğitim ve öğretimde de yeni bir dönem başlamıştır.

Beşinci Milli Eğitim Şurası 5-14 Şubat 1953 tarihlerinde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında 326 üyenin katılımıyla Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde toplanmış ve temel gündemi ilkokul kanun tasarısının incelenmesi, ilkokul programları olmuştur (MEB, 2006: 22-23).

Şuranın gündem başlıkları şunlardır;

1. İlköğretim Kanunu Tasarısı’nın incelenmesi ve mecburi ilköğretimin planlanması,
2. İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularını incelenmesi,
3. İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi,
4. Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi,
5. Okulöncesi eğitim ve öğretimin; anaokulları için hazırlanmış olan program ve yönetmeliğin incelenmesi,
6. Özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun, yetiştirme yurtlarına ait yönetmeliklerinin ve korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanunun yeniden gözden geçirilerek değişiklik gerektiren kısımların incelenmesi,
7. İlkokullarda sağlık konusu ile ilgili gerekli tedbirlerin tespiti,
8. İlkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular ve genel olarak ilköğretim sorunları hakkında Şura üyelerinin tekliflerinin incelenmesi,

Bu gündeme uygun olarak 8 komisyon oluşturulmuş ve her komisyonun çalışmasını tamamlayarak hazırladığı raporu Şuraya sunmuştur. Raporların incelenmesinden sonra her komisyon incelediği konularda belirli kararlar almıştır (Dinç, 2008: 15-16).

Okul öncesi eğitimin ilk kez ele alındığı Beşinci Milli Eğitim Şurasında okul öncesi için kurulan komisyonca, anaokulu yönetmelikleri, uygulamaları, hedefleri, eğitim ve öğretim programı ve anaokullarının eğitim ihtiyaçları incelenerek bazı değişiklikler yapılmıştır. Şuraya sunulan raporda anaokullarının ihtiyaçları olan eğitim araçları, çocukların yemek ve beslenme listesi, anaokulunun fiziki ölçülerine ilişkin cetveller verilmiştir. Anaokullarının çağdaş bir eğitimin parçası olduğu, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması gerektiği, bu okullarda görev alacak öğretmenlerle ve görevlilerin özellikleri açılacak kurslarının özellikleri raporda belirtilmiştir. İdeal bir anaokulunun nasıl olması gerektiğine ilişkin bazı ölçütler belirlenmiştir (MEB, 2006: 62-68).

İlkokullarda sağlık hijyeni ve öğrenci sağlığı sorunlarını inceleyen 20 üyeden oluşan komisyonda öğrencilerin beslenme sorunlarının çözülmesi, ders ve dinlenme saatlerinin sağlık kurallarına uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Okul hijyeni ve öğrenci sağlık koşullarının iyileştirilmesi için alınacak olan önlemlere yer verilmiştir (MEB, 2006: 86-109). Komisyonca resmi ve özel anaokulları ile ilkokulların sağlık teşkilatlarıyla ilgili bir kanun tasarısı ve yönetmelik hazırlanmıştır (MEB, 2006: 96-109).

Demokrat Parti iktidarı belirli ölçülerde özel eğitime muhtaç çocukların sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Özel eğitime muhtaç çocuklarla ilgili komisyonca korunmaya muhtaç çocuklar için yeni bir kanun hazırlanması, yetiştirme yurtlarının durumuyla çocukları koruma meselesinin bir bütün olarak ele alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca komisyon, korunmaya ve özel eğitime muhtaç çocukların tespiti, bu konu ile ilgili teşkilatın planlanması, bu çocukların kayıt ve kabul işlemleri ile ilgili önerilerde bulunmuş ve bu öneriler Şura tarafından kabul edilmiştir (Kılıç, 2008: 88). Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde bu alanda çalışacak öğretmenleri yetiştirmek üzere bir “Özel Eğitim Bölümü” açılmıştır.

İlkokul programlarını yeniden gözden geçirmek üzere toplanan komisyonda ilkokul programında düzeltmeler yapılmıştır. Komisyonun sunduğu raporda birleştirilmiş sınıflarda ilkokul programının daha verimli hale gelmesinin nasıl sağlanacağına ve köy okullarında öğretimin öğretmen ve sınıf sayısına göre tatbik edilmesine yönelik önerilerde bulunmuştur (Kılıç, 2008: 89). Komisyon henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu veya yatılı ya da gündüzlü bölge okullarının kurulmasını önermiştir.

Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi için kurulan komisyon, ilkokul programı ile ilgili uygulamada karşılaşılan güçlükler ele alınmıştır. Komisyonun yaptığı çalışmalarda ilkokul programının amaç ve ilkeleriyle müfredat arasındaki uyumsuzluklara dikkat çekilmiştir. Komisyon bütün ilkokullarda haftalık ders saatine uyulması konusunda esnek davranılmasını kararlaştırmıştır (MEB, 2006: 369-370). Demokrat Parti döneminin en çok tartışılan konularından biri olan din eğitimi de inceleyen komisyon, din derslerinin isteğe bağlı olmasını kabul ederek din dersi için öğretmenlerin de not vermesini istemiştir. Ancak din dersi için verilen notun öğrencinin sınıf geçmesi üzerinde etkili olmamasını önermiştir.

1951-1952 öğretim yılında ilkokul programını geliştirmek üzere Amerika'dan gelen Prof. Dr. Kate V. Wofford'un hazırladığı rapor da incelenmiştir. Komisyon, köy okullarıyla ilgili olarak Prof. Wofford'un önerdiği köy ilkokullarının sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırayla işlenmesi yönteminin uygulanmasını önermiş ve öneri kabul edilmiştir (Kılıç, 2008: 89).

Yeni ilkokul yönetmeliğini inceleyen komisyon, 194 maddeden oluşan tasarının 119 maddesini olduğu gibi kabul etmiş, 11 madde yönetmelikten çıkarılmış ve 64 madde üzerinde de değişiklik yapılarak kabul edilmiştir (MEB, 2006: 475-476).

Demokrat Parti iktidarının önemle üzerinde durduğu konulardan biri de eğitimin temel unsurlarından olan öğretmenin yetiştirilmesidir. İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, ilköğretmen okulları ile Köy Enstitülerinin öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularını inceleyen komisyon, kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Öğretmen yetiştirme ve öğretim programı ile öğretmenliğin olgunlaşması için gereken şartlar incelenmiştir. Beşinci Milli Eğitim Şurası'nın en kalabalık komisyonu olan bu komisyon 89 üyeden oluşmuştur (MEB, 2006: 30-31).

Komisyon İlköğretmen okullarının eğitim yetersizliği öne sürülerek bu okulların lise öğrenimi üzerine 2 ya da 3 yıl süreli yüksek dereceli okul durumuna getirilmesi yolundaki öneri ülkenin koşulları göz önünde bulundurularak uygun görülmemiştir. Öğretmen okulu programında değişiklik yapılmak suretiyle bu kurumların amacına daha çok hizmet eden bir özellik kazandırılmasını ve ilkokul öğretmenlerinin mesleğe zevkle sarılmalarını temin için bir üst derece ile göreve başlamalarını önermiştir. Komisyon şehirlerde ortaokullara dayalı üç yıllık ve köylerde ilkokullara dayalı altı yıllık öğretmen okullarının tek tip programlarını yeterli bulmuştur. Ancak öğretmen okullarının öğrenim süresinin yedi yıla çıkarılması ve öğretmenlerin ekonomik sıkıntılarının giderilmesinin uygun olacağı da yine komisyon

tarafından belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin mesleklerinde daha nitelikli olmalarını sağlamak amacıyla seminerler, toplu çalışmalar ve belirli bir süre de staj yaptırılması önerilmiştir (MEB, 2006: 562-563).

Beşinci Milli Eğitim Şurası genel olarak ilköğretim konusunun her yönüyle tartışıldığı bir toplantı olmuştur. Şurada anaokullarından ilköğretime öğretmen yetiştirmeye, okullarda sağlık konusuna ve korunmaya muhtaç çocuklarının durumuna, ilköğretim yönetmeliği amaç ve ilkelerine kadar ilköğretimin her basamağı incelenmiştir. 1954 yılından itibaren şurada kabul edilen ‘Resmi ve özel anaokulları ve ilkokulları için okul sağlığı teşkilatı yönetmeliği’ Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla uygulamaya konulmuştur. Din eğitimi için bir komisyon oluşturulmamış olsa da din eğitiminin ilkokullarda ve öğretmen yetiştiren kurumların öğretim programlarında yer alması isteği belirtilmiştir. 1950’lerden sonra halkın talebi ve Demokrat Partinin desteğiyle özellikle ilkokuldan başlamak üzere din derslerinin sayısı arttırılmış ve müfredatı genişletilmiştir. 1954’te Talim ve Terbiye Kurulu’nun aldığı kararla bazı yerlerde ‘Muhtelif Gayeli Okullar’ açılmıştır (Muş, Nevşehir, Mustafa Kemal Paşa ve Balya’da) (Tebliğler Dergisi, 1953). Ancak bu okullar verimsizlik ve kadrosuzluk gerekçesiyle sonuçları tam olarak alınmadan kapatılmışlardır.

Şuranın en önemli kararlarından birisi olan ilkokula öğretmen yetiştiren okullarda aynı ruh seviyesine sahip olmaları ve birlik olması için tek tip önerilen İlköğretmen okulları, Köy Enstitülerinin kapatılması için bir basamak olmuştur. İlköğretmen okulları, 6234 sayı ve 27.1.1954 tarihli kanunla oluşturulmuştur, bu kanunla Köy Enstitüleri kapatılmış ve görevleri İlköğretmen okullarına devredilmiştir (Bkz. EK-1) (Tebliğler Dergisi, 1954: 185). Köy Enstitülerinin öğretmen yetiştirme üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri uzun yıllar tartışma konusu olmuştur.

Demokrat Parti iktidarının batıyla özellikle de ABD ile olan ilişkilerinin artması eğitim alanına da yansımıştır. Bu dönemde çok sayıda eğitimci Türkiye’ye gelmiştir. Genel olarak bakıldığında bu dönemde okullaşma ve öğrenci sayısındaki artışa rağmen öğretmen ihtiyacı artmış, yetiştirilen öğretmen sayısı talebi karşılayacak düzeyde olamamıştır. Öğrencilere rehberlik faaliyeti vermek üzere 1959’da önce Ankara’da; daha sonra İstanbul, İzmir, Erzurum, Adana, Eskişehir ve Bursa gibi il merkezlerinde ‘Rehberlik Araştırma Merkezleri’ kurulması önemli bir uygulama olmuştur.

3.2.2. VI. Milli Eğitim Şurası

VI. Milli Eğitim Şurası 18-23 Mart 1957 tarihleri arasında ‘Mesleki ve Teknik Öğretim’ ve ‘Halk Eğitimi’ ana gündem maddesiyle Ankara’da toplanmıştır. VI. Milli Eğitim Şurası’nın gündemiyle ilgili dört ayrı komisyon oluşturulmuştur. Bunlar:

1. Erkek Teknik Öğretim Komisyonu
2. Kız Teknik Öğretim Komisyonu
3. Ticaret Öğretim Komisyonu
4. Halk Eğitim Komisyonu (MEB, 1989: 5).

Oluşturulan bu dört komisyon yaptıkları çalışmaların sonucunu raporlar halinde Şura’ya sunmuşlardır. Komisyonlarda ele alınan ve Şura’da kabul edilen kararlar özetle şöyledir:

Erkek Teknik Öğretim Komisyonu, yapı ve sanat enstitülerinin 1. Devrelerinin ilk iki sınıfında atölye çalışmalarının azaltılmasını ve enstitü kısımlarının öğrenim süresinin üç yıla çıkarılarak sanat lisesi haline getirilmesini kararlaştırmıştır. Komisyon, araç ve gereçler tamamlanmadıkça yeni okul açılmamasını ve ilkokul mezunları için çırak okulları açılmasını önermiştir. Ayrıca komisyon, teknikerlerin sorumluluk ve görevlerini tespit eden mevzuatın yeniden ele alınması, tekniker okullarının öğretim süresinin gündüz tekniker okulları için iki, akşam tekniker okulları için üç yıl olması ve bu okullarda günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler açılmasını teklif etmiştir. Komisyonun teklifleri şura genel kurulunca kabul edilmiştir (Kılıç, 2008: 90-91).

Kız Teknik Öğretim Komisyonu, kız enstitülerinin iki devreli olarak mütalaa edilmesi, birinci devrede genellikle ortaokul kültürü verilmesi, ikinci devrenin daha çok sanat ve meslek bölümleri karakterini taşımasını ve haftalık ders saatinin 36 saate düşürülmesini önermiştir. Ayrıca Komisyon, kız orta sanat okullarının faydalı olabilmesi için enstitüye dönüştürülmesi, bu mümkün olmadığı takdirde kapatılmalarını istemiştir. Komisyon, Kız Teknik Öğretimin üç temel amacı olduğunu belirtti. Buna göre Kız Teknik Öğretimin amacı; ‘genel eğitim, ev kadınlığı eğitimi ve fertlerin, ailelerin, toplumun ve memleketin ihtiyaçlarına göre mesleki eğitim vermek olarak belirlenmiştir (Kılıç, 2008: 91).

Ticaret Öğretim Komisyonu yaptığı çalışmalar sonucunda ticaret ortaokullarının ve ticaret liseleri bünyesindeki birinci devrelerin klasik ortaokullara denkliğinin sağlanmasını ve

ticaret liselerinde öğrencilere daha fazla uygulamalı meslek bilgisi verilmesini önermiştir (Kılıç, 2008: 92).

3.2.3. Halk Eğitim Komisyonu

VI. Milli Eğitim Şurası'nın ana gündemini oluşturan konulardan biri olan halk eğitimi alanında bir Halk Eğitim Komisyonu kurulmuştur. Şuranın açılışında konuşan Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel halk eğitiminin önemini şu sözlerle ifade etmiştir (MEB, 1989:7) :

“...Halk eğitimi, bilhassa V. Şuranın izhar ettiği arzu üzerine, bütünü ile ilk defa olarak huzurunuzda getirilmektedir. İlköğretim sahasındaki faaliyetlerimiz hayli ilerlemiş ve 2116202'yi müteceviz çocuğun ilkokullara devamı temin edilmiştir. Ancak yetişkinlerin eğitimi, fikri ve manevi tekamülleride, öğrenim çağında bulunanlarınkı kadar mühimdir.”

Halk Eğitim Komisyonu, 19 Mart 1957 günü toplanmış ve şu gündem maddeleriyle çalışmalarına başlamıştır:

- a) Temel Eğitim Merkezi kurulması hakkındaki UNESCO Milli Komisyonu Raporu hakkında bilgi edinmek,
- b) Memleket çapında bir halk eğitimi faaliyetinin genel amacını ve prensiplerini, metot ve araçlarını tespit etmek,
- c) Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulması hakkındaki genel kanun tasarısını incelemek,
- d) Halk eğitimini gereği gibi başaracak eğitimcilerin yetiştirilmesi işini incelemek (MEB, 1991: 85).

Yukarıdaki gündeme göre yapılan müzakereler sonucunda halk eğitiminin amaçları belirlenerek bu amaçlar doğrultusunda neler yapılması gerektiği şura genel kuruluna sunulmuştur. Buna göre Halk Eğitiminin amaçları:

- 1- Cehaletin tasfiyesi,
- 2- Okumuşluğun ilerletilmesi,
- 3- Milli birliğin kuvvetlenmesi,
- 4- Toplumun kalkınması,
- 5- Hizmet ülküsünün gelişmesi,
- 6- Ahlak terbiyesi,
- 7- Tarih ve tabiat sevgisi,
- 8- İç ve dış turizm bilgisi vermek olarak belirlenmiştir (MEB, 1989: 31-

32).

Belirlenen bu amaçlar doğrultusunda Halk Eğitimi Komisyonu, cehaletin tasfiyesi için ucuz kâğıt sorununun çözölerek bol resimli halk kitapları ve gazetelerin basılması, halk müzelerinin ve kütüphanelerinin gelişmesini, sinemalarda kültür filmlerinin gösterilmesi, çocukların küçük yaşta köy toplumu ve tabiatla etkileşime girmesi için her şehir okulunun bir köy okulunu kardeş edinmesini ve yetişkinler eğitimi için gece üniversiteleri ve liselerinin kurulmasını önermiştir (MEB, 1991: 87-88).

Halk eğitimi işinde yararlanılacak olan elemanlar mesleki elemanlar ve gönüllü ve ücretli çalışacak elemanlar olarak ayrılmıştır. Mesleki elemanların yetiştirilmesi için komisyon aşağıdaki tedbirlerin alınmasını uygun görmüştür:

- 1- Üniversitelere bağlı olarak birer halk eğitimi enstitüsü kurulması,
- 2- Eğitim enstitülerimize birer halk eğitimi bölümü kurulması,
- 3- Müstakil ve öğrenim süresi 3-4 yıllık bir halk eğitimi enstitüsü kurulması,
- 4- Çeşitli teknikleri, etütleri ve denemeleri takip ve incelemek üzere yabancı memleketlere staj veya öğrenim maksadıyla eleman gönderilmesi,
- 5- Aynı amaçla yabancı ülkelerden uzmanların getirilmesi.

Gönüllü ve ücretli çalışacak elemanları yetiştirmek üzere: Çeşitli kademelere öğretmen yetiştiren okullar ve çeşitli mesleklere eleman yetiştiren okullarda halk eğitimcisine formasyon verilmesi, Halk eğitim sahasında çalışacak veya çalıştırılacak elemanları yetiştirici nitelikte kurslar açılması kararlaştırılmıştır (MEB, 1989: 38-40). VI. Milli Eğitim Şurası, halk eğitimi konusunun derinlemesine incelendiği ilk şura olması bakımından önemlidir. Halkevlerinin halk eğitim merkezlerine dönüştürülmesiyle günümüzde il ve ilçelerde Halk Eğitim Merkezleri genel ve mesleki eğitimin verildiği, öğretmenler tarafından çalışmaların yürütüldüğü kurs uygulamaları devam etmektedir.

3.3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİ ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Çok partili yaşama geçildikten sonra gelişen ve değişen dünya koşullarına göre halk eğitimi politikasını yeniden belirleme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Milli Eğitim Bakanlığı halk eğitimi çalışmalarına başlamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra halk eğitimi alanındaki ilk icraatlarından birisi Halkevleri meselesini çözmek olmuştur. Tek partili iktidarın halk eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesinde en etkin kurumu olan Halkevleri'nin kapatılması Demokrat Parti iktidarının en çok tartışılan konularından birisi olmuştur.

Cumhuriyet idaresine girilmesinden beri, bütün kurumlara modern anlayışa göre yeni bir şekil ve istikamet verme çalışmaları sonucunda her alanda birçok gelişmiş ülkelerdeki uzmanlardan faydalanma yoluna gidilmiştir (Cumhuriyet, 1952:1). DP döneminde Halk eğitimi konusunda yabancı uzmanların görüşlerinden faydalanılmış, sundukları raporlar dikkate alınmıştır. 1951 yılında Amerikalı Halk Eğitim Uzmanı Watson Dickerman yurdumuza çağırılarak görüşleri alınmış ve değişen şartlara göre halk eğitimi politikası yeniden belirlenmiştir.

Watson Dickerman'ın Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde halk eğitimi faaliyetlerini yürütecek bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Halk Eğitim Şubesi 1951 yılında Bakanlık bünyesi içinde idari olarak Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmuştur. Bu şube tarafından düzenlenen halk eğitimi anketleri, Bakanlıkça diğer bakanlıklara, kurum ve valiliklere gönderilmiş ve gelen cevaplar incelenerek özetlenmiştir (MEB, 1956: 5). 1952 yılında 'Halk Eğitim Şubesi' yerine yeniden bir 'Halk Eğitim Bürosu' kurulmuştur. Bu kurumun faaliyetleri kısa zamanda köylere, bucaklara aktarılmış, 1953 yılında köy ve bucaklarda 'Halk Okuma Odaları', 1956 yılında da ilçelerde 'Halk Eğitimi Merkezleri' açılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1935 yılında % 20.35 olan okuma yazma oranı 1955'te %40.90'a yükselmiştir. 1957 yılında toplanan 'VI. Milli Eğitim Şurası'nda halk eğitim konusu bütün yönleri ile ele alınmış ve yurt genelinde uygulanmak üzere 'Halk Eğitimi Örgüt ve Görev Kanun Taslağı' hazırlanmıştır. 1959 yılında da 'Temel Eğitim Merkezi' kurularak köylerde halk eğitimi deneme çalışmalarına başlanmıştır. Bu merkezin çalışmalarına yerli ve yabancı elemanlar katılmıştır (Kılıç, 1981: 116).

Halk eğitiminin ilmi bir şekilde ele alınması amacıyla, öğretmen okullarına yeni konulan Eğitim Sosyolojisi dersi içinde işlenmesi kararlaştırılmıştır. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde bir Halk Eğitimi dersi konulmuştur ve Amerika'ya halk eğitimi alanında inceleme ve ihtisas görme amacıyla öğretmenler ve öğrenciler gönderilmiştir. Halk eğitiminin ileri olduğu diğer memleketlerde de incelemeler yaptırılmıştır (MEB, 1956: 13).

29 Ağustos 1960 tarihinde halk eğitimi hizmetlerinin etki alanını genişletmek ve etkinlikleri sistemli olarak yurt genelinde sürdüreceği olan bir kuruluşla yürütmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak 'Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü' kurulmuştur (MEB, 1989: 12). Kurulan bu Genel Müdürlük halk eğitimi sorunlarına eğilmiş ve VII. Milli Eğitim Şurası'nda (1961) halk eğitiminin amaç, ilke, çalışma konu ve alanlarının belirlenmesine ve halk eğitiminde işbirliği ve çeşitli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamaya çalışmıştır. Teşkilatlanma çalışmalarına paralel olarak halk dershaneleri, okuma odaları ve halk eğitimi

merkezlerinin sayıları arttırılmış, böylece halk eğitimi hızlı bir gelişmeyle yurt düzeyinde gelişme imkânı bulmuştur.

3.3.1. Halkevlerinin Kapatılması

Demokrat Parti iktidarının en çok tartışılan konularından birisi halkevlerinin varlığı ve çalışmalarınıdır. Çok partili hayata geçişle beraber, demokrasi rüzgârıyla değişik düşünceler de kişiler ve kesimler örgütlenme imkânı bulmuştur. Başka bir siyasal partinin iktidara geleceği düşüncesi halkın önemli bir kesiminin halkevlerinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Tek parti iktidarında rahatlıkla söylenilemeyen yazılamayan birçok şey açıkça dile getirilmeye başlamış, bazı illerde ve ilçelerde Belediye yönetiminin başka bir partinin eline geçmesiyle halkevlerine yapılan yardımlar kesilmiştir.

Halkevleri ve halkodalarının sayısının artması mali kaynakların yetersiz kalmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü bu artış sonucu gönderilen ödenek bunlar arasında pay edilemez hale gelmişti (Toksoy, 2007:108-109). Halkevlerinin maddi kaynaklarının kesilmesiyle birlikte dergiler çıkarılmamış, köy gezileri, diğer sosyal yardımlar ve kültürel çalışmalar yürütülememiştir. Demokrat Parti halkevlerine aktarılan paraların bütün vatandaşlardan toplanan vergilerden kesildiğini bu kuruluşlardan CHP kadar kendi partilerinin de istifade etmesi gerektiğini savunmuştur.

Muhalefet Partisi halkevlerine devletin bütçesinden ödenek ayrılmasını açıkça eleştirmeye başlamıştır. Halkevleri örgütlerinin devlet bütçesinden beslendiği halde CHP'ye bağlı olarak varlıklarını sürdürmesi sadece DP içinde değil CHP'nin kendi içinde de eleştirilmiştir. Demokrat Parti, halkevlerini CHP tarafından millet parası ile yapılmış ve üzerine oturmuş mallar olduğu yolunda iddialarda bulunmuştur. Bu yüzden CHP, 1947 kurultayında halkevlerini partiden ayrılmasını öngörmüştür. Birçok yörede Halkevlerinin çalışmadığı, halkın buralara gelmediği ve entelektüel faaliyetlerin ilgi merkezi olmaktan çıktıkları belirtilmiştir. Bu eleştirilerin gündeme geldiği VII. Büyük Kongre'de kurulan Halkevi Komisyonu üyeleri Halkevlerinin yeni bir statüye kavuşturulmasını önermişlerdir. CHP, Halkevlerinin kendileri ile olan bağı zayıflatmayacak, halkevlerinin özerk kamu kuruluşu haline getiren bir düzenleme yapmayı kararlaştırdı (Ulus, 1951: 6). Böyle bir değişim fikrindeki amaç, halkevlerini siyasi partilerin ortak kullanabileceği kurumlar haline getirmektir. Bundan dolayı o dönemdeki halkevlerinin yapısının yeni ihtiyaçlara cevap verememesi ve halkevlerinin ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmaması tartışılmıştır. CHP, 1947 Kurultayında halkevlerinin bir tesis yapılarak idaresini prensip olarak ilan ettiklerini fakat DP ile anlaşmaya varamadığından dolayı kararın uygulanamadığını bildirmiştir.

TBMM’de, 1949 yılı bütçesi görüşmelerinde halkevlerine yapılan yardım dolayısıyla milletvekilleri lehte ve aleyhte konuşmalar yapmıştır. Halkevlerini en çok eleştirenlerden biri olan Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Mecliste Başbakan Hasan Saka’ya 1948 yılı içinde halkevleri için Devlet Bütçesine konan (1 950 000) liralık tahsisattan başka özel idareler, belediyeler ve köyler bütçelerinden ne miktar para ayrıldığını ve ne kadarının nerelere sarfedildiğini sormuştur. Ayrıca Dinçer, tek parti sisteminde kurulan ve bugünkü durumu ile tamamen CHP’nin emrinde olan Halkevlerinin tüm vatandaşlara açık bir kültür kurumu olacağı yönündeki kararın uygulamasının neden geciktiğini de sormuştur (TBMMTD, 1948: 234).

Başbakan Hasan Saka, ayrılan ödeneğin 848 125 lirasını il bütçelerinden, 447 046 lirasını belediye bütçelerinden, 175 462 lirasını da köy bütçelerinden konulduğunu söyleyerek bütçe eleştirilerini yanıtlamıştır. Bu paraların mahalli halkevlerinin ve halkodalarının masraflarına karşılık olarak verildiğini ve ne kadarının fiilen ödenmiş olduğunu öğrenmek için bütün il, belediye ve köylerden bilgi toplamanın uzun zaman aldığını ve bütçe görüşmelerinin henüz bitmemiş olması yüzünden bu bilgileri toplamanın mümkün olmadığını bildirmiştir. Hasan Dinçer halkevlerinin halka mal edilmesi gerektiğini ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir kurum olması fikrini ileri sürmüştür (TBMMTD, 1948: 234-238). Bu tartışmalar sürerken CHP halkevlerinden yararlanan tek parti olmuştur.

TBMM’de 1949 yılı bütçe görüşmelerinde Kırşehir Milletvekili Sahir Kurtoğlu, CHP’nin tarihsel işlevinden, Halkevlerinin görevinden, açılış amaçlarından ve başarılarından söz ettikten sonra halkevlerine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. Halkevlerinin tesis haline getirilmesinin düşünüldüğünü bunun için de hükmi şahsiyet verileceğini; memlekete büyük hizmetler yapmış olan halkevlerinin ayrı bir tesis haline getirilmesinin uygun olmayacağını; bunun hukuk çerçevesinde gerçekleştirilmesini uygun gördüklerini dile getirmiştir. Devamında bütçeden alınan paraların halkevlerinin yapımında, onarımında ve yönetiminde kullanıldığını, CHP’ye gitmediğini, halkevlerinin sadece bütçeden alınan paralarla yönetilmediğini, CHP’nin de maddi manevi varlığını bu kurumlara tahsis ettiğini şöyle ifade etmiştir (TBMMTD, 1949: 606):

“Arkadaşlar; inşa halinde bulunan, yapılmakta olan ve idamesi için zaruri masraflara ihtiyaç hissettiren bu teşekküllerin bugünkü hali ile terk edilmesinde bir fayda yoktur. Biz bunları kendimiz için değil, milletin istifadesi için, milletin irfanı için, kültür için, içtimaiyatı için tahsis ettiğimiz bu müesseselerin yaşaması için inşa halinde olanların itmamı ve inşa edilmiş olanların da devamı için bu parayı alıyoruz ve bunu Halk Partisi bütçesine ithal etmiyoruz. Bu para tamamen Halkevleri bütçesi olarak ayrı bir fondadır. Onların inşası, tamiri ve tedviri için alıyoruz. Halk partisi bunların hesabını vermekten hiçbir vakit çekinmez ve kaçınmaz.”

CHP Kırşehir Milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu, halkevlerinin politik tesir altında olduğu ve politika ile uğraştığı, halkevlerinin vazifesini yapamadığı, milli eğitim bakanlığına bağlanması ve partiden ayrılıp halka mal olması gerektiği yönündeki muhalefetin eleştirilerine karşı Partisini ve Halkevlerini savunmuştur (TBMMTD, 1949: 611-612):

“Halkevlerine girdim, çıktım, politika ile alakalarını görmedim, günlük politika ile alakalarını görmediğim parti farkı yapıldığını görmedim. Böyle bir şey yoktur, olamaz. Sebep? Sebep, halkevlerinin tarihi başarılar kazanmış tarihi bir müessese olmasıdır. Halkevleri Halk Partisinden kurtulsun halka mal olsun diyorlar, vallahi çok mantıklı. Biz, Halkevlerinin kapısına altı oklu bayrağı çekmekle kötü mü yaptık? Altı Ok yoktur arkadaşlar, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, Laiklik, Devletçilik, Halkçılık, İnkılâpçılık vardır. Bu bir bayrak değil, bunlar Türk Milletinin verasetidir, gelenekleridir. Öyle zannediyorum ki, bütün kusurlarıyla beraber bütün muhtacı ıslah olan noktalarla beraber biz bu tahsisatı isteyerek, istemeyerek vereceğiz, halkevleri yaşayacaktır. Halkevlerini ıslah edelim, kuvvetlendirelim, bu tekniğe ait bir iştir.”

CHP Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu ise yaptığı konuşmasında daha önce söylenen “Milletin malını millete iade edelim” diyenlere “Türk milletinin malını Türk milletine iade edelim, kimin malını kime veriyorsunuz? Siz Türk milletindensiniz, Halkevleri de Türkün malıdır. Başka sahibi yoktur ki ona verelim” (TBMMTD, 1949: 613) sözleriyle meselenin tartışılmasının bile gereksiz olduğunu ifade etmiştir.

Halkevlerine olan ilginin azalması, CHP’nin iktidardan düşmesi ve Halkevlerinin parasal kaynaklarının yetersizliği nedeniyle Halkevlerinin çalışmaları yavaşlamıştır. Halkevlerinin kendi bünyeleri içindeki vasıta ve imkânlardan faydalanarak merkezden herhangi bir yardım beklemeden çalışmalarını devam ettirmeleri istenmişse de Halkevleri giderlerini kendi bütçesinden karşılayamamıştır. Bu nedenle kira ile tutulan binalarda çalışan Halkevlerinin kira bedellerinden kurtulmak için DP Kırşehir Milletvekili Halil Sezai Erkut Halkevleri Bürosuna kapatma yetkisinin verilmesine yönelik teklifte bulunmuştur. Bu teklif Ağustos 1950’de Genel İdare Kurulunca görüşülmüş ve kabul edilmiştir (BCA, 490.01/964.733.1).

Demokrasinin gereği olarak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçim sonucunda CHP yönetimi muhalefet, DP ise iktidar olmuştur. Bu seçimler Halkevleri için dönüm noktası niteliğindedir. Demokrat Parti iktidara gelir gelmez, her iki parti de Halkevleri meselesini parti ve meclis birleşimlerinde tartışmayı hızlandırmışlardır. CHP halkevleri meselesinin çözüme kavuşturulmasında partisince yetkili kılınan temsilci Faik Ahmet Barutçu, 14-15 ve

18 Aralık tarihlerinde Başbakan Adnan Menderes ile altı kez görüşmüştür. Bu görüşmeler sonunda alınan karar şu yöndedir (Malkoç, 2009: 77) :

“14 Aralık ve 15 Aralık 1951 tarihlerinde Sayın Menderes ile temas ettim. Halkevleri Atatürk’ün bir yadigarı olarak muhafaza edilecek ve bir tesis haline getirilerek gayeleri ve mesaileri yeni devrin gereklerine uygun bir şekilde tespit edilecekti. Halkevi ve halkodası olarak inşa edilmiş bütün gayrimenkuller bu tesise dâhil olacak ve bütün ihtilafli meseleler de bu şekilde kül halinde halledilmiş olacaktır.”

Varılan anlaşma gereğince CHP, Faik Ahmet Barutçu, Tahsin Bekir Balta, Yavuz Abadan, Cafer Tüzel, Nihat Erim, Abbas Çetin ve Halil Sezai Erkut’tan oluşan bir komisyon kurarak Halkevlerine kazandırılacak yeni hukuki statü ile ilgili olarak proje hazırlatmıştır. 31 Ocak 1951 tarihinde proje Başbakan Adnan Menderes’e sunulmuştur. Ancak beklenen cevap uzun süre gelmemiştir. 11 Haziran 1951 tarihinde ise DP Milletvekili Sıtkı Yırcalı, Faik Ahmet Barutçu’ya halkevlerinin geleceği hakkında alternatif bir proje sunmuştur. Yeni projede CHP’nin mal varlığı ve menkulleri ile ilgili hükümler yer alıyordu. Söz konusu hükümlerdeki CHP mallarının kapsamı şöyledir: “Bedelli bedelsiz her ne suretle olursa olsun köy, Belediye, Özel İdareden, Hazinesinden ve Vakıflar İdaresinden CHP’ye intikal etmiş olan bilcümle gayrimenkuller.” (Şimşek, 2002: 211-212). CHP Genel İdare Kurulu kendi partisine ait bütün mallara el konulacağını düşünerek bu öneriyi reddetmiştir. Bu görüşmelerden hiçbir sonuç alınmamıştır.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 3 Ağustos 1951’de CHP temsilcilerine, İl ve İlçe İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderdiği yazıda; “İktidar Partisinin Halkevleri vesilesiyle Büyük Meclise verdiği kanun teklifi Partimizin mevcudiyeti aleyhine girişilmiş olan yeni ve insafsız bir teşebbüstür... Son kanun teklifi ile Partimiz gasıp olarak gösteriliyor. Mal hırsı ile suçlanıyor ve daimi hesap isteme ve borçlandırma yolu ile Partimiz teşkilatı çalışamaz bir hale getirilmek isteniyor. Mahkeme kararını istinat etmedikçe gasıp isnadı, siyasi iktidarın iftirası mahiyetinden kurtulamaz... Büyük bir milli vazifeyi yerine getirmek için kurulan Halkevlerini bütün vatandaşların istifade edeceği tesis haline getirmek istiyoruz. Ve bunu hem hükümete hem kamuoyuna bildirmiş bulunuyoruz. Kendi rızamızla senelerden beri ilan ettiğimiz bu teklif ortada iken bize mal hırsı suçlaması kuru bir iftiradır” (BCA, 490.01/11.58.16) diyerek uğradıkları haksızlıkları dile getirmiştir. Ayrıca Partililerden DP tarafından el konulan binaların yerine yeni binalar tedarik edilmesini ve ümitsizliğe kapılmadan daha fazla çalışmalarını istemiştir.

Meclisin 6 Ağustos 1951 günlü 109. Birleşiminde, halkevlerinin geçmişteki başarılarını, halkevlerinin neden tarafsız bir kurum yapılamamasının nedenlerini ve

halkevlerinin çalışmasına devam etmesi gerektiğini açıklayarak yasa önermesine karşı çıkmıştır (TBMMTD, 1951: 584-585):

“Halkevlerinin dağıtılması yersiz, haksız bir yıkımdır. Halkevlerini bağımsız bir tesise dönüştürmek yerine Bakanlar Kurulu emrine bağlanması bu kuruluşun binalarının iktidar partisinin istekleri doğrultusunda siyasi arzusunu kullanmak yolunu açmaktadır... Yıllardanberi ve bugün Halk Partisi, Halkevleri ve Halkodalarının kendi tasarrufunda bulunan iki yüz milyon lira değerinde olduğu söylenen binaları tesis haline getirilmesi teklifi ortadayken bu partiye servet ihtirası suçlaması kabul edilemez... Tarihte müsadereye giden siyasi güçlerin hepsi mahkemelerden kaçınmıştır. Bu işlemler anayasansız ihlali mahiyetindedir. İktidar partisi muhalefet partisini anayasal güvenceden uzaklaştırmaktadır. Hareket hem usul hem de esas açısından anayasaya aykırıdır. Hepimizin görevi büyük milletimizin asil vasıflarına uygun hareket etmektir.”.

İnönü'nün konuşmasından sonra Demokrat Parti İzmir milletvekili Behzat Bilgin Bütçe Komisyonu adına yaptığı konuşmasında Halkevlerinin dernek olmadığını, 1932'den 1950'ye kadar devletten dernek adı altında aldığı yardımları açıklayarak bunların CHP'nin varlığındaki Halkevlerine kaydedildiği ve bunun bir yolsuzluk olduğunu belirtmiştir. Yine Demokrat Parti Zonguldak Milletvekili Muammer Alakanat Anayasa Komisyonu adına yaptığı konuşmasında daha sert bir üslupla; “Arkadaşlar, bu Halk Partisinin millettan gaspettiği malların millete iadesi meselesi senlerden ve senelerden beri milletin bağrında kanayan bir yaradır” (TBMMTD, 1951: 585-589) diyerek halkevlerinin milletin parasıyla ya da emeğiyle yapılmış kamu kurumları olduğundan millete geçmesi gereken gayrimenkuller olduğunu söylemiştir.

Başbakan Adnan Menderes uzun yıllar Halkevleri denetçiliği yapmış, birçok Halkevinin açılışını yapmış ve Halkevleri hakkında olumlu sözler söylemiştir. Ancak Halkevlerinin CHP'nin kültür kolu ve toplantı yeri olması, kütüphanesiyle olsun Halkevlerinden sadece CHP'nin yararlanması, Menderes'in bu konudaki fikrini değiştirmiştir. Bu yüzden daha önce övdüğü kurumlara yaklaşımı daha sert olmuştur. Halkevlerinin ilga edildiğine dair eleştirilere TBMM'nin 7.8.1951 tarihli oturumunda “Halkevlerini fiilen ortadan kaldıran bir tasarı değildir. Bir siyasi parti kendi siyasi maksatları dışında işlerle uğraşmaması gerekir. Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak faşistvari anlayışların ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, Halkevleri çoktan beri fiilen kapalı bulunmaktadır. Bunlar, içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamiyle abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene eskimiş, dar bir anlayışın mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez” (TBMMTD, 1951:662) sözleriyle yasayla Halkevlerini kapatmadıklarını ancak halkevlerinin fiili olarak çoktan kapanmış olduğunu belirtmiştir.

DP Manisa Milletvekili Refik İnce ve yedi arkadaşının “Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devir edemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi derneklere ait olup siyasi partilere devredilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve Hazineye iadesine dair” kanun teklifi görüşülmüştür. Teklif yedi günde anayasa, maliye, bütçe ve adalet komisyonlarında görüşüldükten sonra 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda 5830 sayılı kanun TBMM’ce kabul edilmiştir. 11 Ağustos 1951 tarihli 7882 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanmış ve aynı gün yürürlüğe girmiştir (BCA, 490, 01/11.58.16; TBMMTD, 1951: 665; Ulus, 12 Ağustos 1951: 1). Yürürlük tarihinden itibaren iki ay içinde Halkevleri ve Halkodalarının mal varlığını tahliye etmesini öngören kanunla Halkevleri fiili olarak da yok edilmiştir.

5830 sayılı kanunla hazineye intikal eden menkul ve gayrimenkul malların idare ve tasfiyesi hakkındaki yönetmeliğin yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulunca 7.3.1952 tarihinde kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01/128.21.14). Gümüşhane ilinin merkez ilçesindeki Halkevi binasının Hükümet Konağı olarak kullanılması (BCA, 030.18.01/128.21.11) ve Akçaabat Halkevi binasının kurs, kütüphane ve okul pansiyonu gibi sosyal ve kültürel hizmetlerde kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığına tahsis edilmesi Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01/132.33.13). Halkevlerinin tahliye süreci sonunda 1952 yılı sonlarında 478 Halkevi ve 4322 Halkodası tamamen kapanmıştır.

3.3.2. Basında Halkevlerinin Kapatılması

Halkevleri ve Halkodalarının etkinlikleri, faaliyetleri ve çalışma alanlarıyla ilgili haberlere sık sık gazete sütunlarında yer verilmiştir. Tek partili hayatın son bulmasıyla başlayan süreçte Halkevleri ile ilgili haberler daha çok siyasi bir nitelik kazanmıştır. Halkevlerinin kapatılmasıyla ilgili yasanın hazırlanmasına, kapatılıncaya kadar geçen sürede ve kapatıldıktan sonra CHP ve DP taraftarı basın kuruluşlarının sayfalarında nasıl yer bulduğuna değinmekte yarar vardır. Halkevleri meselesi CHP ve DP taraftarı olan gazetelerde özellikle Ulus ve Zafer gazetesinde tartışılmıştır.

23 Temmuz 1951 tarihli Ulus Gazetesi’nde “CHP Mallarının Müsaderesi” başlığıyla halkevleri bahanesiyle DP’nin CHP’nin mallarının hepsine ve halkevlerinin matbaalarına da el koymak istediğini bu yüzden de partiyi borçlandırma yoluna giderek amacını gerçekleştirmeyi düşündüğünü belirtmiştir (Ulus, 1951:1). 20 Temmuz 1951 Ulus Gazetesi’nde “Müsadereye Doğru” başlığı altında DP iktidarının Halkevlerine el koymağa hazırlandığını Anayasa Komisyonu görüşmelerinde müsadere taraftarlarının savunmasını

yapan H. Şevket İnce'nin; "Bu işler hukuk prensipleriyle hal edilemez. Bunlar inkılâp kanunlarıyla halledilir. Varsın sonra onlar da bizim mallarımızı alsınlar... Komisyonunda esen dünkü havaya göre bu meselenin bir "müsadere" kararıyla nihayet bulması kimsede sürpriz yaratmayacaktır. Görünüşe göre Halkevleri işi Meclisin tatilinden önce bitirilmek istenmektedir" (Ulus, 1951: 1-3) gibi sözleri vardır .

Halkevlerinin kapatılmasıyla ilgili girişimlere "Halkevleri için CHP'nin teklifi" başlıklı yazıyla yer veren Ulus Gazetesi'nde halkevleri için sunulan teklifin anayasaya aykırı olduğu ve halkevlerini tesise dönüştürme fikrinin CHP tarafından daha önceden tasarlandığını şöyle belirtilmiştir (Ulus, 24 Temmuz 1951: 1-3);

"Bu müesseseleri partiden ayırmak üzere hazırlanan tesis projesini iktidar reddederek gasp yoluna gitmektedir. Halkevlerinin CHP tarafından millet parası ile yapılmış ve üzerine oturulmuş mallar olduğu yolunda Demokrat Parti ileri gelenleri tarafından yapılan isnadın ne derece mesnetsiz olduğunu aşağıda neşrettiğimiz vesika resmetmektedir. Evet Halkevleri milletin bütçesinden verdiği paralarla, vatandaşların teberruları ve emekleri ile olduğu kadar CHP'nin yıllarca sarfettiği para ve gayretle meydana gelmiştir. Fakat CHP bir an dahi Halkevlerini kendisine hasretmek fikrine kapılmamıştır. CHP daha 1947 Kurultayında halkevlerini partiden ayırarak müstakil varlık halinde yaşayan müesseseler şekline sokmak kararını vermiştir. İktidar DP'ye geçtikten sonra CHP bu arzusunu tahakkuk ettirmek için halkevlerini müstakil müesseseler haline getirecek "tesis metnini" hazırlayarak iktidara vermiştir. DP İktidarı, Halk Partisinin bu arzusuna rağmen Anayasayı çiğneyerek kanun çıkarma yoluna gitmek istemektedir. Yani bu suretle CHP'yi gönül rızasıyla müsadereyi kabul etmeye davet etmişlerdir. Tabiatıyla bu muameleyi haysiyet kırıcı saymış ve "istediğinizi yapın. Millet ve tarih karşısında mesuliyeti sizindir" diyerek onları ağır hataları ile başbaşa bırakmıştır."

Ulus Gazetesi'nde yine "Müsadere Teklifleri Halkevleri bahanesiyle CHP'nin kapısına nasıl kilit vurulacak", "Halkevlerini on güne kadar alacaklarmış" (Ulus, 25 Temmuz 1951: 1) ve "Meğer maksat Halkevlerini almakmış" (Ulus, 26 Temmuz 1951: 1) başlıklarıyla CHP'nin haklı olduğu ve DP'nin yanlış tutum sergilediği yönünde görüşlere yer verilmiştir. DP'yi destekleyen basındaki başlıklar ve özgün görüşler genelde şunlardır: "Hukuk Devleti nizamının esası yerine getiriliyor", "Milletin malı millete veriliyor", "DP Grubunun verdiği tarihi karar", "CHP'nin gasbettiği mallar sahibine iade edilecektir" (Zafer, 25 Temmuz 1951:1), "Gasp değil adalet eseri" (Zafer, 27 Temmuz 1951: 1).

Halkevleri için hazırlanan tasarı metnini DP şöyle anlatmıştır (Zafer, 25 Temmuz 1951: 2):

"Böylece bir kanunsuz devrin milletin zararına iktisap etmesi tasfiye edilecek ve bundan böyle umumi, katma ve özel bütçeli dairelerle belediyeler, köyler ve iktisadi devlet teşekkülleri, sermayelerinin yarısından fazlası devlet ve bilhassa hükmi şahıslar tarafından temin edilen müesseselerle umumun menfaatine hadim derneğin hiçbir suretle siyasi partilere bedelsiz menkul ve gayrimenkul mal terk ve teberru veya bu malların intifaimi bedelsiz olarak tahsis edemeyeceklerdir. Bilhassa umumi hükümler dışında bu partilere satışta bulunamayacaklardır. Yine bu tasarı hükmüne göre, genel, katma ve tüzel bütçeli daireler, belediyeler ve köyler tarafından veya umumun menfaatine hadim derneklerden, siyasi partiler, bedelsiz terk edilmiş olan gayrimenkul mallar evvelki kayıt

sahiplerine iade olunacak ve tapu kayıtları bunlar adına resen tamim edilecektir. Yukarıdaki hüküm dışında kalıp da Halkevi olarak inşa edilmiş veya 1 Mart 1950 tarihinde kısmen veya tamamen halkevi olarak kullanılmış bulunduğu mahallin idare kurulları tarafından tesbit edilmiş olan gayrimenkullerin kayıtları da devlet hesabına tashih olunacaktır. Halkodası olarak inşa edilmiş veya edilmekte olan veya bu adla kısmen veya tamamen kullanılmakta olan gayrimenkuller buldukları köylerin tüzelkişilikleri adına resen tecil ve tabulu olanların kayıtları da bu kişiler adına tashih olunacaktır.”.

Demokrat Parti'nin halkevleri için hazırladıkları kanun tasarısı hakkında CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Parti Merkezinde basın toplantısında verdiği demeçte; “Memleketimizin hukuk esaslarına riayet eden bir cemiyet olmak vasfını kökünden sarsacak bir teşebbüsle karşı karşıya bulunmaktayız. Halkevleri ve CHP'nin menkul ve gayrimenkul malları Anayasa, yürürlükteki kanunlar ve... umumi hukuk prensipleri, siyasi mülahazalarla zamanın ekseriyet partili tarafından ihlal edilmek tehlikesine maruz bırakılmaktadır” (Ulus, 26 Temmuz 1951: 1) sözleriyle eleştirmiştir. Demokrat Parti'nin tarih önünde ağır bir mesuliyet altında olduğunu, bu kanunun hem CHP'nin bir nevi fiili tasfiyesi, hem halkevlerinin kültür faaliyetine son verilmesini hedeflediğini ve Halkevleri meselesinin Anayasa ve hukuk esaslarına uygun en makul şeklinin ‘tesis’ haline getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine aynı gün bu kanun tasarısının tek parti saltanatı için bir hazırlık olduğu ve CHP'nin mallarını almakla onu susturamayacaklarına değinilmiştir.

DP Grubunun halkevleriyle CHP emlakı hakkında son kararı üzerine CHP İstanbul İdare Kurulu hemen bir toplantı yaparak ara seçimlere girilmemesi hakkındaki teklifini telgrafla Genel Sekreterliğe bildirmiştir (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1951: 1). Ancak CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek böyle bir kararın yabancı sermaye için zararlı olacağı uyarısında bulunmuştur.

Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi'nde “Evet ve Hayır” başlıklı köşe yazısında Demokrat Parti'nin halkevlerine yönelik müsadere girişimleri hakkında şu yorumu yapmıştır (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1951: 1-3) :

“Halkevlerinin durumu ve umumiyetle C.H. Partisinin malları hakkında hükümetle muhalefet arasında aylardan beri sürüp giden konuşmalar bir netice vermediği için, son günlerde, Demokrat Parti Meclis Grubu tek taraflı olarak bir müsadere kanunu tasarısı hazırlayıp Meclise sunmaya karar verdi. Böylelikle partiler arası münasebetler yeniden tehlikeli bir şekilde bozulmaya yüz tuttu. Demokrat Parti Mecliste ezici çoğunluğu elinde tutan bir kuvvet olduğundan Halkçılar bu hareketi devlet mefhumuna aykırı buluyor, iktidarı mülkiyet hakkını ayaklar altında çiğnemekle suçlandırılıyorlar... Tek parti devri son bulduktan bu halin devamı imkânsızdı. İktidarda olsun, muhalefette olsun, bütün siyasi teşekküller kendi yağları ile kavrulmak; millete yük olmamak zorunda idiler. O zamanki muhalefet organı Demokrat Partinin ısrarlı iddiaları karşısında nihayet Halk Partisi de durumu kavramış ve son yıllarda Halkevlerini siyasi maksatlar uğrunda kullanmak âdetinden vazgeçmişti. Fakat tek parti zamanından kalma, çoğu muvazaa yoluyla elde edilmiş bir kısmı muhteşem sarayları andıran bin küsur binayı devlet bütçesinden yardım görmeksizin sırf kendi imkânlarıyla korumak, tamir etmek ve yaşatmak da pek güç bir şeydi. Sonra bu binalar ne işe yarıyacaktı? Devletin resmi ideolojisi resmen ortadan kaldırılmıştı. Milletın malı olduğu Halk Partisince de kabul edilen bu

yerlerde politika da yapılmadıktan sonra ne konuşulacaktı? 14 Mayıs seçimlerinden çok önce, eski iktidar partisi, elindeki Halkevlerinden bir kısmını kendine gelir sağlamak üzere şuna buna kiralamaya başladı. Gençliğin kültürünü yükseltmek gayesiyle –bazen pek israfa kaçılarak- millet parası ile yapılmış o güzelim binalarda, bakıyorsunuz özel iş adamları halka kötü Amerikan filmleri gösteriyor, piyasa şarkıcıları meyhane musikisi dinletiyor, balolar, müsamereler veriliyordu... İktidar değişiminden sonra bu hale bir son verilmek istendi ve muhalefet ile hükümet arasında halkevlerinin durumuna dair konuşmalara başlandı... bu konuşmalar bugüne kadar neden bir neticeye bağlanamadı bilmiyoruz... Hal böyle iken işin birdenbire böyle bir mecraya dökülmesini anlamıyoruz. Daha iktidarda iken millete aidiyetini zımnen açıkladığı binalar için Halk Partisi şimdi niçin illaki ‘benim de benim’ diyor? Bilmiyoruz. Bununla beraber, siyasi mahiyeti çok ağır basan böyle hukuki bir ihtilafın Demokrat Parti tarafından Büyük Millet Meclisi kanalı ile tasfiyesi yoluna gidilmesini biz doğru bulmuyoruz...”.

Yasanın Meclise gelme hazırlıkları sürerken 29 Temmuz’da Ulus gazetesinde İstanbul’da CHP’nin protesto toplantısı yaptığını ve DP Meclis Grubunun aldığı kararın CHP tarafından şiddetle reddedildiğini yazmıştır. “Menderes’in oyunu”, “Halkevi binaları DP ocağı olacakmış”, “Tanrıöver’in DP Genel Başkanı ile daha önce anlaştığı ve halkevlerinin siyasi propaganda yuvaları haline getirileceği ileri sürülüyor” ve “Hususi kanunlar çıkarılması hukuk esaslarına aykırıdır” başlıklarıyla duyurmuştur.

Halkevlerine ve CHP’nin mallarına el koymak için DP Meclis Grubunun verdiği karar hakkında konuşan Prof. Bülent Nuri Esen mevcut Anayasa sisteminin ve yürürlükteki kanunların esasen tanzim etmekte buldukları durumlar için yeni bir kanun çıkarılması kanun yapma tekniği bakımından da hukuki prensipler yönünden de uygun olmadığını belirtmiştir. Anayasanın teminat altında bulundurduğu mülkiyet rejimi mahkemelerin alacağı kararlarla garanti altında olduğunu bu bakımdan mülkiyet rejimlerine dokunan anlaşmazlıkların hal yerinin mahkemeler olması gerektiğini söylemiştir. Mahkeme hükmü yerine kanunu ikame etmek devlet içinde ayrı bağımsız bir kuvvet olan yargı erkine yasama kuvvetinin müdahale etmesi olacağından bu mevzuda hususi bir kanun çıkarma yoluna gidilmesinin hukuk esaslarına uygun düşmeyeceğini bildirmiştir (Ulus, 29 Temmuz 1951: 1-6).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, CHP’yi destekleyen basın organlarının DP’nin Halkevlerini müsadere ettiği yönündeki haberlere değinmiş ve şöyle cevap vermiştir (Zafer 28 Temmuz 1951: 2): “Bu gazeteler yeni iktidarın memleket içindeki ve dışındaki prestijini sarsmak için müzakere etmekte olduğumuz teklifi bir gasp ve müsadere kanunu olarak göstermek peşindedir. Bunlara göre Demokrat Parti, iktidarının bu hareketi harice aksederse memleket aleyhine bir hava doğurmasına sebep olacaktır. Huzuru kalple söylemek isterim ki bu hareket bir gasp değil bir gaspın tasdikinden ibarettir”.

Zafer Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik "Gasp değil adalet eseri" başlıklı yazısında Demokrat Parti'nin halkevlerini ve CHP mallarını gasp etmediğini vaktinde gaspedilen malların sahibine iadesini yaptığını, çıkacak kanunun Halk Partisini tarihi bir ağır hesaptan kurtarması bakımından CHP tarafından şükranla hatırlanması gereken bir adalet eseri olduğunu, DP Meclis Grubunun yıllardır haksızlık konusu olan Halkevleri işini hallettiğini ve yakın bir zamanda Mecliste tasarı üzerinde tam bir mutabakata varılacağını söyleyerek DP'yi savunmuştur. Fenik'e göre Halk Partisi bu işin artık savunulacak bir tarafı kalmadığını anladığı için bunların partiler üstü bir kültür tesisi haline sokulmasına rıza göstermiş, fakat yapılan müzakereler sonunda tahkikat sahasına konacağını anlar anlamaz, sorun çıkarmaya başladığını, bu yüzden DP'nin meselenin çözümü için kanun ve hukuk yoluna başvurduğunu, Halk Partisi'nin halkevi tesis binalarının tamamını bir siyaset ocağı halinde kullandığını ve köycülük, sağlık, gösteri kollarından parti propagandasında faydalandığını söylemiştir. Ayrıca CHP'nin, Devlet Bütçesinden, özel idarelerden, köy sandıklarından yardım gören Halkevleri ve Halkodalarını kendisi dışında siyasi kanaatte olan vatandaşlara kapattığını ve DP İktidarının bu haksızlıkları düzeltmek için kanun çıkarmakta haklı olduğunu bildirmiştir (Zafer, 27 Temmuz 1951: 1-4).

CHP'nin mal varlığı basında uzun bir süre tartışma konusu olmuştur. Zafer Gazetesi'nde "Halkevleri namı altında CHP'ye aktarılan yardımlar" başlığıyla CHP'nin vilayet, belediye ve köylerin ellerindeki gayrimenkulleri hem kendi adına kaydettirdiğini hem de bunların bütçelerini de sahiplendiğini ve vergilerden oluşan bütçe gelirlerini, kendine bağlı Halkevleri ve Halkodalarına yardım adı altında fakat kendi hesabına geçirdiği belirtilmiştir. Halkevleri menfaatine resmi, hususi ve hakiki şahsiyetlerden çeşitli isimler altında toplanan paraların yüzde altmışından fazlası verenlerin gayesi hilafına olarak Halk Partisinin kendi günlük ihtiyaçlarına veyahut partiye akarlar teminine tahsis edildiği, çeşitli derneklerin mallarının da CHP'ye maledildiği ve CHP'nin varlığının % 93 buçuğu gayri kanuni, gayri meşru ve gayri tabii kaynaklardan oluştuğu yazılmıştır (Zafer, 27 Temmuz 1951: 4).

Başbakan Adnan Menderes, partisine yöneltilen suçlamalara; "Tek parti devrinin en bariz mümessillerinin bugün memleket karşısına birer hürriyet mücahidi kılığında çıkması hazin bir manzara teşkil eder. Haksız tasarrufla CHP'ye mal edilen milli emlakın hazineye iadesi hakkındaki kanun, "14 Mayısla başlayan devrin, bilhassa siyasi ahlak bakımından en mühim düsturunu vaz ve tesis gayesini" gütmektedir. Tasarı anayasaya aykırı değildir. Bir gasp ve müsadere ancak mazide CHP tarafından irtikab edilmiştir" (Zafer, 6 Ağustos 1951:1-4) sözleriyle cevap vermiştir.

“Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devir edemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi derneklere ait olup siyasi partilere devredilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve Hazineye iadesine dair” kanunun Cumhurbaşkanının tasdiki üzerine Resmi Gazete’de çıkmış ve yürürlüğe girmiştir. Kanun 11 Ağustosta Başbakanlık tarafından bütün valiliklere tebliğ edilmiştir (Ulus, 12 Ağustos 1951: 1). Ancak tanınan bir aylık süre beklenmeden bütün illerde CHP’liler yeni binalara geçmeye başlamıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden hemen sonra Kastamonu, Manisa ve Rize Halkevi binaları mühürlenmiştir. CHP Maraş Halk Partilileri tahliye için konmuş olan müddetin geçmesini beklemeksizin yeni binalarına taşınmışlardır. (Ulus, 13 Ağustos 1951: 1).

Halkevlerinin hazineye devri işi için Fazıl Ubaydın’ın başkanlığında Defterdar Muavini, Milli Emlak ve Belediye Emlak Müdürleri ve Emniyet Müdürünün iştirakiyle bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, vilayet hududu dâhilindeki Halkevlerinin binalarını ve eşyasını tespit etmekle görevlendirilmiştir. Genel Merkez bütün teşkilata bir tamim yaparak Halkevlerinin tahliyesi için tebligat yapılması beklenmeden binaların bir an önce boşaltılması istenmiştir. Ankara Ulus meydanındaki parti genel merkez binasının ise yakın bir zaman içinde tahliyesi için hazırlıklara başlanmıştır. Ankara’daki birkaç milyon değerinde olan Halkevi binasının da tahliyesine ayın on beşinde başlanacağı ve henüz tebligat yapılmamasına rağmen aybaşına kadar tahliyenin tamamlanacağı bildirilmiştir (Hürriyet, 13 Ağustos 1951: 5). Afyon Halkevi, gece yarsısı Milli Eğitim Müdürlüğünden oluşan bir komisyon tarafından mühürlenmiş ve bazı eşyaların sayımı yapılarak hazineye devredilmiştir. Tokat Halkevinin, hazineye devri için Halk Partisi, Defterdarlık, Belediye ve Özel idareden birer üyeden oluşan komisyon görevlendirilmiş ancak gece yarsısı sayım gerçekleştirilemediğinden halkevi kapısı mühürlenmiştir (Cumhuriyet, 13 Ağustos 1951: 1-3).

Halkevlerinin kapatılması sırasında Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller ile arkadaşları, Milli Eğitim Bakanlığında bazı temaslar yaparak CHP’den alınan Halkevlerinin özel idarelere verilmeyerek Bakanlığa Bağlı Genel Müdürlük haline (Halk Eğitim Ocakları) dönüştürülmesini istemişlerdir (Hürriyet, 13 Ağustos 1951: 1). Ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

27 Mayıs 1960’tan sonra Halkevleri dernekçilik olarak önce Türk Kültür Dernekleri adıyla canlandırılmış ve 1963’te yeniden Halkevleri adını alarak eğitsel kültürel etkinliklerine devam etmiştir. On yıl içinde sayıları 910’a ulaşmış fakat 12 Eylül 1980’den sonra bir kez

daha kapatılmış, 1987’de yargı kararıyla açılarak tekrar eski faaliyetlerine devam etmiştir (Okçabol, 2006: 131).

3.3.3. Yabancı Uzman Watson Dickerman ve Raporu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan itibaren eğitim alanında yabancı uzmanlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Türk Eğitim sisteminin aksayan yönlerini tespit etmek ve eğitim sistemini daha ileri bir seviyeye taşımak için eğitimin farklı alanlarında yararlanmak üzere yabancı uzmanlar ülkemize getirilmiştir.

Demokrat Parti iktidarında Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim ve öğretim alanında yabancı memleketlerin tecrübelerinden istifade edebilmek maksadı ile geçici uzmanlar getirtmeyi kararlaştırmıştır. Bu bağlamda Amerikan 4 uzman getirilmiştir. Bu uzmanlardan biri, yetişkinler eğitimi konusunda, diğeri köy okulları eğitim ve öğretim sahasında, üçüncüsü, özellikle halk ve çocuk kütüphaneleri mevzuu üzerinde, sonuncusu da müfredat programları ve yoklama tekniği sahasında çalışacaktır (Zafer, 1951: 4). Demokrat Parti döneminde de halk eğitimi alanında tecrübelerinden yararlanılmak üzere Watson Dickerman ülkemize davet edilmiştir.

Türkiye’de halk eğitimi üzerinde çalışanlardan raporlar istenmiş, anketler yapılmıştır. Halk Eğitimi Uzmanı Watson Dickerman, 1951 yılında memlekette incelemeler yapmış, düzenlenen bakanlıklar arası semineri yönetmiş ve Türkiye’de halk eğitimi alanında yapılmasını tavsiye ettiği işler hakkında bir rapor vermiştir. 1952’de bir Halk Eğitimi Bürosu kurulup Bakanlıklara ve vilayetlere anketler gönderilerek ülkede halk eğitimi konusunda yapılan ve yapılması düşünülen işler hakkında bilgi ve fikir toplanmıştır (MEB, 1956: 13). Bu çalışmaların sonucunda ‘Halk Eğitimi Rehberi’ adlı bir broşür sunulmuştur. Broşürde halk eğitimi kavramı, halk eğitimi uygulamalarının çeşitleri ve Halk Eğitimi tekniğinin temel prensipleri açıklanmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nde Halk Eğitimi adlı ve önceden UNESCO tarafından İngilizce ve Fransızca olarak yayımlanmış bir inceleme raporu da sunulmuştur (MEB, 1989: 11). Watson Dickerman’ın ülkemizde sunduğu “Türkiye’de halk eğitimi hakkında rapor” una yer vermeden önce Prof. Dickerman’ın hayatı ve çalışmalarına yer verilecektir.

3.3.4. Watson Dickerman’ın Hayatı ve Eserleri

1906 yılında doğan Prof. Watson Dickerman, Amerikalı olup, halk eğitimi alanında oldukça çok sayıda çalışmaya imza atan ve birçok ülkede halk eğitimi seminerleri veren bir halk eğitimcisidir. 6 Ağustos 1984’te Parkinson hastalığı nedeniyle yaşamını yitiren

Dickerman, 30 yıllık kariyeri boyunca halk eğitiminin ve sürekli eğitimin en önemli temsilcilerinden ve sözcülerinden biri olmuştur (Kintzer, F.C. ve Sorenson, A.Garth bt.).

Watson Dickerman, Dartmouth College'inde Siyasal Bilgilerden 1928'de mezun oldu. Dickerman, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde 1929-1932 yılları arasında İngilizce öğretmeni olarak çalışmıştır. Amerika'ya dönmesinden sonra 'Halk Eğitimi' alanında çalışmaya başlamıştır. 1934-1936 yılları arasında Illinois eyaletinde halk eğitimi programı yöneticisi ve öğretmen olarak görev yapmıştır. 1937'de Chicago Üniversitesi'nde Halk Eğitimi alanında yüksek lisans yaptı ve aynı üniversiteden 1945 yılında Halk Eğitimi alanında doktorasını tamamlamıştır (Kintzer, F.C. ve Sorenson, A.Garth bt.).

Dickerman, New York'ta 1937-1938 arasında Amerika Halk Eğitimi Derneği'nde, Çalışma Alanı Temsilciliği yaptı. Minnesota Üniversitesi'nde Halk Eğitimi Kolu Akşam Dersleri, Kısa Kurslar ve Yazışma Kursları Genel Müdürü olarak 1938-1945 yılları arasında çalışmıştır. 1948 yazında Bethel'de Grup İnkişafı Milli Yetiştirme Laboratuvarında öğretmen olarak; 1949 yazında Muhtelif Amerikan Üniversitelerinin halk eğitimi çalışmaları üzerinde bir etüt çalışmasında araştırmacı ve raportör olarak çalışmıştır. Avusturya'da Salzburg'da 1950 yazında toplanan halk eğitimi seminerinde Amerikan delegasyonu başkanı; Amerikan yüksek komiserliği adına Alman Üniversiteleri Halk Eğitimi Çalışmaları tetkik uzmanı olarak; 1951 yılı Ekim-Aralık aylarında Türkiye Maarif Vekâleti için Türk Halk Eğitiminin tetkiki amacıyla Türkiye'de çalışmalarda bulunmuştur. Ülkemize geldiği 1951 yılındaki görevi; Üniversite öğrencilerine programda olan halk eğitimi derslerini okutmak ve California resmi okullarında halk dersleri verenlere yerlerinde halk eğitimi dersleri vermektir.

Eserleri: Watson Dickerman'ın 'Amerika'da Akşam Dersleri Tetkiki' adlı bir kitabı vardır. Grup İnkişafı Milli Yetiştirme Laboratuvarı, Milli Eğitim Derneği Washington, D.C. ikinci toplantısı (1949 yazı) raporu. Alman Üniversitelerinde ve Yüksek Okullarında Halk Eğitimi, Resmi İşler Dairesi mütehassıs mübadelesinde Halk Eğitimi Ziyaretçi Müşaviri Raporu (1 Eylül 1951).

Makaleleri: 'Bir Eğitim Ortaklığı' Halk Eğitimi Dergisi, (Nisan 1946).San Francisco Hemşire Eğitimi 'Konferans', Halk Eğitimi Bülteni, (1948 Marjorie Davis'le birlikte). 'Halk Eğitmcileri için bir metot kursu' Halk Eğitimi Bülteni, (Ağustos 1949 George C. Mann ve Paul H.Sheats ile birlikte). 'Bayan Başkan Bu da Size' Halk Eğitimi (Şubat 1951). 'Stereotipler ve grupların büyümesi', Eğitim Önderliği (Dickerman, 1956: 66-68).

Prof. Watson Dickerman, Japonya'daki Ochanomizu Üniversitesi'nden Halk Eğitimi alanında kazanmış olduğu bursla iki yılını yurtdışında halk eğitimi alanında çalışmalar yaparak geçirmiştir. 1967 yılında Yunanistan'da halk eğitimi üzerine bir araştırma projesi tamamlamıştır. Dickerman'ın bu deneyimlerinin her biri yeni filizlenen halk eğitimi literatürüne önemli katkıları olmuştur.

Prof. Dickerman'ın halk eğitimine katkısı geleceğin eğitimcileri için lisansüstü programlar hazırlamanın yanında uygulamalı eğitim faaliyetlerinin oluşturulması ve karşılaştırmalı halk eğitim çalışması geliştirmek olmuştur. Dickerman, daha çok yetişkin eğitimi ve okul eğitimi hakkında yazılar yazmıştır (Dickerman, 1938: 71).

Dickerman, Michigan Üniversitesi'nde profesör iken, (Mayıs 1953) Liderlik eğitiminin gelişimi ile ilgili bir çalışmasında, yetişkin eğitiminde staj ve burs geliştirme komitesinin çalışmalarına ve sunduğu önerilere yer vermiştir. Halk eğitiminde daha çok yetişmiş eğitimci liderlere ihtiyaç olduğunu belirtmiş, halk eğitimcilerinin faaliyetlerinin ne olduğu ve sorunlarının çözümü için kapsamlı bir plan hazırlamıştır. Bir kalkınma komitesi oluşturularak burs desteğinin getirilerini tespit etmek için farklı türdeki eğitimcilerden oluşan bir grup üzerinde bir pilot uygulama yapılmış, 49 katılımcının 35'i erkek; 14'ü kadındır. Bunların çoğu evlidir ve yaş aralıkları 23-61 arasındadır ve çoğu 40 yaşın altındadır. Planlama komitesi üyelerinin ilişkili oldukları 9 eğitim enstitüsünde eğitim yapılmıştır. Bu eğitimler sonucunda Komite, eğitimin etkisini test etmek için komite denetçilerinden birini göndererek anket çalışması ile tespit yoluna gidilmiştir. Yetişkin eğitiminde gerek iş olanakları ve eğitim fırsatları açısından mevcut olandan daha çok bilgiye ihtiyaç olduğu fark edilmiş ve bu alanda çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır. Sunulan programın amaçları şunlardır: Profesyonel ve profesyonel olmayan halk eğitimcilerine hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim fırsatları sunmak, halk eğitimi için hem formal hem de informal eğitim uygulamalarının iyileşmesini gelişmesini teşvik etmek, Yetişkin eğitiminde formal ve informal eğitimin kalitesini arttırmak. Sonuç olarak bu komitenin çalışmaları yetişkin eğitimi için büyük bir hizmet olmuştur ve önemli fırsatlar yakalanmıştır. Yetişkin eğitime faydalı olmak ve becerileri geliştirmek için böyle bir toplantı düzenlenmiştir (Dickerman, 1953: 154-155).

Arthur Katuna halk eğitiminde Watson Dickerman'ın adına daha çok yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katuna'ya göre Dickerman halk eğitimini informal öğrenme olarak görür ve yeni örneklerle tanımlar. Gelişmiş toplumlarda informal öğrenmenin geliştiğini ve çok iyi eğitim görmüş öğrencilerden oluştuğunu belirtmiştir (Katuna, 1938: 918).

Watson Dickerman, 1955 Mayıs ayında St. Louis'te düzenlenen AEA yıllık konferansına çok sayıda üniversiteden halk eğitimi profesörünün katıldığı bir toplantı yapılacağını duyurmuştur. Bu toplantıda en eski halk eğitimi profesörleri yaygın ilgi ve problemleri tartışmak için bir grup olarak bir araya gelmişlerdir. Şu konular tartışılmıştır: Üniversitelerdeki halk eğitimi kurslarında ne öğretilir? Halk eğitiminde iyi tanımlanmış bir içerik var mı? Halk eğitimi bir disiplin olarak düşünülebilir mi? Halk eğitimi hareketi için yerel yöneticiler ve halk eğitimi profesörlerinden nasıl daha çok verim alınabilir? Profesörler bu problemlerin daha çok tartışılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Bu yüzden St. Louis Yıllık Konferansı'nın tekrarlanmasını planlamışlardır. Halk eğitimcilerinin eğitimini tartışmak için sık sık toplanan tüm halk eğitimi profesörleri finansal desteği önemli bir problem olarak görmüşlerdir (Dickerman, 1956: 105).

Watson Dickerman, Almanya üniversitelerinde halk eğitimi incelemeleri sonucunda Almanya halk eğitimi hakkında gözlem raporları vermiştir. Dickerman görevini, Almanya üniversitelerinde halk eğitiminde neler yapıldığını ortaya koymak olarak belirtmiştir. Alman üniversiteleri halk için iki tür halk eğitimi programı sunmaktadır. Bu programlar, tüm halka yönelik olarak düzenlenen konferanslar, kurslar ve çeşitli meslek grupları için düzenlenen sürekli eğitim faaliyetleridir. Üniversiteler düzenlenen derslere ve kurslara halkın katılımını sağlamak amacıyla radyo ve posterler yoluyla 'Halk Dersleri'ni duyurmaya çalışmıştır. Amerika'dakinin aksine Almanya'daki üniversiteler halk eğitimcilerine ve öğretmenler için hizmet içi eğitim kursları düzenlemektedir. Bazı üniversitelerde sürekli eğitim merkezleri ve çalışma akademileri resmi olarak faaliyete geçmiştir. Çok sayıda konferans ve kurs düzenlenmesine rağmen sürekli eğitimin çok yaygınlık kazanamamış bir alan olduğu gözlenmiştir (Dickerman, 1953: 241-243).

3.3.5. Watson Dickerman, Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor

Halk eğitimi konusunda fikirlerinden ve tecrübelerinden faydalanmak üzere, Watson Dickerman 1951 yılında ülkemize davet edilmiştir. Dickerman Kaliforniya Üniversitesi'nin Halk Eğitimi Profesörüdür. Dickerman Türkiye'nin çeşitli yerlerinde, köylerde ve şehirlerde incelemeler yapmıştır ve Halk eğitimiyle ilgili olan kurumlarla yaptığı incelemeler sonucunda dönemin Maarif Vekâleti'ne gözlemlerini bir rapor olarak sunmuştur (MEB, 1956: 5). 14 Kasım 1951 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Profesörün ülkemize gelişi ve faaliyetleri, 'Amerikalı Profesörün Tetkikleri' başlıklı yazıda şöyle anlatılmıştır (Milliyet, 1951: 1) :

"Bir müddetten beri şehrimizde bulunan Amerikalı Profesör Dickerman dün Beyazıt ve Süleymaniye kütüphaneleriyle garson kursunda incelemelerde bulunmuştur. Profesör, Milli Eğitim

Bakanlığında kurulacak olan halk eğitimi müdürlüğüne esas olacak bir rapor hazırlamak üzere cumartesi akşamına kadar şehrimizde kalacaktır. Mr. Dickerman bugünler içinde öğretmenlere ait kursları görecektir; ilköğretim ve sağlık müfettişleriyle, Milli Eğitim memurlarıyla toplantılar yapacak ve Süleymaniye sağlık merkezini, Sağlık Memurları Okulunu gezecektir. Profesör, ayrıca yarın saat 16.30'da Çapa Eğitim Enstitüsü'nde halk eğitimi konulu bir konferans verecektir.”

Maarif Vekâleti'nce düzenlenen ve Kaliforniya Üniversitesi Profesörlerinden Dickerman tarafından, Nusret Köymen'in yardımıyla idare edilen halk eğitimi seminerine ait tutanak özetine göre seminer 10-15 Aralık 1952 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Seminere Maarif Vekâleti teşkilatından bir Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi, bir Vekâlet Müfettişi, 8 Şube Müdürü, 2 Maarif Müdürü, 1 Maarif Müdür Yardımcısı, 1 Köy Enstitüsü Öğretmeni, 1 İlkokul Öğretmeni, 2 Köy öğretmeni, 1 Kitaplık Memuru katılmıştır (MEB, 1956: 3). Türkiye'de yapılan halk eğitimi seminer çalışması Profesör Dickerman tarafından idare edilmiştir ve bu seminer Halk Eğitimi alanında eleman yetiştirmenin ve işbirliğinin bir başlangıcı olmuştur (MEB, 1956:5).

Dickerman, halk eğitimi çalışmalarını raporlaştırmıştır. Sunduğu raporda (Bkz. EK-2) yaygın eğitim çalışmalarının bilimsel ve sistemli bir şekilde ele alınmasını ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir örgütün kurulmasını önermiştir. Bunu 1952 yılında hazırlanan 'Halk Eğitimi Anketi' izlemiştir. Anketlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan araştırma, Türkiye'de, Dickerman raporunda belirtildiği gibi, yaygın eğitimde yeni kurumlara ve örgütlenmeye ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır (MEB, 1983: 485).

Dickerman'ın ülkemizde yaptığı incelemeler sonucu sunduğu raporu üç bölümden oluşmaktadır. Raporun birinci bölümünde halk eğitimi kavramına ve önemine yer vermiştir. İkinci bölümde halk eğitimcilerinin karşılaştıkları güçlükler ve bunların nasıl giderileceği üzerinde durmuştur. Raporun son kısmında ise halk eğitimcilerine önerilere yer verilmiştir. Bu rapor VI. Milli Eğitim Şurası dokümanı olarak yayınlanmıştır.

3.3.5.1. Watson Dickerman'ın Raporuna Göre Halk Eğitiminin Önemi

Dickerman'a göre halk eğitimi sadece okuma yazma bilmeyen insanlara okuma yazma öğretmekten ibaret değildir. “Halk eğitimi, ihtiyar bir hasta kadına iyi olmak için ne yapması lazım geldiğini anlatan bir ziyaretçi hemşiredir; mektebi bırakmaya mecbur olmuş bir gencin umumi kitaplıkta okuyarak kendini yetiştirmeye çalışmasıdır; karagöz oyunu seyreden bir köylü topluluğudur; bir üniversite gençleri topluluğuna haftalık toplantılarda dünya ve memleket işleri üzerindeki konuşmalarında rehberlik eden bir gazetecidir. Halk eğitimi, köyler için kitap toplayan veya büyük bir şehirde ev kadınlarına hasta bakıcılık öğreten hususi bir cemiyettir. Hapishane arkadaşlarına hapisten çıktıkları zaman geçimlerini kazanabilmeleri

için marangozluk öğreten bir hapishanedir. Erlerine hesap ve kayıt tutmayı öğreten bir yüzbaşısıdır. Gençlere futbolu daha iyi oynamayı öğreten bir futbolcudur. Birkaç çiftçiye bir kooperatif kurmaları için yardım eden bir köy öğretmenidir. Akşamları genç kızlara stenografi öğreten bir ticaret lisesi öğretmenidir. Çiftçilere traktörlerini nasıl tamir edeceklerini gösteren bir ziraat muallimidir.” (Dickerman, 1956: 3).

Halk eğitimi okul dışında bulunan okumuş veya okumamış bütün vatandaşları kapsar. Halk eğitiminde amaç insanlara yapmak istediklerini yapabilmelerine yardım etmektir. Halkın kendi sorunlarını çözebilmesinin yollarını öğretmek halk eğitiminin en önemli görevidir. Halkın kendi sorunlarını bizzat halletmesi için şunlara dikkat etmek gerektiğine işaret etmiştir: Yetişkinleri eğitmek için, onların ilgi duydukları şeylerden işe başlanmalıdır. Kendilerinin bilfiil çalışmaya katılmalarının sağlanması ve yaparak-yaşayarak öğrenmenin gerçekleştirilmesine imkân verilmelidir. Öğrendiklerini kendi işlerinde tatbik etmeleri için gerekli yardım yapılmalıdır. Halk eğitimi sahasında yer yer tahakkuk eden verimli faaliyetler çeşitli vasıtalarla yapılmalıdır (Dickerman, 1956: 10).

Dickerman, okullara devamı sağlayabilmek ve okul çalışmalarını daha verimli bir hale getirmek için genel olarak halkın aydınlatılması ve yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çeşitli sebeplerle okula devam etmeyen ya da edemeyen kimselerin okul dışında eğitilmesine ve günlük yaşamdaki tüm bilgi ve beceriler okulda kazandırılmadığı için iş başında da eğitim verilmesine ihtiyaç vardır. Hayat için lazım olan bazı hususları okulda çocuklara öğretmek güç olduğundan bu çeşit bilgileri de hayatta vermek lazımdır. Bazı kimselerde okulda öğrendiklerini günlük hayatta uygulayamazlar. Çünkü çevrelerinde yapılan işler ve takip edilen usuller, okulda öğrendiklerinin tamamen aksidir. Bu yüzden çevreye uymak zorunda kalırlar. Bilim, teknik ve yöntemlerdeki hızlı değişme okulda öğrenilenlerin gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Halk eğitimi ile zaman tasarruf edilebileceğinden genç ve çocukların eğitime özen gösterilmelidir.

Birçok ülkede yaptığı halk eğitimi uygulamalarını ve sonuçlarını raporlaştıran Watson Dickerman, Türkiye'nin halk eğitiminde eski ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu belirtmiştir. Halk masalları ve türküleri, orta oyunu, karagöz, köy odası, kahve ve camiler halk eğitimi çalışmalarına birer örnektir. Halk eğitiminin Türkiye'nin büyük zorluklar karşısında yaptığı savaşlarda önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin halk eğitimi için yapması gereken işleri şöyle sıralamıştır: Dikkatli bir planlama, dikkatli bir devlet yardımı, mahalli teşebbüsün teşviki, işbirliği ve bu raporda tavsiye edilecek diğer önlemlerin alınması (Dickerman, 1951: 6-10).

3.3.5.2. Türkiye Halk Eğitimcilerinin Karşılaştıkları Güçlükler ve Bu Güçlüklerin Çözümüne Yönelik Öneriler

Dickerman, raporunun ikinci bölümünde Türkiye’de halk eğitimcilerinin karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerin nasıl giderileceğine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Nüfusun % 80’i köylerde yaşayan bir ülkede olduğumuz için köy halk eğitiminin önemi üzerinde öncelikli olarak durulması gerektiğini belirtmiştir. Bu konudaki halk eğitimi ile ilgili kimseler ve kurumlarla yaptığı çalışmalar sonucunda şunları tespit etmiştir.

Dickerman köy öğretmenlerinin köylerde halkı sağlık konusunda bilinçlendirme ve yönlendirme çalışması yaptığını, köy kadınlarının radyo dinlemesinde ve dünya sorunları hakkında bilgi sahibi olmalarında etkili olduğunu söylemiştir. Ayrıca halka tarım makinelerini kullanmayı öğretmede, spor kulübü kurmak, kitap toplamak ve civar köylerde dolaştırmak, köylülere oyunlar ve eğlenceler düzenlemelerinde yardım etmek, tutuklulara okuma yazma öğretmek, mahalli yiyeceklerden sergi düzenlemelerini sağlamak ve sergiyi gezenlerle bu faaliyetlerin daha iyi nasıl hazırlanacağı üzerinde konuşmalar yapmak, köylülere daha iyi kovan yapmayı öğretmek, köy kadınlarına dikiş, örgü ve nakış öğretmek (Dickerman, 1956: 7) gibi birçok hizmetlerde bulunduğunu ancak bazı köy öğretmenlerinin birçoğunun da bu tür faaliyetleri yapmadığını belirtmiştir.

Dickerman’a göre köy öğretmenleri halk eğitimiyle halka ne kadar faydalı olduklarının farkında değildirler. Halk eğitimiyle ilgilenmemelerinin başlıca sebebi çoğu zaman bu olmuştur. Bazı öğretmenler köy halkına yardım etmek istemektedir fakat nasıl yardım edebileceğini bilememektedir. Bazıları ise vakitlerinin az olmasından yeteri kadar zaman ayıramamaktadır. Öğretmenlerinin çoğunluğunun genç olması ve köyde yetişmemiş olmaları köylü halk ile öğretmenler arasındaki iletişimi olumsuz etkilemiştir. Köy öğretmenlerinin köylerde Halk Eğitimi sahasında çalışmak istedikleri halde kitap, gazete, dergi, film gibi araç gereçlerden öğretmenler mahrum olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden köy öğretmenlerinin okul faaliyetlerini okul dışına taşıyamadıklarına dikkat çekmiştir. Bu işi planlı olarak ele almak ve bu konuda öğretmene yardım etmek lazımdır. Ayrıca çok ağır şartlar içinde çalışan köy öğretmenini Halk Eğitimi alanındaki en ufak gayret ve başarısından ötürü teşvik ve taltif etmek, böylelikle cesaretini ve hevesini arttırmak gerekir (Dickerman, 1956: 11-15).

Dickerman köy öğretmenleri ile ilgili çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı’nın köy öğretmeni yetiştirme kararını çok yerinde bir karar olarak görmüştür. Dickerman köy ve şehir arasındaki gelişmişlik farklılığına değinmiş, şehirde yetişmiş olan

öğretmenlerin çoğunun köyde mutlu olmadığından bir an önce buradan kaçmak istediğini bu yüzden köylerde başarılı olamadıklarını söylemiştir. Bu yüzden Milli Eğitim Bakanlığı'na köy öğretmenlerini köy çocuklarından seçmesini önermiştir. Halkın köy öğretmenlerini sağlık, ziraat ve köy işlerinde tek yetkin insan olarak görmesinden dolayı köy öğretmenleri halka hizmet götürmede yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden köy öğretmenlerinin yanına bir yardımcı verilmesini önermiştir. Bu yardımcıların gönüllülerden oluşturulabileceğini söylemiştir. Türkiye'de okuma-yazma seferberliği, Halkevlerinde birçok öğretmenin yaptığı hizmetler ve burada yetişenlerin çalışma hayatında yer almaları gibi örneklerin halk eğitiminde gönüllülerden yararlanılabileceğini göstermektedir. Köy öğretmenlerinin halk eğitiminde çalışmaya yönlendirilmesi için biraz daha fazla para verilmesi, yapılan çalışmaların radyodaki köy saatinde ya da gazete ve dergilerde yer verilmesi gibi çeşitli yöntemlerin kullanılması öğretmenlerin halk eğitimi alanındaki hizmetlerini arttıracak ve daha verimli hale getirecektir.

Dickerman, köy öğretmenlerinin çalışmalarının takip edilmesinde ilköğretim müfettişlerinin bölgelerinde çok fazla okul olması yüzünden bazı köy öğretmenlerinin bir kısmını senede bir kez görebildiğini belirtmiştir. Ayrıca ilköğretim müfettişlerinin teftiş ettikleri her öğretmen hakkında bir rapor vermeleri amaçlandığı için öğretmenlere halk eğitimi faaliyetlerinin geliştirilmesinde gerekli yardım sağlanamamaktadır. Bu bağlamda ilköğretim müfettişlerinin sayılarının artırılması, halk eğitimi tekamül kurslarına tabi tutulmaları ve teftiştan yetiştirmeye geçiş ilköğretim müfettişlerinin köy öğretmenleri için halk eğitiminde teşvik ve yardım bakımından faydalı olacağı düşünülmüştür.

Köy öğretmenleri yetiştirilirken halk eğitiminin önemine ve halk eğitimi çalışmalarına geniş bir zaman ayrılmalıdır. Köy Enstitülerinin altı seneye çıkarılması, son sınıfta uygulamaya yer verilmesi ve enstitülere uygulama okullarının açılması düşünülmektedir. Köy enstitülerinin halk eğitimi bakımından çevrelerine çok faydalı olabileceklerini ifade etmiştir. Köy öğretmenlerini yetiştirme işini yapmış olan Köy Enstitüleri köy öğretmenlerine bu ruh durumunu vermekte oldukça başarılı olmuşlardır. Köylülerin en çok karşılaştıkları problemler daha çok ziraat, sağlık ve iş öğretimi alanlarında olduğundan öncelikle en yakın ziraat öğretmenleri, sağlık memuru ve gezici sanat kursları öğretmenlerinin yardımına başvurulmalıdır. Fakat bu kimselerin de kendileri köy öğretmeninden yardım beklemektedirler. Köy öğretmenine bu üç devlet memurundan büyük bir yardım beklenemez (Dickerman, 1956: 10-31).

Halk eğitimi çok geniş bir alana hakim olduğundan bu alanda çalışan bütün kurumların en iyi yapabilecekleri konuyu seçip o sahada çalışmaları gerekir. Halk eğitiminde

ziraat ve sağlık temsilcileri, idari temsilciler, kitaplar ve radyoların yanında üniversite ve yüksek okullardan da faydalanılabilir. Ziraat memurlarının halk eğitimi alanında faaliyet göstermeleri köy öğretmenlerinden daha kolaydır. Çünkü ziraat memurlarını çalışmalarını daha çok yetişkinlerledir. Ziraat memurları köylere giderek çiftçilerle sık sık temas halinde olmalı, onlara teker teker veya küçük gruplar halinde ihtiyaç duydukları bilgileri vermelidirler. Tarım okullarında veya köylerde kurslar açarak, hayvan ve bitki hastalıklarıyla veya zararlı böceklerle mücadelede çiftçilerle faydalı bir işbirliği yapılabilir. Ziraat sergileri ve müzeleri tesis edilebilir. Ancak taşıt ve ödenek sıkıntısı, ziraat memurlarının sayılarının az olması ve kırtasiyecilik işlerinin çok olmasından dolayı köylere gidecek zaman bulamamaları gibi problemler yüzünden ziraat memurları yeterince faydalı bir şekilde faaliyet gösterememektedirler. Bu güçlüklerin çözümü için Dickerman, taşıt ihtiyacının çözülmesi ziraat memurları kadrosunun genişletilmesi, gönüllü yardımcılarının yetiştirilmesi ve ziraat memurlarının çalışmalarının yayılmasını sağlayarak teşvik edilmesi, ziraat alanındaki buluşları ve tecrübeleri yaymak amacıyla meslek teşekküllerinin oluşturulması ve tüm bu çalışmaların organize bir şekilde yürütülmesi maksadıyla bakanlıklar arası işbirliği kurulması gibi öneriler sunmuştur (Dickerman, 1956: 16-20).

Dickerman, sağlık ve ziraat temsilcilerinden halk eğitimi alanında yararlanılabileceğini belirtmiştir. Ziraat teşkilatında olduğu gibi sağlık teşkilatında da taşıt ve kadro sıkıntısı yaşanmaktadır. Sağlık teşkilatında yetişmiş eleman sorununu çözmek için sağlık memurları ve hemşireler yetiştirilmelidir. Sağlık merkezlerinin sayısı artırılmalıdır. Sağlık temsilcilerinin yanında kaymakam, bucak müdürü ve muhtar gibi köy idarecileri halk eğitiminde hiçbir vazifeleri yoktur. Bu idarecilerden öğretmenler, ziraatçılar ve sağlıkçılar arasında işbirliğini arttırmada yararlanılabilir.

Halk eğitiminde yararlanılabilecek bir diğer kurum üniversite ve yüksekokullardır. Dickerman üniversite ve yüksekokullarda yapılabilecek halk eğitimi çalışmalarını olarak şunları sıralamıştır: Üniversite öğrencilerini halk eğitimi hizmetinde çalışmaya yönlendirmek için halk eğitimi ile ilgili dersler ve konferanslar düzenleme ve halk dershaneleri oluşturmak gereğinden bahsetmiştir. Bunun dışında halk ve mezunlar için konferans ve kurs düzenlemek, meslek grupları için kongreler ve tekamül kursları düzenlenebileceğini söylemiştir. Dickerman'a göre üniversiteler için en uygun yetişkin eğitimi faaliyeti meslek gruplarına yönelik faaliyetlerdir. Çünkü meslek sahibi kimselerin bu gibi hizmetlerin karşılığını ödeyebilecek düzeyde olması halk eğitimi çalışmalarında üniversitelere herhangi bir maddi yük getirmemektedir. Halk eğitimcilerinin yetiştirilmesi için Türkiye'de herhangi bir kurum

yoktur ancak üniversiteler bunun için en uygun ortamdır. Üniversitelere halk eğitimi derslerinin konulması bu derslerden bütün öğrencilerin faydalanacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bütün öğrenciler mezun olduklarında halk eğitimi konusunda bilinçli çeşitli mesleklere sahip olacaklardır. Dickerman halk eğitimi derslerinin öğretmen okullarına ya da eğitim fakültelerinde verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Dickerman, 1956: 25-34).

Dickerman, yaptığı incelemeler sonucunda raporda Türkiye’de halk eğitiminde faaliyet gösteren özel kuruluşlar ve kurumlara da değinmiştir. Bu kuruluşlar şunlardır:

- Ticaret Odası (Erzurum): Ticaret Lisesinin akşam meslek dersleri için çalışma yeri temin etmektedir.
- Çocuk Esirgeme Derneği: Ev hanımlarına çocuk bakımı dersleri verir.
- Kahveler: Bazı halk eğitimcileri halk eğitiminde kahvelerden yararlanılabileceğini söylemişlerdir.
- Kooperatifler: Kooperatiflerin çoğu köylerde olup milli bankalardan birine bağlıdır. Şehir kooperatiflerinin sayısı artmalıdır. Bütün Türkiye’de kooperatif hareketinin süratle kuvvetlendirilmesi ve geliştirilmesi lazımdır.
- Elazığ Kültür Derneği: Okuyup yazma bilmeyenlere ve tahsilli kimselere kurslar açmakta, köylere kitap ve gazete dağıtmaktadır, küçük bir kütüphanesi vardır, folklor araştırmaları yapar ve daha birtakım çeşitli halk ve yetişkin eğitimi çalışmalarında bulunur.
- Amerikan Erkek ve Kadın Dershaneleri (İstanbul): Meslek, dil ve kültür akşam dersleri verir.
- İşçi Sendikaları: Hükümet işçi sendikalarını üyeleri için kurslar açmağa teşvik ederse de pek azı bunu yapmaktadır. Elazığ’daki Şoförler Cemiyeti otomobil kullanma kursu vermektedir. İstanbul’daki Garsiyonlar Cemiyeti ise Vilayet İş ve İşçi Bulma Kurumu ile işbirliği yaparak garsonluk kursu açmaktadır.
- Türkiye Okutma Derneği (Ankara): Okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere eğitim verilir.
- Okul-Aile Birlikleri: Çok sayıda okul-aile birliği mevcuttur ve çalışmalarını sürdürmektedirler.
- Halkevleri ve Odaları: Türkiye’de bu müesseselerden çok sayıda vardır. Bunlar bir siyasi parti tarafından halk eğitimi merkezleri olarak kurulmuş ve kullanılmıştı. Şimdi bu binalardan Hükümete ve mahalli idarelere ait olanlar kanuni sahiplerine iade olunmaktadır. Devlet malı olan binalar yakında,

tasarlanan Maarif Vekaleti Halk Eğitimi Dairesine bağlı olarak veya onun yardımıyla politika dışı mahalli halk eğitimi merkezleri olarak kullanılacaktır.

- Hususi Mektepler: İstanbul'da bir Gazetecilik Mektebi ve birçok şehirlerde biçki-dikiş yurtları vardır.
- Kızılay Derneği: Ev kadınları için hastabakıcı kursları açmaktadır.
- Meslek Cemiyetleri: Bursa Doktorlar Cemiyeti üyelerinin ilerlemesi için aylık toplantılar düzenler; bu toplantılarda ziyaretçi uzmanlara konuşmalar yaptırır. Çeşitli tıp uzmanlık alanlarının da ayrı cemiyetleri olup bu gibi çalışmalarda bulunurlar.
- Sosyal Yardım Derneği (Erzurum): El tezgâhı kursu yapar.
- Spor Kulüpleri: Üyelerinin spor ilgisine cevap verir.
- Öğretmen Dernekleri: Bursa Öğretmenler Derneği üyeleri için odalarını toplantılara açmakta, dışarı kitap veren bir kütüphanesi vardır, toplantılar, gezmeler, tatil kampları yapmakta ve çeşitli faydalar sağlamaktadır.
- Köy Odaları: Bu odalara Köy İhtiyar meclisleri toplanır, okumak, konuşmak ve radyo dinlemek gibi dostça halk eğitimi faaliyetleri yapılır.
- Birleşik Amerika Haberler Bürosu: Kitap veren bir kütüphanesi vardır, sık sık sergiler yapar, bütün Türkiye'yi dolaşan dört sinema kamyoneti vardır. Göz, çizgi yoluyla ve radyo ile öğretim alanlarında çalışan dört uzmanı vardır.

Türkiye'de özel kuruluşlar ve kurumlar yavaş gelişmektedir. Bunun sebepleri; devlet müdahalesi, eski cemiyetler kanununun bazı cemiyetleri bağlayan hükümleri ve mahalli mesuliyet ve teşebbüs geleneklerinin yeterli derecede olmayışıdır. Bu kurumlar teşvik olunmalıdır, çünkü bunlar hükümetlerinin para ve vakit ayıramayacağı veya yapmak istemeyeceği birçok şeyleri yapabilirler. Bu işlerden birçoğundan bu raporda bahsedilmiştir. Bunların teşvik edilmesinin diğer bir lüzumu da bu gibi çalışmaların demokrasinin temel taşı olan mahalli mesuliyet ve teşebbüsü geliştirmesidir.

Dickerman'a göre özetle zaman ve eleman yetersizliği, taşıt ve para azlığı, halk eğitiminin özel bir planının ve teşkilatının bulunmaması, merkezi ve mahalli işbirliğinin ve iş bölümünün olmayışı, yetişkinlerle çalışma metotlarının bilinmemesi, mahalli teşebbüs ve istiklal azlığı, yürütücü bir ülkü ruhunun yeterince gelişmemiş olması (Dickerman, 1956: 46) halk eğitimcilerine engel olan başlıca güçlüklerdir.

3.3.5.3. Halk Eğitimcilerine Rehberlik Hizmetinin Sunulması

Dickerman, raporun üçüncü bölümünde halk eğitimcilerinin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik önerilere yer vermiştir. En önemli ihtiyacın, Türkiye’de halk eğitimcilerinin sorunlarını ele alıp çözecek devamlı surette çalışacak bir teşkilat olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de halk eğitimi çeşitli bakanlıklar tarafından yapılmaktadır. İyi bir sonuç alınabilmesi için halk eğitimi yapan bakanlıklar arasında işbirliğine gidilmesi önerilmiştir. Bağımsız tek bir teşkilat bu bakanlıklardan birinde kurulacak bir daireden daha fazla işbirliğini sağlayabilir. Halk eğitimi teşkilatının Maarif Vekâletinde kurulması ve diğer bakanlıklarla da işbirliğinin temin edilmesi tavsiye edilmiştir.

Halk eğitimi alanındaki çalışmalara halkın ilgisi çekilmelidir. Radyo ve dergi yoluyla halk eğitimi çalışmaları yayılmalıdır. Birtakım broşürler yayımlanabilir ve halk eğitimi işini teşkilatlandırmaya yarayacak bir el kitabı hazırlanıp yayımlanabilir. Halk Eğitimi alanında çalışacak elemanlar için kurslar açılabilir. Bu kurslar her meslek gurubu için ayrı ve kısa süreli olur. Halk eğitimi teşkilatının Maarif Vekâletine bağlı olarak bir Halk Eğitimi Bürosu kurulmasının faydalı olabileceğini söylemiştir (Dickerman, 1951: 46-48).

Halk eğitimi hizmetleri dairesi olarak kurulması düşünülen bu teşkilatın görevleri Dickerman’a göre şöyledir: Halk eğitimi hizmetleri dairesi, Türkiye’de ve diğer ülkelerdeki halk eğitimi çalışmalarını araştırmalı, halk eğitimi konularında eğitimciler için elkitapları hazırlanmalı, halk eğitimiyle ilgili Türkçe ve yabancı yayınların listesi hazırlanmalı, bu konuda başka dillerde yazılmış önemli kitapların tercümesi yapılmalı, Türkiye ve diğer ülkelerdeki halk eğitimi gelişmelerini anlatan aylık bir dergi çıkartmalı, halk eğitimcilerini bu konuda makale ve kitap hazırlamaya teşvik etmeli, kendini geliştirmek isteyen halk eğitimcilerden yabancı ülkelere gönderilecekleri seçmelidir. Birkaç üniversite veya öğretmen okulunu halk eğitimi dersi koymaya teşvik etmeli, yetiştirme kursları, el kitapları, mesleki cemiyetler, seminer ve toplantılar gibi araçlarla halk eğitimine yardım etmeli, yetiştirmenin verimli olabilmesi için başkalarını yetiştirebilecek kapasitede kimseler yetiştirmeli, kursları bitiren kişilerden faaliyetleri hakkında düzenli olarak rapor istemeli ve böylece onları takip etmeli, özel kişi ve kuruluşlara yapılan müracaat ve bilgi taleplerine karşı ilgili davranmalı, son olarak da Türkiye Halk Eğitimi Derneği’nin kurulmasını desteklemektedir.

Dickerman’ın halk eğitimcilerine de tavsiyeleri de vardır:

- 1- Karşınızdaki topluluğun anlayabileceği bir dille konuşunuz. Aynı fikirde olmasanız dahi onların düşüncelerine hürmet ediniz.

- 2- Halkın konuşmakta olduğunu konudan söze başlayarak anlatmak istediklerinize geçiş yapınız.
- 3- İnsanları fikirlerini, sıkıntılarını açıklamaları, söze karışması için teşvik ediniz.
- 4- Halkın kendi seçtiği ve önderler ve kuruluşlarla onlara ulaşmaya çalışınız.
- 5- Gösteri metodunu kullanmaya özen gösteriniz ancak diğer yöntemleri de ihmal etmeyiniz.
- 6- Yardım etmeye çalıştığımız insanların bilgi birikimini tespit ediniz ve bu noktadan çalışmaya başlayınız.
- 7- Çalışmanızın başarısının ölçüsü kaç kişiyle ilgilendiğiniz değil, halk eğitime katılan insanların yaşantılarında meydana gelen değişiklikler oranında iyi veya kötüdür.

Halk eğitimi çalışmalarının başarısında en mühim rolü olan birinci esas, hitap edilen halkın önemli telakki ettiği sıhhat, gıda, giyim ve umumiyetle geçim temini meseleleridir. Halkı yetiştirmek, ona vatan, millet sevgisini aşlamak, köy davalarını anlatmak istiyorsak, önce onların hangi kapılarının açık olduğunu aramak ve açık bulacağımız kapıdan girmek zorundayız. Halk eğitimcisinin vazifesi, tabiatıyla sathi bilgiler üzerinde uzun zaman durmak değildir.

Halk eğitiminde dikkat edilecek ikinci önemli nokta yapılan işlerde mahalli gayrete çok büyük yer vermek; işleri mahallinde araştırmak şevkini uyandırmaktır; böylece, masraf az olur, işi yapanlar bununla iftihar ederler, bu sahada çalışanlarda istiklal duygusu uyanır ve beslenir. Bu sebeple mahalli dernekler kurulmasını teşvik etmek ve mevcutları besleyip desteklemek şarttır.

Halka yaparak göstermek lazımdır. Bazı konularda yaparak göstermek usulünü tatbik etmek güçtür: Mesela bir fikri fiil halinde göstermek her zaman mümkün değildir. Bunun için afiş, film, sergi gibi yardımcı vasıtalarından faydalanmak lazımdır. Halktan, özel ve resmi teşekküllerden gelecek teklifler değerlendirilmeli ve teşvik edilmelidir. Bu hususta da Halk Eğitimi Semineri örnek olabilir. Bu seminerde anketler yapılarak bütün katılımcıların istekleri öğrenildi ve bu istekler hareket noktası olarak ele alındı. Bütün üyeler konuşmalara katıldılar ve düşüncelerini söylediler. Köy halkı için anketler tertip etmek, onların isteklerini tespit etmek ve onların ilgilerinden harekete geçmek gerekir (Dickerman, 1956: 59-60).

Dickerman, sunduğu raporunun üçüncü bölümünde yukarıda anlatılan güçlükleri giderecek ve halk eğitimcilerinin sorunlarıyla ilgilenecek bir teşkilatın kurulmasını önermiştir. Kurulması tasarlanan teşkilat olan ‘Halk Eğitimi Hizmetleri Dairesi’nin, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olmasını ve diğer bakanlıklarla da işbirliği halinde olmasını tavsiye etmiştir. (Dickerman, 1951: 48).

Dickerman’ın ülkemize gelişi ve halk eğitimi semineri, ülkemizde halk eğitimi çalışmaları açısından yeni bir aşama olmuştur. Dickerman, Demokrat Parti iktidarında çağırılan ilk yabancı uzmandır. Dickerman’ın halk eğitim çalışmaları sonucunda sunduğu raporu, halk eğitiminde hedeflere ulaşmak için nelerin yapılabileceğini ve hangi yöntemlerle yapılacağını gösteren bir kılavuz niteliğinde olmuştur.

3.4. WATSON DICKERMAN RAPORUNUN UYGULAMALARI

Halk eğitim araştırması ve Dickerman’ın Raporunda yer alan önerilere uygun olarak, 1952 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nda yeniden Halk Eğitim Bürosu ve 3 Temmuz 1953 tarihinde şehir, kasaba ve köylerde ümmilikle mücadele ve halk eğitimi bakımından büyük önem taşıyan Halk Dersaneleri kurulmuştur. 24.9.1953 tarihinde kabul edilen Halk Dersanelerine ait geçici yönetmeliğe (Bkz. EK-3) göre bu kurumların amaçları şunlardır:

Madde 1- Mecburi öğrenim çağı dışında bulunup okuma-yazma bilmeyen vatandaşları okuryazar hale getirmek ve kendilerine hayat ve geçimlerinin gerektirdiği genel bilgileri kazandırmak amacıyla şehir, kasaba ve köylerde halk dersaneleri açılır.

Madde 2- Halk Dersaneleri A ve B olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Madde 3- Halk dersanelerinin (A) bölümlerinin vazifesi, hiç okuma yazma bilmeyen vatandaşlara okuma ve yazma öğretmektir.

Madde 4- Halk dersanelerinin (B) bölümlerinin vazifesi, (A) bölümlerini bitirmiş ve okuma yazmayı gerek (A) bölümlerinde, gerekse kendi kendilerine öğrenmiş olan vatandaşları hayat ve geçimlerinin ve vatandaşlık haklarının gerektirdiği temel bilgilerle donatmaktır.

Madde 5- Halk dersaneleri mevcut her derecedeki okul binalarından ve halk okuma odalarından veya halkın kolaylıkla devam edebileceği, teftiş ve denetlemenin sık sık yapabileceği ve yetkili makamlarca uygun görülecek sair binalardan faydalanılarak açılır. Bu dersanelerde öğretime her yıl 1 Kasım tarihinde başlanıp Şubat sonunda son verilir. Bu

tarikhler, bölgenin özelliklerine göre önce veya sonraya alınabilir (Tebliğler Dergisi, 1953: 119).

Halkevlerinin kapatılmasıyla hazineye devredilen binaların Maarif Vekâleti'ne tahsis olunanlarından uygun görülenler çeşitli kültür hizmetlerinde ve her türlü halk eğitimi faaliyetlerinde, birer Halk Eğitimi Merkezi olarak kullanılmıştır. (MEB, 1956: 6). 1953 yılında da il ve ilçelerde 'Halk Eğitim Merkezleri' açılmaya başlanmıştır. Halk Eğitim Merkezleri, halka bilgi, beceri kazandırmak ve davranış ve değer hükümlerini geliştirmek ve iletirmek kaydıyla halkın toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına eğitim yoluyla yardım ve rehberlik etmek üzere açılmıştır. 1 Haziran 1963 tarihinde Resmi Gazetede ilan edilen Halk Eğitimi Merkezleri Yönetmeliğine (Bkz. EK-5) göre bir halk eğitim kurumu olarak etkinlik göstermeleri beklenen Halk Eğitim Merkezleri, günün her saatinde, sürekli olarak yaygın eğitim hizmetlerine hazır bulundurulmakta ve Halk Eğitimi Merkezlerine ait binaların salon ve müstemilatı eğitim, öğretim, bilim, sanat, kültür ve her türlü toplumsal çalışmalara ev sahipliği yapmaktadır (Resmi Gazete, 1963: 11-13).

1953 yılında Edirne, İzmir, Kastamonu, Ordu ve Trabzon'da; 1954 yılında Adana, Kadıköy ve Samsun'da; 1955 yılında, Bergama, Çankırı'da; 1956 yılında Ağrı, Erzurum, Maraş, Yalova'da Halk Eğitim Merkezleri açılmıştır. Muğla, Van ve Sakarya Halk Eğitim Merkezleri de açılma hazırlıkları biten faaliyete geçmemiş olanlardandır. Halkın kalkınmasında, ihtiyaçlarını karşılaması için halk eğitim merkezlerinin açıldığı vilayet ve kazalarda birer halk eğitim derneği kurulmuştur. Adana, Bergama, Çankırı, Edirne, İzmir, Kadıköy, Kastamonu, Samsun ve Trabzon'da halk eğitim dernekleri kurulmuştur (MEB, 1956: 6). Halk Eğitim Merkezlerinin sayıları, 1960 yılına kadar yavaş, bundan sonra hızlı bir artış göstermiştir. Bugün Halk Eğitim Merkezleri, ülkemizin il ve ilçelerinin büyük bir kısmında etkinlik göstermeye başlamışlardır. Halk Eğitim Merkezlerinin sayıları halen 591'e ulaşmış bulunmaktadır (MEB, 1983: 485).

Halk Eğitim Merkezleri sayısal olarak gösterdikleri gelişmeye paralel olarak, kuruluş yıllarına oranla önemli olanaklara kavuşmuşlar ve geniş bir etkinlik içine girmişlerdir. Başlangıçta yalnız bir merkez müdürü ile hizmete açılan bu kurumlar, zamanla müdür yardımcısı, rehber öğretmen, kadın ve erkek kurs öğretmeni, usta öğreticisi gibi eğitimci elemanlarla, memur, daktilograf, şoför, kaloriferci, bahçivan, odacı gibi yardımcı personele sahip olmuşlardır.

Halk Eğitim merkezlerinin etkinlikleri oldukça kapsamlı ve yoğundur. Bu etkinlikler, şöyle sıralanabilir:

- a. Halk dershaneleri ve okuma yazma kursları.
- b. Toplumsal ve kültürel çalışmalar.
- c. Bir üst öğrenime hazırlama.
- d. Ev ve aile yönetimi.
- e. Mesleki yaygın eğitim.
- f. Toplum kalkınması çalışmaları.
- g. Yayın çalışmaları.
- h. Gezi, inceleme, gösteri ve sergileme çalışmaları.

Üsküdar Halk Eğitimi Dershanesi'nde 1955 yılında 400 kişi okuma yazma öğrenmiştir. Üsküdar kurs müdürünün, Milli Eğitim Bakanlığı'na halk eğitimi faaliyetlerini incelemek üzere Amerika'ya gönderilmesi kararı alınmıştır (Milliyet, 1956: 2). Kuruluşlarının 30'uncu yılına yaklaşırken, Halk Eğitim Merkezleri tam bir yaygın eğitim kurumu haline gelmekte ve halka önemli hizmetler götürmektedirler (MEB, 1983: 486).

Temel Eğitim Merkezi: 1957 yılında toplanan VI. Milli Eğitim Şurası'nda, 'Halk Eğitimi' adıyla yaygın eğitimin bütün yönleri ele alınmış, 'örgüt ve görev kanunu tasarısı taslağı' hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, UNESCO Türkiye Milli Komisyonunun da öneri ve yardımlarıyla, 1958 yılında Temel Eğitim Merkezi kurulmuştur. Bu merkez tarafından köylerde yaygın eğitim ve toplum kalkınması deneme çalışmalarına başlanmıştır. Deneme çalışmaları 1960'tan sonra yoğunluk kazanmış ve planlı döneme geçilmesiyle birlikte 32 ilçeye yayılmıştır. Toplum kalkınması deneme çalışmalarında, araştırma, program planlama, örgütlenme, üretim ve pazarlama aşamalarında yaygın eğitimden geniş şekilde yararlanılmıştır. Toplum kalkınması deneme çalışmalarında, yaygın eğitim, halka sorunlarını sezdirme, bunlarla ilgilendirme, benimsetme en uygun çözümler buldurma şeklinde başarı ile uygulanmıştır (MEB, 1983: 486).

3.5. HALK EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN KURULMASI

Türkiye'nin hamleci bir demokratik ve ekonomik gelişme devresine girmesi ve dünyadaki sürekli değişim ve gelişmelere uygun olarak halk eğitimine olan ihtiyacı bir zorunluluk haline getirmiştir. Halk eğitimi, hiç okula gitmemiş, okuma yazma bilmeyenlerin de yetiştirilmesi gereği düşüncesinden hareketle halkın bütününe hitap eden bir eğitim sistemidir.

Halk eğitimi maarif hareketi, tahsil gören ve görmeyen herkese, ihtiyaçları ölçüsünde, kendilerine lüzumlu, eski ve yeni bilgileri veren onları değişen ve modern hayata daha kolay intibak edecekleri tarzda yetiştiren teşkilatlar kurmakla görevlidir. Halk Eğitimi Rehberi'nde

dünyadaki halk eğitimi faaliyetleri ve halk eğitimi için gerekli olan unsurlar sıralandıktan sonra okuldaki müfredatın güncellikten uzak olduğu, iktisadi gelişmelerle beraber yeni bilgilere ihtiyaç duyulduğu, bu yüzden okul bilgilerinin çoğunun gereksiz ve yetersiz kaldığı belirtilmiştir. (Bkz. EK-6) (Milliyet, 1957: 1-2). Halk eğitimi çalışmalarında yönetim, araştırma, rehberlik, teşvik, halk eğitimcileri yetiştirme, halk eğitimi çalışmalarının eşgüdümlü olması, haberleşme ve yayım işlerini sağlamak üzere halk eğitiminde teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın halk eğitimi çalışmaları, Akşam Kız Sanat Okulları, Kadın ve Erkek Gezici Köy Kursları, Sabit İlçe Meslek Kursları, Halk Meslek Kursları, Akşam Erkek Sanat Okulları, Ticaret Liselerine Bağlı Akşam Kursları ve bazı yerlerde açılan Halk Dershaneleri yoluyla sürdürülmüştür (MEB, 1991: 27). Ancak halk eğitimi çalışmalarını organize edecek bir genel müdürlüğün olmaması, halk eğitiminde büyük bir eksiklik olarak görülmüştür.

Maarif Vekâleti 1955 yılı bütçesi görüşmelerinde Burdur Milletvekili Mehmet Özbey “Türk halkını müsait zamanlarında terbiyevi tedbirleriyle ileri bir cemiyet olarak yetiştirmek maksadiyle Maarif Vekâleti bütün Devlet daireleriyle iş birliği yaparak bir (Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü) kurmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Halk eğitiminin Maarif Vekâletince ehemmiyetle ele alındığını memnuniyetle müşahede etmekteyiz. Bunun bir an evvel geliştirilmesini, bu mevzuda çok faydalı olacak öğretici film faaliyetinin arttırılmasını ve bu faaliyetin köylere gidebilecek şekilde cihazlandırılmasını rica ederim” sözleriyle halk eğitiminde teşkilatlanmaya gidilmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMMTD, 1955: 594-596). Yine ayrı birleşimde CHP Meclis Grubu adına konuşan Tunceli milletvekili Fethi Ülkü, Milli Eğitim Vekâletinin okul çağındaki çocuklar dışında yetişkinler eğitimi ile ilgilenilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra halk eğitimi ile ilgili bir kurumun oluşturulmamış olmasından duyduğu üzüntüyü şöyle belirtmiştir (TBMMTD, 1955: 585-589);

“...Uzun zamandan beri ilk hazırlıkları başlamış olan bu teşebbüsün halen yetkili bir organizasyon haline gelmemesi üzüntü ile karşılanacak bir hadisedir.1951 de bu mevzuda seminerler yapıldı. Müttehassıslar raporlar verdiler. Kanun tasarıları hazırlandı. Hatta mevzu ve çalışma tarzı tam manasiyle tebellür etmeden 6 vilayette de teşkilat kuruldu. Fakat bir türlü kanun teklifi meclise gelememi. Halk eğitiminin Milli Eğitim Vekâletinin ne anlamda ve ne tür hizmetlerle ilgili olarak kabul ettiğini bu mevzuda çalışacak personelin nasıl yetiştirileceğini öğrenmek isteriz. Kanaatimizce halk eğitimi okuma çağındaki çocuk sayısından daha geniş bir kütleye hitap eden çok cepheli bir eğitim şubesi olacaktır. Genç, ihtiyar birçok vatandaşı şümulüne alacak olan bu müessesenin aynı zamanda rehabilitasyona da hizmet etmesi beklenilir. Orduda, fabrikada, işyerinde, hastanede, cezaevinde, köyde halk eğitimi yapılabilir. Böylece halk eğitimi muhtelif vekâletlerin şümulüne girer gibi görülmek vasfı ile halk eğitimi teşkilatının Milli Eğitim Vekâletinden ziyade Başvekâlete bağlanması lazımgelen bir genel müdürlük olması lazımdır”.

Maarif Vekâleti 1955 yılı bütçesi görüşmelerinde konuşan Bursa milletvekili Agah Erozan ise halk eğitimi ile yakından ilgilendiklerini, bir taraftan tahsil çağında bulunan çocukları okutmakla beraber diğer taraftan okuma imkanı bulamayan ve tahsil çağını geçen yaşlı vatandaşlara halk eğitimi yolu ile hizmet edildiğini söylemiştir. Bunun içinde bir halk eğitimi kanunu hazırladıklarını, yakında TBMM'ye sunacaklarını ve halkevlerini halk eğitimi merkezi haline getirilmesi çalışmalarına da devam ettiklerini bildirmiştir. Şimdiye kadar dokuz halkevini eğitim merkezine dönüştürdüklerini, bu sayının arttırılacağı haberini vermiştir (TBMMTD, 1955: 611).

Peyami Safa, Milliyet gazetesindeki "Halk Eğitimi" davası başlıklı köşe yazısında Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'nün kurulmak üzere olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: "Davanın azameti meydanda. Maarif Vekâleti bunun anlamış görünüyor. Halk Eğitimi işleriyle uğraşacak Umum Müdürlük kurulmak üzeredir. Bütün bir milleti manen kalkındırabilecek böyle bir seferberlikte her münevveri vazifelendirmek ve harekete geçirmek lazımdır. Kadın ve erkek her münevver bu manevi enerjiyi istihsal edecek, istisnasız her vatandaşa bilgi nuru verecek öğretim ve eğitim santrallerinde vazife almağa çağırılmalıdır." (Milliyet, 20 Mart 1957: 2).

Halk eğitimi çalışmalarının resmi merkez teşkilatı Milli Eğitim Bakanlığı'nda kurulması düşünülen Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'dür (Köymen, 1956: 27).

Halkın okuma ihtiyacının karşılanması, kültürünün, milli duygusunun, kabiliyetlerinin geliştirilmesi, boş zamanların değerlendirilmesi ve halk eğitimi ile ilgili diğer hususların gerçekleştirilmesi için şu yönetmelikler hazırlanarak uygulamaya başlanmıştır: Halk Dersaneleri Geçici Yönetmeliği ve Programı², Halk Eğitim merkezleri Geçici Yönetmeliği³, Okuma Odaları Geçici Yönetmeliği. Ayrıca halk eğitiminin ülke çapında ve yerel ihtiyaçlara göre daha esaslı ve planlı bir şekilde ele alınarak istenilen amaca ulaşılabilmesi (MEB, 1956: 5) ve halk eğitimi faaliyetlerine merkez teşkil etmek üzere bir Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulması öngörülmüş ve bu maksatla bir kanun tasarısı hazırlanmıştır (MEB, 1989: 12)

1964 yılında 3349 sayılı 'Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü' kararnamesi ile Köy İşleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Halk eğitimi hizmetleri bu Bakanlık bünyesinde 1967 yılına kadar yürütülmüş Bakanlar Kurulu kararı ile Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü yeniden Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün yeniden Milli Eğitim

² 24.9.1953 tarihli Halk Dersaneleri Geçici Yönetmeliği için bakınız: (Tebliğler Dergisi, Cilt 16, Sayı:764, 14 Eylül 1953, s.101).

³ 6.7.1955 tarihli Halk Eğitimi Merkezleri Geçici Yönetmeliği için bakınız: (Tebliğler Dergisi, Cilt 18, Sayı:863, 8Ağustos 1955, s.101).

Bakanlığı'na bağlanması üzerine Bakanlık bünyesinde, halk eğitimi yönünden benzer hizmetleri yapmakta olan kuruluşların birleştirilmesi ve hizmet bütünlüğünün sağlanması düşünülmüştür. Bu amaçla, 1972'de Bakanlık izniyle İnsangücü Eğitimi, Mektupla Öğretim ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlükleri örgüt, personel, bina, tesis, ödenek, araç ve gereçleri ile birlikte Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiştir.

Halk Eğitim Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yürütülen yaygın eğitim hizmetlerinin bir arada toplanması amacıyla, Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı Gezici Kadın Kurslarının, Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı Sabit İlçe Kursları ve Köy Gezici Kurslarının Genel Müdürlük hizmetleriyle birleştirilmesi suretiyle Bakanlık izni ile 'Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü' haline getirilmiştir. Bugün Milli Eğitim Bakanlığı'nın halk eğitim çalışmaları ilgili kuruluşlarla birlikte, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (Kılıç, 1981: 116).

Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır:

- Okuma-yazma bilmeyen vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerini ve vatandaşlık, milli koruma, sağlık gibi alanlarda bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamak,
- Okullarda ve bu işe elverişli binalarda halk eğitimi merkezleri kurulması,
- Öğretmenlerden, öğrencilerden ve diğer aydınlardan halk eğitiminde faydalanılması,
- Halk eğitimi uzmanları ve elemanları yetiştirilmesi,
- Halk eğitimi alanında inceleme ve araştırmalar yapılması ve bu konuda gerekli yayınların hazırlanması ve desteklenmesi,
- Halk eğitimi ile ilgili yerli ve yabancı çalışmaların takibedilmesi ve tanıtılması,
- Halk için örnek yayınların hazırlanması ve bu gibi yayınların teşvik edilmesi,
- Halk eğitimi ile ilgili yayınların memleket ölçüsünde yayılması,
- Halk eğitiminde göze ve kulağa hitap eden araçlardan daha geniş bir ölçüde yararlanılması ve verimli kullanılması, yeni araçların memlekete getirilmesine ve basın yolundan ve diğer yollardan halk eğitimi ile sosyal sorumluluğun geliştirilmesi,
- Gençlerin boş vakitlerini kendilerini yetiştirmeleri ve başkalarının yetişmesi için değerlendirmelerini sağlanması,
- Meslek sahiplerinin mesleki gelişmelerini, genel kültürlerini, meslek ahlakı ve sosyal sorumluluk duygularını geliştirmelerine, meslek değiştirme isteği olanlar ile yeni mesleğe girecek olanlara rehberlik edilmesi,

- İnsanların güzel sanatlar ve spor çalışmaları ile yapıcı ve yükseltici bir şekilde değerlendirilmesi,
- Halk eğitimi çalışmalarında devlet dairelerinin, kurumların, şahısların ve halkın teşvik edilmesi, yapılan ve yapılacak çalışmalara yardım edilmesi,
- Bakanlıklar tarafından yapılan halk eğitimi çalışmaları arasında ve Bakanlıklar, kurumlar ve halk arasında, halk eğitimi çalışmaları bakımından, işbirliğinin geliştirilmesi (MEB, 1956: 3-4).

Halk Eğitimi Genel Müdürlüğünün, bütün devlet kurumlarıyla işbirliği halinde çalışması öngörülmüştür. Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'ne yardımcı olmak üzere Halk Eğitimi Danışma ve İşbirliği Kurulu kurulmuştur. Genel Müdürlüğün görevi, yapılan işlerin sistemli olmasını sağlamak ve diğer kurumlarla organize bir şekilde çalışmaların yürütülmesini sağlamaktır.

Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'nün ilk görevlerinden biri okuma-yazma öğretmektir. Bir ikincisi de halk eğitimcilerinin yetiştirilmesidir. Genel Müdürlük halkın herşeyi devletten bekleme anlayışının yok edilmesini ve halkın kendiliğinden kalkınmayı sağlamak için faaliyetlerde bulunmasını sağlamakla görevlidir.

Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması hakkındaki kanun tasarısı on iki maddeden oluşmaktadır. Birinci madde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün kurulduğunu bildirmektedir. Halk eğitimi çalışmaları için gereken para ise yalnız Devlet bütçesinden değil, diğer kaynaklardan da temin olunacaktır.

İkinci maddede Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri şu şekilde açıklanmıştır. Genel Müdürlük her şeyi kendi yapmaya, başkalarının işlerine müdahale etmeye kalkışmayacak, kendine düşen işleri kendi başına yapmakla beraber, diğer işlerde de ilgililere yardım ve ilgililer arasında işbirliğinin gelişmesine hizmet edecektir. Genel Müdürlüğün esas görevi halk eğitiminin bir uzmanlık alanı haline gelmesine ve halk eğitimi çalışmalarının birbirlerini tamamlayacak şekilde teşkilatlanmasına ve gelişmesine çalışmak ve bu konuda bütün ilgililere yardım etmektir.

Üçüncü madde ilgili kurumların halk eğitimi işlerinde her türlü imkân ve vasıtalarla Milli Eğitim Bakanlığı'na yardım etmekle yükümlü tutulmuştur. Dördüncü madde, her vilayet ve kazada vali ve kaymakamların başkanlığında ilgili memurlarla halktan oluşan Halk Eğitimi Kurullarının kurulmasını istemektedir. Bunun ile halk eğitimi çalışmalarını, teşebbüs, iş, mali gayret ve başarı olarak halk ve devlet işbirliği halinde mahalline bırakmak amaçlanmıştır. Böylece yapılmakta olan işlerin verimliliği artacak ve halkın teşebbüs ve gayreti ile yeni

ilerlemeler kaydedilecektir. Halk Eğitimi Kurullarının mahalli Halk Eğitimi Dernekleri kurulmasını da teşvik edeceklerdir.

Beşinci madde ile halk eğitimi faaliyetlerinin gelişmekte olduğu illerde Milli Eğitim Müdürü'ne yardımcı olmak üzere bir Halk Eğitimi Müdür Yardımcısı ve gerekli sayıda memur verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı ile Halk Eğitim Müdürlüğü'nün işbirliği halinde çalışması sağlanmıştır. Altıncı madde ilgili devlet ve halk temsilcilerinden oluşan bir 'Halk Eğitimi Danışma ve İşbirliği Kurulu' kurulmasına yöneliktir. Yedinci ve sekizinci maddeler kanunun mali hükümlerini içermektedir. Bu maddelere göre merkezde Milli Eğitim Bakanı'nın ve illerde valilerin emrinde Halk Eğitimi Fonları tesis edilecek ve halk eğitimi ile ilgili çeşitli masraflarla teşvik ve mükâfat ödemeleri bu fonlardan yapılacaktır. Bu fonlar ile halk eğitimi çalışmalarının daha hızlı ve rahat yapılması sağlanacaktır. Dokuzuncu madde kanunun uygulanması ile ilgili talimatnamelerin düzenlenmesine yöneliktir. Onuncu madde kadro cetvelleri hakkındadır. On birinci madde kanunun yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe gireceğini bildirmektedir. On ikinci ve son madde ise kanunun uygulanmasında hükümet sorumlu tutulmuştur (MEB, 1956: 14-16).

Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla halk eğitimi çalışmaları disipline edilmiş ve halk eğitiminin ülkemizde bir uzmanlık alanı haline gelmesi sağlanmıştır.

SONUÇ

Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin siyasi ve sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Türk siyasi hayatında tek partili yönetime son veren parti olması yönüyle DP, Türkiye'nin çok partili yönetime geçişinde oldukça önemlidir. 1946 yılında başlayan Demokrat Parti hareketi, dünyada yaşanan bloklar politikası ve demokrasi rüzgârının bir ürünü olarak da değerlendirilebilir. Demokrat Parti'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıdır. Halkın karaborsadan, savaş ekonomiden yılması, kıtlık dönemi olması ve fiyatların yüksekliği, 1942'de uygulanan Varlık Vergisinin izleri ve CHP'nin yirmi yılı aşkın süredir iktidarda olması, Halk Partisi'ne olan muhalefetin eriştiği yoğunluk kolaylıkla görülmüş olur. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik dini, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı oluşan toplumsal muhalefet, halkı DP'ye yöneltmiştir. Halkın temel değerlerine karşı iktidarın beklentileri ve uygulamaları, DP'nin geniş kitleler tarafından tercih edilmesinin bir sebebi olarak kabul edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı ülkeleri ve özellikle ABD ile yakınlaşma çabaları, buna bağlı olarak, çok partili, Batı düzeni doğrultusunda Türkiye'nin siyasi, toplumsal, ekonomik olarak ve eğitim alanında yeniden yapılanması, bu değişmelerin sonuçlarıdır. Siyasi iktidarlar ve parti politikaları, toplumun beklentilerini ve ihtiyaçlarını etkiler. Bu ihtiyaçlardan biri olan eğitim başta olmak üzere toplumun bütün kademelerinde siyasi iktidarların politikalarının etkisi görülmektedir.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidar olan Demokrat Parti, kendi eğitim sistemini oluşturmaya çalışmıştır. Demokrat Parti'nin milli eğitim politikasında öne çıkan "eğitimin değişen koşullara göre düzenlenmesi" ilkesine uygun olarak gelişen ve değişen dünya koşullarına göre hak eğitimi politikasını yeniden belirleme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere DP iktidarı döneminde Milli Eğitim Bakanlığı halk eğitimi çalışmalarına başlamıştır. DP iktidarının halk eğitimi alanındaki ilk icraatlarından birisi Halkevleri meselesini çözmek olmuştur. Halkevleri, cumhuriyet rejiminin halk okulları ve milli kültür yuvaları olan, beş bin civarında şubesi ile Türkiye'nin hemen her köşesinde örgütlenen, cumhuriyet rejiminin topluma benimsetilmesinde, temellerinin sağlamlaştırılmasında çok önemli görevleri yerine getiren bir halk eğitimi kurumudur. Ancak yaşanan iktidar değişimi eğitim politikasına da yansımıştır ve Halkevleri kapatılmıştır. Tek parti iktidarının halk eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesinde en etkin kurumu olan Halkevleri'nin kapatılması,

Demokrat Parti iktidarının en çok tartışılan konularından birisi olmuştur. Halkevlerinin çalışmadığı, halkın buralara gelmediği ve ilgi merkezi olmaktan çıkması DP iktidarınca Halkevlerini kapatma gerekçesi olarak gösterilmiştir. Ancak Halkevlerinin kapatılması ile halk eğitiminde kurumsal ve ilmi bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluğun doldurulması amacıyla DP döneminde halk eğitimi alanında yabancı uzmanların görüşlerinden faydalanılmış, sundukları raporlar dikkate alınmıştır. Bu süreci Türkiye’de ilk başlatan 1951 yılında davet edilen Amerikalı Halk Eğitim Uzmanı Watson Dickerman’dır.

1950-60 döneminde İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin müttefik devletler tarafında yer alması, NATO’ya katılma girişimi ve siyasal iktidarın ABD yönlü arayışları, yabancı uzman tercihinde de ABD’yi öne çıkartmış, hatta tek ülke konumuna sokmuştur. Öyleki bu dönemde Türkiye’de bulunan 44 yabancı eğitim uzmanı ve öğretmen ABD’den gelmiştir. Bu dönemde gelen Halk Eğitimi uzmanı Watson Dickerman, sunduğu raporları, uygulamaları ve önerileriyle halk eğitimi alanındaki eksikliklere ve sorunlara çözüm bulmaya çalışması ve halk eğitiminin sistemli bir şekilde ele alınması bakımından önemlidir. Dickerman 10-15 Aralık 1952 tarihinde ülkemizde düzenlenen Halk Eğitim Seminerine katılmıştır. Bu çalışmalar halk eğitimi alanında eleman yetiştirmenin ve işbirliğinin başlangıcı olmuştur. Watson Dickerman, değişen şartlara göre halk eğitimi politikasının yeniden belirlenmesi hususunda önemli katkılarda bulunmuştur.

1951 yılında Halkevleri ve Halkodalarının kapatılmasıyla oluşan kurumsal boşluğun giderilmesi amacıyla DP, halk eğitimi verecek yeni kaynak arayışına gitmiştir. Dickerman ve halk eğitimine önem veren DP İdarecilerinin önerileri doğrultusunda, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde halk eğitimi faaliyetlerini yürütecek bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 1951 yılında MEB bünyesi içinde idari olarak Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak “Halk Eğitim Şubesi” kurulmuştur. 1952 yılında “Halk Eğitim Bürosu” kurulmuştur. Halk Eğitim Bürosu’nun faaliyetleri 1952 yılında köy ve bucaklarda açılan “Halk Okuma Odaları”, 1956 yılında da ilçelerde açılan “Halk Eğitim Merkezleri” tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde 1935 yılında % 20.35 olan okuma-yazma oranı 1955’te % 40.90’a yükselmiştir.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra el konulan Halkevi ve Halkodaları binalarında halk eğitim merkezleri açıldı. 1957 yılında VI. Milli Eğitim Şurası’nda halk eğitimi kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve yurt genelinde uygulanmak üzere “Halk Eğitimi Örgüt ve Görev Kanun Taslağı” hazırlanmıştır. VI. Milli Eğitim Şurası kararları ve UNESCO Türkiye Milli Komisyonu’nun da öneri ve yardımlarıyla, 1958 yılında çalışmalarına yerli ve yabancı elemanların katıldığı Temel Eğitim Merkezi kurulmuştur. Halk eğitiminin ülke genelinde ve

yerel ihtiyaçlara göre daha planlı yürütülmesi için Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurulan bu Genel Müdürlük halk eğitimi sorunlarına eğilmiş ve VII. Milli Eğitim Şurası'nda halk eğitiminin amaç, ilke, çalışma konu ve alanlarının belirlenmesine ve halk eğitiminde işbirliği ve çeşitli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamaya çalışmıştır. Teşkilatlanma çalışmalarına paralel olarak halk dershaneleri, okuma odaları ve halk eğitim merkezlerinin sayıları arttırılmış, böylece halk eğitimi hızlı bir gelişmeyle yurt düzeyinde gelişme imkânı bulmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER, RESMİ YAYINLAR Ve TUTANAKLAR

- BCA, 030.01/90.567.13.
BCA, 030.18.01/128.21.11.
BCA, 030.18.01/128.21.14.
BCA, 030.18.01/132.33.13.
BCA, 490, 01/11.58.16.
BCA, 490.01/11.58.16.
BCA, 490.01/3.12.21.
BCA, 490.01/3.12.9.
BCA, 490.01/824.260.1.
BCA, 490.01/964.733.1.
Tebliğler Dergisi, C.16, S.764, 1953.
Tebliğler Dergisi, C.16, S.770, 1953.
Tebliğler Dergisi, 25 Ocak 1954.
Tebliğler Dergisi, C.18, S.863, 1955.
TBMMTD, C.13, Dönem 8, B:10, 24.11.1948, 0:1.
TBMMTD, C.16/1, Dönem 8, B:52, 25.2.1949, 0:1.
TBMMTD, C.1, Dönem 9, B:3, 29.5.1950, 0:1.
TBMMTD, C.9, Dönem 9, B:109, 6.8.1951, 0:1.
TBMMTD, C. 1, Dönem 10, İ:3, 24.5.1954.
TBMMTD, C.5, Dönem 10, İ:1, 23.2.1955.
T.C. Resmi Gazete, 1 Haziran 1963, *Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği*, s.11.

II. KİTAPLAR

- Ahmad, F. (2009). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayın.
Akbaba, T. (1998). *Demokrat Parti ve 27 Mayıs Dönemi Türk Eğitimi*, Ankara: Güz Yayıncılık.
Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devleti'nin öncüleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Akşin S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegemakademi.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arar, İ. (1968). *Hükümet Programları (1920-1965)*, İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Arık, R.Oğuz. (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Ayas, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Aydemir, Ş.Süreyya. (1967). *İkinci Adam*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Baltacıoğlu, İ. (1950). *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Başar, E. (1992). *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Başgil, A.Fuat. (1996). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Burçak, R.Salim. (1977). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, İstanbul: Olgaç Yayınları.
- Celep, C. (2003). *Halk Eğitimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- CHF; *Halkevleri Talimatnamesi*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası 1932.
- CHP Genel Sekreterliği; *1937 Yıldönümü Broşürü Geçen Yıllarda Halkevleri Nasıl Çalıştı?*, CHP 1937.
- CHP; *18. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları*, Ulus Basımevi 1950.
- CHP; *1939'da Halkevleri*, Ankara Recep Ulusoğlu Basımevi, 1939.
- CHP; *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara:1946.
- CHP; *Halkevleri 1940*, Ulusal Matbaa 1940.
- CHP; *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Zerbamat Basımevi, 1940.
- CHP; *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, Zerbamat Basımevi, 1940.
- CHP; *Halkevleri Öğreneği*, Recep Ulusoğlu Basımevi 1938 Ankara.
- CHP; *XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara: Ulus Basımevi, 1948.
- Çalış, H. (1965). *Tarihi Gelişim İçinde Halk Eğitimi*, İzmir: Kültür Matbaası.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Dağlı, N. ve Aktürk B. (1988), *Hükümetler ve Programları*, I.Cilt, Ankara:1988.
- Dickerman, W. (1956). *Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor (1951)*, Ankara: Maarif Basımevi.

- Dönmezer, H. (1957). *Halk Eğitimi Problemi*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Duman, A. (2007). *Yetişkinler Eğitimi*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ekinci, N. (1997). *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ekinci, Y. (2007). *Siyasi parti ve Hükümet Programlarında Eğitim*, Ankara: M&B Kültür Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Ergün, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: DTCTF Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *DP Tarihi ve İdeolojisi*, Anlara: İmge Kitapevi.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan.
- Gedikoğlu, Ş. (1953). *Halk Eğitimi*, Ankara: İdeal Basımevi.
- Georgeon F. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güneş, F. (1996). *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Güneş, M. ve Güneş, H. (2003), *Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güz, N. (1995). *Tek Parti İdeolojinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri (1932-1950)*, Ankara: İletişim Dizisi.
- Halk Eğitimi Semineri Notları*, Maarif Basımevi, Ankara 1956.
- Halkevleri Derneği; *Halkevleri Tüzüğü*, Norm Dizgi ve Yayıncılık, Ankara:1988.
- Halkevlerinin 1933 Senesi Faaliyet Raporu Hülasaları*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934.
- Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporu Hülasaları*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporu Hülasaları*, Ulus Basımevi, Ankara 1936.
- İğdemir, U. (1939). *Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber*, İstanbul: Matbaai Ebüzziya.
- İnan, S. (2007). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara:Anı Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, B.(1988). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kaplan, İ. (2009). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, K. (1971). *Halkevciler Kardeşler*, Ankara.
- Kara, A. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951)*, Ankara: 24 Saat Yayıncılık.
- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.

- Karpat, K.(2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Katoğlu, M. (2000). *Türkiye Tarihi (4.Kitap)*, İstanbul: Cem Yayınları
- Kaya, Y.Kemal. (2009). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Ankara: Pegemakademi.
- Kılıç, E. (1968). *Türkiye 'de Halk Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kılıç, E. (1981). *Halk Eğitiminde Kuram ve Uygulama*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Kocabaş, S. (2009). *T.C. Devleti Tarihi 4*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye 'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kili, S. (2008). *Atatürk Devrimi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köymen, N. (1956). *Halk Eğitimi Rehberi*, Ankara: Maarif Basımevi.
- Lewis, B. (2010). *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, Ankara:Arkadaş Yayınevi.
- Lindeman, E.C. (1969). *Halk Eğitiminin Anlamı*, (C. Şentürk, çev.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Maarif Vekaleti Derleme Müdürlüğü; *Halkevleri 1932-1935 103 Halkevleri Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı.*, CHP Ankara:1935
- Maarif Vekaleti Derleme Müdürlüğü; *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, 1940 Zerbamat.
- Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü; *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, Zerbamat 1940.
- Maarif Vekaleti; *Altıncı Maarif Şurası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.
- Maarif Vekaleti; *Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü Kurulması Hakkında Kanun Layihası ve Mucip Sebepi*, Maarif Basımevi 1956.
- Maarif Vekaleti; *Maarif Vekaleti 'nin Bazı Halk Eğitimi Çalışmaları*, Maarif Basımevi 1956.
- Malkoç, E. (2009). *Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, İstanbul: Dertem Yayınları.
- MEB; *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.484-486.
- MEB; *Halk Eğitimi Semineri Notları*, MEB 1956.
- MEB; Milli Eğitim Şuraları (1921-2006), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2006.
- MEB; *VI. Milli Eğitim Şurasında Yaygın Eğitim*, MEB 1989.
- Oğuzkan, T. (1954). *Halk Eğitimi Niçin ve Nasıl*, Ankara: ATO Yayınları.
- Oğuzkan, T.(1956).*Türkiye Cumhuriyeti 'nde Halk Eğitimi*, Ankara: Maarif Basımevi.

- Okçabol, R. (2006). *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ölçen, A.Nejat. (1988). *Halkevlerinin Açılışı ve Yok Edilişi*, Halkevleri Genel Merkezi.
- Öz, E. (1992). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasi Katılım (1923-1945)*, Ankara: Gündoğan Yayıncılık.
- Özacun, O. (2001). *CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951*, Ankara: Kitap Matbaacılık.
- Özkan, S. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sarıнай, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şimşek, S. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- T.C. Ordu İlbaylığı; *Halkevleri ve Ödevlerimiz*, 1938.
- Taner, H. (1944). *Halkevleri Bibliyografyası*, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Timur, T. (1991). *Türkiye’de Çok Partili Yönetime Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Tunaya, T.Zafer. (1952). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası.
- Tunçay, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türk Tarih Kurumu; *Halkevleri Tüzüğü ve Yönetmeliği*, TTK Yayınları, Ankara 1977.
- Türk, S. ve Türk, H.S. (2007). *Aydınlık Türkiye İçin Halk Eğitimi*, Ankara: Tesav Yayınları.
- Unat, F. Reşit. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Yalçın, D. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: ATAM.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yiğit, A.Ata. (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yücel, M.Serhan. (2001). *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları.
- Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara: Anı Yayıncılık.

III. MAKALELER

Akçiçek, E. Ve Karayaman M. (2007). *Atatürk'ün Türk Ocaklarına Yaptığı Ziyaretler ve Yaptığı Konuşmalar*, <http://www.minibilisim.com/e-kitap/ATOZvYK.pdf>, Erişim tarihi: 22.06.2011.

Akhan, N. E.Süntar ve Yılmaz, D. (2011). *İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri (Konya Halkevi Örneği)*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.29, s.59-95.

Ali, N. (1933). *Halkevleri*, Ülkü, C.2 S.7, s.233-237.

Arıkan, M. ve Deniz, A.(2004). *Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.15, s.401-432.

Canlı, C. (2001).*Halkevleri Tarihin Dönüm Noktası*, Mülkiye, C.25, S.227, s.247-252.

Çavdar, T; “*Halkevleri*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 878-879.

Demirdelen, C. ve Ortak Ş.(2006). *Bir Halk Eğitim Kurumu Olarak Afyon Halkevi ve Faaliyetleri (Kuruluşundan 1940 Yılına Kadar)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi, S.VIII., s.253-273.

Demirel, A. (2001).*Tek Parti Yönetimi*, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Edebi Şef/Milli Şef, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Cilt 2) içinde (119-137). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dickerman, W. (1938). *Outposts of the Public School*, American Association For Adult Education, s.71.

Dickerman, W. (1953). *Adult in the German Universities*, The Journal of Higher Education, S.24 No.25, s.241-248+280.

Dickerman, W. (1953). *Leadership Training Moves Ahead*, Adult Education Quarterly, S.3 No.5, s.153-158.

Dikerman, W.(1956). *Proffessors of Adult Education Meet At St. Louis*, S.3 No.5, s.105.

Diñç, S. (2008). *Cumhuriyet Tarihimizde V. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları*, ÇÜTAM, http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_view.php?editid1=3858, Erişim tarihi 20.08.2011.

Diñç, S. (2008). *Cumhuriyet Tarihimizde VI. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları*, ÇÜTAM, http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_view.php?editid1=3859, Erişim tarihi 20.08.2011.

Ergün, M. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi, S.6 No.12, s.321-348.

Galip, R. (1933). *Gazi Mustafa Kemal*, Ülkü, C.1, S.1, s.11-13.

Katuna, A. (1938). *American Sociological Review*, S.3, No.6, s.917-919.

Kintzer, F.C. ve Sorenson, A.Garth; *W. Dickerman*, Education Los Angeles. <http://texts.cdlib.org/view?docId>, Erişim tarihi:15.09.2011.

Necip Ali Beyin Nutku Halkevleri Yıldönümünde. (1933). Ülkü, S.2, C.1, s.104-114.

Taşdemirci, E. (1996). *Atatürk'ün Halk Eğitimi Hakkındaki Görüşleri ve Atatürk Döneminde Türkiye'de Halk Eğitimi Faaliyetleri*, Erciyes Ü. SBE. Dergisi, S.7, s.495-501.

Tekeli, İ; “*Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Sayı.21, İletişim Yayınları, İstanbul 1984, s.650-668.

IV. TEZLER

Kılıç, E. (2008). *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, (YL Tezi), Anadolu Ü. , Eskişehir.

Ortak, Ş. (2004). *Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Temizhan, O. (2006). *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, (YL Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

V. GAZETELER

Cumhuriyet. 26 Temmuz 1951.

Cumhuriyet. 28 Temmuz 1951.

Cumhuriyet. 13 Ağustos 1951.

Cumhuriyet. 12 Temmuz 1952.

Hâkimiyeti Milliye. 20 Şubat 1932.

Hürriyet. 19 Ağustos 1951.

Milliyet. 11 Mayıs 1950.

Milliyet. 14 Kasım 1951.

Milliyet. 20 Mart 1957.

Ulus. 1947.

Ulus. 25 Haziran 1932.

Ulus. 24 Şubat 1936.

Ulus. 23 Ocak 1947.
Ulus. 28 Nisan 1951.
Ulus. 17 Temmuz 1951.
Ulus. 20 Temmuz 1951.
Ulus. 23 Temmuz 1951.
Ulus. 24 Temmuz 1951.
Ulus. 25 Temmuz 1951.
Ulus. 26 Temmuz 1951.
Ulus. 29 Temmuz 1951.
Ulus. 12 Ağustos 1951.
Ulus. 13 Ağustos 1951.
Zafer. 16 Mayıs 1954.
Zafer. 25 Temmuz 1951.
Zafer. 27 Temmuz 1951.
Zafer. 28 Temmuz 1951.
Zafer. 31 Temmuz 1951.
Zafer. 6 Ağustos 1951.

EK-1 Köy Enstitülerinin İlköğretmen Okulları ile Birleştirilmesine Dair 6234 Sayılı Kanun

MİLLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE HER HAFTA PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE PARASIZ GÖNDERİLİR

T. C. MİLLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ TEBLİĞLER DERGİSİ

YILLIK ABONESİ 40 KURUŞTUR
ABONE TUTARI MALSANDIKLARINDAN BİRİNE YATIRILMALI VE ALINACAK MAKBUZ MİLLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR

CİLT : 16

25 OCAK 1954

SAYI: 783

KANUNLAR :

KÖY ENSTİTÜLERİ İLE İLK ÖĞRETİM OKULLARININ BİRLEŞTİRİLMESİ HAKKINDA KANUN

Kanun No.: 6234

Kabul tarihi: 27/1/1954

Neşir tarihi: 4/2/1954

Madde 1 — Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları, «İlk öğretmen okulları» adı altında birleştirilmiştir.

Madde 2 — İlköğretmen okullarının tahsil müddeti, ilköğretmen okullarının (6); ortaokul mezunları için (3) yıldır. İlköğretmen okullarında, gerekirse hazırlık sınıfları da açılabilir.

Madde 3 — İlköğretmen okullarına alınacak öğrenciler imtihanla seçilir. Bu okullara her yıl alınacak öğrencilerin % 75 ini köy ilköğretmen mezunlarından olması şarttır.

Madde 4 — İlköğretmen okullarına alınan öğrencilerden ilk tahsil yılı içinde, buldukları okulun öğretmenleri kurulunca, öğretmen olamayacaklarına karar verilenlerin okulla ilişkileri kesilir. Bu gibiler hakkında tazminat kovuşturması yapılmaz.

Madde 5 — İlköğretmen okulu mezunları, mecburî hizmetlerini tamamlayınca kadar köy okullarında çalıştırılır. Bunlardan öğretmen yetiştiren yüksek öğrenim müesseselerine devam edecek olanların mecburî hizmetleri Millî Eğitim Vekâletince tecil olunur.

Madde 6 — 5129 sayılı kanunun 8 inci maddesi ile kurulmuş olan «Köy Öğretmenleri ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı»nın adı «Köy Eğitim ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığına» gevrilmiştir. Bu Sandığın idaresi, işleyiş tarzı, yapılacak yardımların şekilleri ve her türlü işleri ile ilgili hususlar bir tüzükle belirtilir.

Madde 7 — 4274 sayılı kanunun 46. maddesinin birinci bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

İlköğretmen okullarının öğretmenleri, haftada 17 saat ders okutmaya ve bunlarla ilgili uygulamaları yapmaya mecburdurlar. Bu öğretmenlere 1702 sayılı kanunun 3. maddesinin (b) bendinde yazılı ücretle 7 saat daha ders verilebilir.

İlköğretmen okullarının öğretmenleri, mesai saatleri içinde okulda kalarak, kendilerine verilen eğitim ve öğretim işlerini görmek, ders dışı faaliyetlere katılmak ve ayrıca nöbet vazifelerini yapmakla mükelleftirler.

Madde 8 — Millî Eğitim Vekâleti kuruluş kadrolarıyla merkez kuruluş ve görevleri hakkındaki 2287 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair 4926 sayılı kanuna bağlı (1) ve (2) sayılı cetvellerde gösterilen kadrolardan ilişik cetvelde yazılı bulunan kadrolar kaldırılmış ve yerine, bağlı (1) ve (2) numaralı cetvellerde gösterilen kadrolar konulmuştur.

Madde 9 — 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (K) işaretli cetvelde dahil köy enstitüsü mezunu başöğretmenlere ait ek görev kadroları bu cetvelden çıkarılmış ve (İlkokul Başöğretmeni) ünvanıyla ilişik (3) numaralı cetveldeki kadrolar 5166 sayılı kanuna bağlı (2) sayılı cetveldeki kadrolara eklenmiştir.

Madde 10 — 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (K) işaretli cetvelde dahil ücretli stajiyer köy öğretmenleri ile stajiyer sağlık memurları kadroları 26/12/1949 tarihli ve 5479 sayılı kanuna eklenmiştir. Bu stajiyerler hakkında çeşitli kanunların (K) cetvelinde bulunanlar hakkındaki hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Madde 11 — İlköğretmen okullarının idare, eğitim ve öğretim işleri İlk Öğretim Genel Müdürlüğünün görevleri arasına alınmıştır.

Geçici madde 1 — Köy enstitülerinden mezun öğretmenler, bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, ilköğretmen okullarından mezun öğretmenler hakkındaki hükümlere tâbi olurlar. Ancak, bunlardan aylığa geçirilmemiş olanlar hakkında 5479 sayılı kanun hükümleri uygulanır.

Geçici madde 2 — Köy enstitüsü mezunu öğretmenlerden aylığa geçmemiş olanların eylemlî askerlik hizmetleri esnasında

kayıtları silinmez ve kendilerine almakta oldukları ücretin üçte biri verilir.

Geçici madde 3 — Köy enstitüsü mezunu öğretmenler, aylığa geçirilmeye kadar bu kanunun 6 ncı maddesinde yazılı «Köy Eğitim ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı»nın üyeliği hakkını muhafaza ederler.

Geçici madde 4 — Halen köy enstitülerinde çalışanlardan Millî Eğitim Vekâletince tesbit ve kabul edilen öğretmen okulları, ziraat okulları, sanat okulları ve enstitüleri mezunu öğretmenlerin öğretmen okullarında istihdamlarına devam olunur.

Geçici madde 5 — İlişik (4) numaralı cetvelde ücret ve adedi yazılı ek görev kadroları 1953 malî yılı bütçe kanununa bağlı (L) işaretli cetvelde eklenmiştir.

Madde 12 — 3803 sayılı köy enstitüleri kanunu ile 5352 ve 5541 sayılı kanunlar ve 4274 sayılı köy okulları ve enstitüleri teşkilât kanununun 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39; 40; 43; 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 62, ve 63 üncü maddeleri ve 10 uncu maddesinin (a) bendininin 1, 2, 3 ve 6 ncı fıkraları ve 5210 sayılı kanununun 12 nci maddesi, 6076 sayılı 1953 yılı Muvazenei Umumiye Kanununun 11 inci maddesiyle 4644 sayılı kanununun 12 nci maddesi kaldırılmış ve 3704, 4274, 3129, 5210 sayılı kanunlarda geçen «Köy Enstitüleri» tâbiri «İlköğretmen Okulu» olarak değiştirilmiştir.

4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin (Lise, öğretmen okulu ve ortaokullar öğretmen ve memurları) başlığı ile (2) sayılı cetvelin (Lise, öğretmen okulu ve ortaokullar idarecileri) başlığından (öğretmen okulu) tâbirleri kaldırılmıştır.

Madde 13 — Bu kanun, neşri tarihinden itibaren mer'îdir.

Madde 14 — Bu kanunun hükümlerini İcra Vekilleri Heyeti Memurdur. 1/2/1954

4926 SAYILI KANUNA BAĞLI (1) NUMARALI CETVELDEN KALDIRILAN KADROLAR

V. ORTA ÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI KURUMLAR

D. Görevin çeşidi:	Sayı:	Aylık
3 Öğretmen	1	100
4 »	3	90
5 »	4	80
6 »	7	70
7 »	14	60
8 »	17	50
9 »	16	40
10 »	26	35
11 »	82	30
11 İç hizmetleri şefi	2	30
11 Memur	1	30
12 »	12	25
13 »	4	20
14 »	12	15

VII. KÖY ENSTİTÜLERİ

3 Öğretmen, eğitmen danışmanı, Kesim D.	4	100
4 »	12	90
5 »	20	80
6 »	25	70
7 »	30	60
8 »	45	50
9 »	116	40
10 »	95	35
11 »	103	30
12 »	111	25
13 »	118	20
10 Aisistan	8	35
11 »	8	30
9 Memur	5	40

EK-2

Watson Dickerman “Türkiye’de Halk Eğitimi Hakkında Rapor”

TÜRKİYEDE HALK EĞİTİMİ
HAKKINDA RAPOR
(1951)

WATSON DICKERMAN

D.T.C.F.
KÜTÜPHANESİ

ANKARA 1956 — MAARİF BASİMEVİ

Watson Dickerman “Türkiye’de Halk Eğitimi Hakkında Rapor”

FASIL I

Halk Eğitimi Nedir ve Neden Mühimdir?

Bazı kimseler halk eğitiminin insanlara okuma yazma öğretmek olduğunu zannederler. Doğru, bu halk eğitimidir, fakat halk eğitiminin ancak bir parçasıdır. Halk eğitimi bundan çok daha fazla bir şeydir.

Halk eğitimi, ihtiyar bir hasta kadına iyi olmak için ne yapması lâzım geldiğini anlatan bir ziyaretçi hemşiredir. Halk eğitimi, mektebi bırakmağa mecbur olmuş bir gencin umumî kitaplıkta okuyarak kendini yetiştirmeğe çalışmasıdır. Halk eğitimi, karagöz oyunu seyreden bir köylü topluluğudur. Bir üniversite gençleri topluluğuna haftalık toplantılarda dünya ve memleket işleri üzerindeki konuşmalarında rehberlik eden bir gazetecidir. Köyler için kitap toplayan veya büyük bir şehirde ev kadınlarına hasta bakıcılık öğreten hususî bir cemiyettir. Mahpus arkadaşlarına hapisten çıktıkları zaman geçimlerini kazanabilmeleri için marangozluk öğreten bir mahpustur. Erlerine hesap ve kayıt tutmağı öğreten bir yüzbaşısıdır. Gençlere futbolu daha iyi oynamağı öğreten bir futbolcudur. Birkaç çiftçiye bir kooperatif kurmaları için yardım eden bir köy öğretmenidir. Akşamları genç kızlara stenografi öğreten bir ticaret lisesi öğretmenidir. Çiftçilere traktörlerini nasıl tamir edeceklerini gösteren bir ziraat muallimidir.

Bütün bunlar, hafifleri ve ağırları ile, halk eğitimidir. O halde, halk eğitimi, insanlara yapmak istediklerini yapabilmeleri için eğitim yoluyla yardım etmek demektir.

Fakat her işte bir tercih sırası vardır. Bazı şeyler diğerlerinden daha mühimdir. Halk eğitiminin en lüzûmlusu, insanlara geçimin temel problemlerini çözümlenmekte yardım edendir. İnsanların temel geçim problemleri şunlardır: aileleri için yiyecek, giyecek ve mesken temini, kendilerinin ve

FASIL II

Türkiye Halk Eğitimcilerinin Karşılaştıkları Güçlükler Nelerdir ve Bu Güçlükler Nasıl Giderilebilir ?

Nüfusunun % 80 i 40.000 köyde oturan bir memlekette daha ziyade köy halk eğitimi üzerinde durulması zarurîdir. Bu itibarla bu fasılda evvelâ köy halk eğitimi ile ilgili kimseler ve teşekküller ele alınacaktır.

Köy Öğretmenleri

Köy öğretmeni köylere mühim hizmetlerde bulunmaktadır. Benim şahsen gördüğüm veya işittiğim bu çeşit çalışmalarından birkaç örnek şunlardır:

- 1 — Bir kadının cilt hastalığı olduğunu görmek ve onu en yakın doktora gitmeğe iknâ etmek.
  - 2 — Köy kadınlarını kendi evindeki radyoyu dinlemeğe davet etmek ve sonra dünya durumu hakkında onlarla konuşmak.
  - 3 — Ziraat makinalarının kullanılmasını göstermek.
  - 4 — Spor klübü kurmak.
  - 5 — Kitap toplamak ve bunları civar köylerde dolaştırmak.
  - 6 — Köylülere oyunlar ve eğlenceler tertiplemelerinde yardım etmek.
  - 7 — Mahpuslara okuyup yazma öğretmek.
  - 8 — Mahalli yiyeceklerden bir sergi tertiplemek ve sergiyi gezenlerle bu yiyeceklerin daha iyi hazırlanması üzerinde konuşmalar yapmak.
  - 9 — Köylülere daha iyi kovan yapmayı öğretmek.
  - 10 — Köy kadınlarına dikiş, örgü ve nakış öğretmek.
- Birçok köy öğretmenlerinin köylülere bu gibi hizmet-

FASIL III

Halk Eğitimcilerine Türkiye'ye Yardım İşlerinde Yardım

Fasıl II halk eğitimcilerine engel olan güçlüklerin hülâsası ile nihayet buldu. Bu güçlükler çok büyüktür. Bunların giderilmesi için neler yapılabilir?

En mühim ihtiyacın, Türkiye'de halk eğitimcilerinin dertlerini derhal ele alıp bunları çarelendirmek yolunda devamlı surette çalışacak bir teşkilât olduğu görülüyor. Böyle bir teşkilât diğer bütün güçlüklerin önleminde de âmil olacağı cihetle tetkikimize bu teşkilâttan başlayalım.

Türkiye gibi merkezileşmiş bir memlekette böyle bir teşkilât herhalde merkezî hükümet içinde olmalıdır. Bu teşkilât bir bakanlıkta mı, yoksa bakanlıklar dışında mı olmalıdır? Müstakıl bir teşkilâtın birtakım faydaları olacaktır. Maarif Vekâleti tarafından yapılan ve üyeleri arasında diğer ilgili Vekâletlerin temsilcileri de bulunan Halk Eğitimi Semineri'nde bu noktaya işaret olunmuştur. Halk eğitiminin Türkiye'de muhtelif bakanlıklar tarafından yapılmakta olduğu müşahede olundu. İyi neticeler alabilmek için halk eğitimi yapan bakanlıkların aralarında işbirliği yapmaları lâzımdır. Müstakbel bir müstakil teşkilât bu bakanlıklardan birinde kurulacak bir daireden daha fazla bu işbirliğini sağlayabilir.

Diğer taraftan, plânlı ve temkinli bir yürüyüş bakımından yeni işleri alışılmış şekillere uygun olarak başlamakta büyük fayda vardır. Türkiye Hükümetinde müstakil teşkilât çok değildir. Bir yenisini kurmak birçok sual ve itirazlara yol açabilir. Basitlik ve sürat bakımından da bir halk eğitimi dairesini bir bakanlıkta kurmak daha iyi olacaktır.

Halk Dersanelerine Ait Geçiçi Yönetmelik ve Programın Gönderilmesi Hakkında Kanun

MILLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNCE HER HAFTA PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR. İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE PARASIZ GÖNDERİLİR.

T. C. MILLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ TEBLİĞLER DERGİSİ

VİLLİK ABONESİ 40 KURUŞTUR. ABONE TUTARI MALSANDIKLARINDAN BİRİNE YATIRILMALI VE ALINACAK MARBUZ MİLLÎ EĞİTİM VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR.

CİLT: 16

14 EYLÜL 1953

SAYI: 764

GENELGELER:

Yüksek Öğretim 24/9/1953
Genel Müdürlüğü ÖZET:
Sayı: 339/11513 Halk dersanelerine ait geçici yönetmelik ve programın gönderildiği h.

3660

VALİLİKLERE

3 Temmuz 1953 tarih ve 21602 sayılı genelgemizde de açıklandığı üzere, şehir, kasaba ve köylerde okuma ve yazma bilmeyen vatandaşların okutulması, kendilerine hayatta lazım olan temel bilgilerin verilmesi için faaliyete geçirilmesi istenilen (Halk dersaneleri)ne ait geçici yönetmelik ve program, günün ihtiyaçları ve şartları göz önünde tutularak, hazırlanmış ve ilişik olarak sunulmuştur.

Ümmilikle mücadele ve halk eğitimi bakımından büyük önem taşıyan bu dersanelerin verimli bir faaliyet göstermesi için bahis konusu geçici yönetmelik ve program esaslarına göre çalışılmasının, halk dersanelerinin lüzum ve faydalarını halkımıza duyuracak, halkın bu dersanelere rağbetini artıracak her türlü tedbirlerin alınması hususunun temini ve neticeden zaman zaman Vekâletimize bilgi verilmesini rica eder, saygılarımı sunarım.

M. Eğitim Vekili y.
R. Törü

HALK DERSANELERİ GEÇİÇİ YÖNETMELİĞİ

I — GAYE:

Madde: 1 — Mecburi öğrenim çağı dışında bulunup okuma yazma bilmeyen vatandaşları okur yazar hale getirmek ve kendilerine hayat ve geçimlerinin gerektirdiği genel bilgileri kazandırmak maksadıyla şehir, kasaba ve köylerde halk dersaneleri açılır.

Madde: 2 — Halk dersaneleri A ve B olmak üzere iki bölümden müteşekkildir.

Madde: 3 — Halk dersanelerinin (A) bölümlerinin vazifesi, hiç okuma yazma bilmeyen vatandaşlara okuma ve yazma öğretmektir.

Madde: 4 — Halk dersanelerinin (B) bölümlerinin vazifesi, (A) bölümlerini bitirmiş ve okuma yazmayı gerek (A) bölümlerinde, gerekse kendi kendilerine öğrenmiş olan vatandaşları hayat ve geçimlerinin ve vatandaşlık haklarının gerektirdiği temel bilgilerle teçhiz etmektir.

Madde: 5 — Halk dersaneleri mevcut

her derecedeki okul binalarından ve halk okuma odalarından veya halkın kolaylıkla devam edebileceği, teftiş ve müraabenin sık sık yapılabileceği ve yetkili makamlarca uygun görülecek sair binalardan faydalanılarak açılır. Bu dersanelerde öğretime her yıl 1 Kasım tarihinde başlanıp Şubat nihayetinde son verilir. Bu tarihler, mahallin hususiyetlerine göre evvele veya sonraya alınabilir.

II — GENEL HÜKÜMLER:

Madde: 6 — İlkokulu olan ve istekli sayısı en az 10 u bulan her yerde halk dersanesi açılır. İstekli sayısı 30 u aştığı ve öğretmen sayısı müsait bulunduğu takdirde ikinci bir dersane açılır. Birden fazla dersane açılında, kayıtlı olanların değil, devam edenlerin sayısı göz önünde bulundurulur.

Madde: 7 — Halk dersanelerine mecburi öğrenim çağı dışında çıkmış ve ilk öğrenimini yapmamış her yaşta ki vatandaş devam edebilir.

III — TEŞKİLÂT:

Madde: 8 — Halk dersaneleri, bu yönetmeliğe ekli esaslar ve müfredat ile Millî Eğitim Vekâleti tarafından verilecek emirlere göre valiliklerce tesis ve idare olunur.

Madde: 9 — Halk dersanelerinde vazifelenirilecek öğretmenlerle, bu dersanelerin nevelerinin tesbiti, dersanelerde öğretimin program, yönetmelik ve emirlere göre yapılmasını temini Millî Eğitim idarelerine aittir.

İlk öğretim müfettişleri, denetmenleri ile millî eğitim memurları ve gezici başöğretmenler halk dersanelerini sık sık teftiş ve müraabe ile mükellefdirler.

Madde: 10 — Halk dersanelerinin tesisinde ve çeşitli ihtiyaçlarının temininde mahallin idare amirleri ile mahalle ve köy ihtiyar heyetleri vazifelidirler.

Madde: 11 — Valilikler, mümkün olduğu kadar çok sayıda vatandaş okutabilmek için fazla halk dersanesi açmak, bu dersanelerde vazifelenirilecek öğretmenlerin ücretlerini, ilgililerin teftiş yolluğunu ve dersanelerin her türlü masraflarını ders malzemesi, aydınlatma, ısıtma, temizlik, halk neşiyatının temini v. s. gibi karşılamak üzere her yıl özel idare bütçelerinin Millî Eğitim kısmına yeterli kadar ödenek koyarlar.

Halk dersaneleri masraflarına yardım olmak üzere her yıl, Millî Eğitim Vekâleti bütçesinden vilâyetlere ödenek verir.

Madde: 12 — Millî Eğitim Müdürleri her yıl en geç Mart ayı sonunda illeri dahilinde açılmış olan halk dersanelerinin nevi-

lerine göre sayılarını, dersanelere devam eden kadın ve erkek miktarını, devre sonunda muvaffak olanların sayısını, bu dersanelerde vazife alan öğretmen sayısını ve dersanelerin genel çalışma durumunu belirten bir rapor tanzim ederek Valilik yolu ile Millî Eğitim Vekâletine gönderirler.

IV — ÜCRETLER:

Madde: 13 — Halk dersanelerinde vazife alan her öğretmene ayda en az 40 lira, okulunda halk dersanesi açılan başöğretmenlere de munzam vazifelerine karşılık ayda en az 20 lira ücret verilir. Bu ücret, tek dersaneli veya uhdesinde halk dersanesi öğretmenliği bulunan okulların başöğretmenlerine verilmez.

V — HALK DERSANELERİNİN NEVİLERİ VE ÖĞRETİM ZAMANLARI:

Madde: 14 — Erkek ve kadın vatandaşlar için ayrı ayrı halk dersaneleri açılabilir.

Madde: 15 — Bir yerde açılacak halk dersanelerinin nevinin tâyini ve her neviden açılacak dersane miktarı ile dersanelerin açılacakları yerlerin tesbiti, Millî Eğitim Müdürlüklerinin teklifi üzerine, Valiliklere aittir.

Madde: 16 — Halk dersanelerinde resmî tatil günlerinden gayri günlerde her gün birer saat olmak üzere haftada beş saat ders yapılır. Mahalli şartlar haftada beş saatlik öğretimin daha az günlere sıkıştırılmasını icabettirdiği takdirde, Millî Eğitim idarelerinin teklifi üzerine, idare amirlerinin tesbiti ile öğretim günlerinin sayısı haftada üçe kadar indirilebilir. Ancak, hiçbir suretle aynı sınıfta bir günde iki saatten fazla öğretim yapılamaz.

Madde: 17 — Halk dersanelerinde öğretimin günün hangi saatlerinde yapılacağı mahalli hususiyetler ve devam edeceklerin temayülleri de göz önünde bulundurularak Millî Eğitim idarelerinin teklifi üzerine, idare amirlerince tesbit olunur.

VI — DERSLERE BAŞLAMA VE İM-TİHANLAR:

Madde: 18 — Halk dersanelerinde öğretime başlamadan bir hafta önce durum müsâsip vasıtalarla halka duyurulur. Mümkün olan yerlerde gerekli neşiyat yapılarak halk dersanelerinin lüzum ve faydaları hakkında vatandaşlara telkin ve irtisatlar bulunur.

Madde: 19 — Halk dersaneleri A ve B bölümlerinin dörder aylık öğretim müddetleri sonunda dersanelere devam edenler im-tihan edilerek başarı gösterenlere Millî Eğitim Müdürlüklerince, bu yönetmeliğe bağlı örneğe göre, birer belge verilir.

Halk Dersanelerine Ait Geçici Yönetmelik ve Programın Gönderilmesi Hakkında Kanun

Sayfa: 120

Millî Eğitim Vekâleti Tebliğler Dergisi

14 Eylül 1953

Bu belgelerin kaydı için başöğretmen tarafından «Halk Dersaneleri Mezuniyet Belgesi Defteri» adı ile A ve B bölümleri için ayrı ayrı olmak üzere birer defter tutulur.

VII — DEVLET MÜESSESELERİNİN, HAPİSANELERİN, HUSUSİ VE TİCARİ MÜESSESELERİN VAZİFELERİ:

Madde: 20 — Devlet müesseseleri ile belediyeler, tekel idareleri, bankalar, hapisaneler, demiryolu ve Liman daireleri fabrikalar, şirketler ve daimi olarak en az 15 işçi çalıştıran hususî teşekküllerin, işçilerinin okuma ve yazma öğrenmelerini temin maksadıyla, halk dersaneleri açmaları da teşvik olunur.

Madde: 21 — Yukarıdaki maddede sayılan müesseseler muhtaç oldukları öğretmenleri Millî Eğitim idarelerinden isterler. Bu müesseseler, dersanelerin her türlü masrafları ile öğretmen ücretlerini tesliye ederler.

Madde: 22 — Müesseseler, hususî teşekküller ve hapisaneler tarafından yapılacak halk dersanelerinde de öğretim diğer dersanelerde olduğu gibi yapılır, bunlar gibi teftişe tâbi tutulur.

Madde: 23 — Bu yönetmelik, Millî Eğitim Vekâleti Tebliğler Dergisinde neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

HALK DERSANELERİ MEZUNİYET BELGESİ

( ) Bölümü

Özel:

Belge No.:

Genel:

V İ L Â Y E T İ .

Kazası: ..... Şehri: .....
Nahiyesi: ..... Semti: .....
Köyü: ..... Mahallesi: .....

Adı ve soyadı: .....
Doğum yeri: .....
Doğum yılı: .....
İşi: .....
Babasının adı: .....

..... tarihinden ..... tarihine kadar Halk Dersanesinin ( ) bölümüne devam eden ..... yapılan imtihanında muvaffak olduğundan kendisine bu mezuniyet belgesi verilmiştir.

Halk Dersanesi Öğretmeni	Dersanenin açıldığı Okulun Başöğretmeni	Millî Eğitim Müdürü
--------------------------	---	---------------------

HALK DERSANELERİNDEKİ ÖĞRETİMDE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULACAK ESASLAR VE OKUTULACAK DERSLER

ESASLAR:

Halk dersanelerine devam eden yetişkinlerin psikolojik durumları ve ihtiyaçları,

okul çağındaki çocukların psikolojik durum ve ihtiyaçlarından ayrıdır. Bu itibarla bunların öğretiminde takip edilecek yol ve tatbik olunacak metodun küçüklerinkinden farklı olması lazımdır. Bunun için:

1 — Okuma öğretiminde, ele alınacak kelime ve cümlelerin, çocuklar için hazırlanmış olan alfabe kitaplarından alınmayarak yetişkinlerin alaka duyacağı mevzular göz önünde bulundurularak öğretmenler tarafından ve tedricen riayet edilerek tesbiti,

2 — Derslerde daima gündelik hayatlarında karşılaşacakları konuların ele alınması,

3 — İşlenecek konularda, onların neyi öğrenmek istedikleri hakkındaki fikirlerinin alınarak esasların müştereken plânlştırılması ve bu maksatla durumun gerektirdiği şekilde program ve çalışma tarzında değişimlere yer verilmesi uygun bir hareket olur.

HALK DERSANELERİNİN A VE B BÖLÜMLERİNDE ELE ALINACAK KONULAR ANA HATLARI İLE AŞAĞIDA GÖSTERİLMİŞTİR:

(A) DERSANESİ MÜFREDATI:

Bu dersanelerde yukarıdaki esaslar göz önünde bulundurularak Türkçe'den okuma, yazma, basit mektuplar yazma, imlâ; matematikten de ihtiyaçlarına cevap verebilecek sayılar içinde olmak üzere toplama, çıkarma ile basit çarpma ve bölme işlemleri öğretilir ve bunlarla ilgili hayati problemler üzerinde çalışılır.

Haftalık beş ders saatinden, ihtiyaca göre, en az bir saatinin matematiğe ayrılması lazımdır.

(B) DERSANESİ MÜFREDATI:

Bu dersanelerde yine yukarıda esaslar kısmında belirtilen hususlar göz önünde bulundurularak okuma, imlâ, yazı, tahrir ve matematik öğretimi ile sağlık ve yurttaşlık bilgisi konularının en lüzumluları üzerinde durulur.

Haftalık beş ders saatinin, ihtiyaca göre değiştirilmek kaydı ile, aşağıdaki şekilde taksimi uygun olur:

Haftada 2 Saat Türkçe
" 2 " Matematik ve ölçüler
" 1 " Sağlık ve yurttaşlık bilg.

TÜRKÇE DERSLERİNDE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULACAK HUSUSLAR:

1 — Okuma derslerinde kolaylıkla ve düzgünce okumalarını sağlamak, okuduklarını anlama ve anladıklarını anlatma kabiliyetini kazandırmak. Bu maksatla:

a) Okutulacak parçaların, müdâvimlerin alaka duyacağı konulardan seçilmesi.
b) Okutulan parçaların iyice anlaşılmasının temini göz önünde bulundurulacaktır.

Bunun için, yardımcı okuma kitapları, seçme halk kitapları ve şiirleri, dergiler, gazeteler ve mahalli ihtiyaçları karşılayan diğer kaynaklardan faydalanılır. Ancak, bunların halka zararlı telâkki ve fikirler vermeyecek mahiyette olmasına dikkat edilmedir.

2 — Gerek okuma ve gerekse tahrir:

çalışmalarında yeri geldikçe imlâ kaidelerinden bahsedilmeli ve müşterek imlâ yanlışları varsa bunlar üzerinde ehemmiyetle durulmalıdır.

3 — Talebeye fikirlerini sözü ve yazılı olarak düzgün ve doğru bir şekilde ifade etmek imkânı verilmeli; mektup, dilekçe, teskere, telgraf, makbuz, senet gibi hayatta çok ihtiyaç duyulan şeylerin doğru ve düzgün bir şekilde yazılması öğretilmelidir. Ayrıca, muntazam tarih atmak, düzgün okunaklı adres yazmak gibi hususlar üzerinde de durulmalıdır.

MATEMATİK DERSLERİNDE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULACAK ESASLAR:

1 — Günlük hayatta her zaman karşılaşılan ve zihnen çözülemiyen basit problemleri yazılı olarak çözmeye yarıyacak genel esaslarla, kuralların öğretilmesi ve muhakeme kabiliyetlerinin inkişafının temini.

2 — Zihni hesapta kullanılan şekilleri kaideleştirerek bunların her zaman, her yerde ve herkes tarafından kullanılan bir hale getirilmesi.

ÖĞRETİLECEK KONULAR:

1 — İlk derslerden itibaren sayıların doğru ve düzgün olarak yazılması, sayı basamaklarının kavratılması ve tedricen riayet edilerek milyona kadar sayma ve yazmanın öğretilmesi.

2 — Dört işlem üzerinde hayati problemlerin çözümleri.

3 — Para, zaman, ağırlık, uzunluk, yüz ve hacim ölçülerinden iş hayatında en çok karşılaşacakları kısımlar üzerinde durulması.

4 — Dört işlem ve ölçüler hakkında yeteri kadar bilgi kazandırılıp alıştırmaya yapıldıktan sonra basit kesir fikri verilmesi, bilhassa ondalık kesirler üzerinde durulması.

SAĞLIK VE YURTTAŞLIK BİLGİSİ

1 — SAĞLIK BİLGİSİ:

GAYE:

a) Vücutumuzun belibaşlı organları ile bunların görevleri hakkında lüzumlu bilgiler kazandırmak.

b) Ferdî ve içtimai sağlık kaidelerini kavramaktır. Bunun için:

1 — İnsan vücudu, başlıca iç ve dış organlar ve görevleri.

2 — Bu organların sağlığını koruma çareleri.

3 — Hava, su ve yiyecekler hakkında genel bilgiler.

4 — İçki ve zararları.

5 — Tehlikeli ve bulgucu hastalıklar ve bunlardan korunma çareleri.

6 — Evimizin ve umumi yerlerin temizliğine riayet.

7 — Çocuk bakımı hakkında genel bilgiler (kadınlar için).

8 — Kazalar, zehirlenmeler ve hayvan ısırmalarına karşı alınması lazım gelen tedbirler üzerinde durulacaktır.

2 — YURTTAŞLIK BİLGİSİ:

GAYE:

Vatan, millet, yurttaşlık hak ve vazii-

Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği

1 HAZİRAN 1963

(Resmî Gazete)

Sayfa: 11

600 lira maaşla Ulukışla C. Savcı Yardımcılığına Hakâri C. Savcı Yardımcısı 14526 Mehmet Selâhattin Hekim,

500 lira maaşla Maraş C. Savcı Yardımcılığına Elbistan C. Savcı Yardımcısı 14566 Hasan Hayri Karadoğan,

500 lira maaşla Erzurum C. Savcı Yardımcılığına Refahiye C. Savcı Yardımcısı 14201 Aykut Kutlay,

500 lira maaşla Erzurum C. Savcı Yardımcılığına Eleşkirt C. Savcı Yardımcısı 15142 Altan Çulha,

500 lira maaşla Kars C. Savcı Yardımcılığına Çamardı C. Savcı Yardımcısı 14959 Bülent Reha Kontay,

500 lira maaşla Çıldır C. Savcı Yardımcılığına İspir C. Savcı Yardımcısı 14861 Fuat Topuz,

500 lira maaşla Perşembe C. Savcı Yardımcılığına Gökşun C. Savcı Yardımcısı 14709 İbrahim Hilmi Ezdemir,

500 lira maaşla Hakâri C. Savcı Yardımcılığına Nusaybin C. Savcı Yardımcısı 15032 Necati Coşkunur,

500 lira maaşla Nusaybin C. Savcı Yardımcılığına Sason C. Savcı Yardımcısı 15234 Atif Doğan Ural,

Atanmışlardır.

2 — Bu kararı Adalet Bakanı yürütür.

28/5/1963

CUMHURBAŞKANI
C. GÜRSEL

Başbakan
I. İNÖNÜ

Adalet Bakanı
A. K. YÖRÜK

Dışişleri Bakanlığından :

1 — Üçüncü Derece Memurlardan Hikmet Tayri Anlı, Daniş Tunahgil, Rifat Ayanlar ve Necdet Kent İkinci Dereceye; 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi gereğince Dördüncü Derece maaşı üst olarak almakta bulunan Beşinci Derece Memurlardan Celâl Ziyal, Sakıp Bayaz, Ercüment Tataroğlu, Şahin Uzgören, Cihat Rüşü Ozan, Gündoğdu Üstün, Reşat Temizer, Celâdet Kıyası, Orhan Conker, Şinasi Oyman, Mesut Suntay, Nihat Dinç ve Beşinci Derece Memurlardan Özdemir Benler Dördüncü Dereceye; 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi gereğince Beşinci Derece maaşı üst olarak almakta bulunan Altıncı Derece Memurlardan Mehmet Ali Tenikalp, Osman Sirman, İhsan Akay ve Altıncı Derece Memurlardan Orhan Ermete, Fitrat Atasel Beşinci Dereceye; 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi gereğince Altıncı Derece maaşını üst olarak almakta bulunan Yedinci Derece Memurlardan Nejat Aydın, Sâhir Armaoğlu, Dündar Emin İdiz, Kemalettin Demirer, Niyazi Kalen-

derli, Behçet Türemen, İlhan Bakay ve Yedinci Derece Memurlardan Zübeyir Bensan Altıncı Dereceye; 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi gereğince Yedinci Derece maaşını üst almakta bulunan Sekizinci Derece Memurlardan İzzet Yazgıyır ve Kemal Arıkan Yedinci Dereceye; 4598 sayılı kanun gereğince Sekizinci Derece maaşını üst olarak almakta bulunan Dokuzuncu Derece Memurlardan Nejat Taylan ve Aydın Alacakaptan Sekizinci Dereceye yükseltmişlerdir.

2 — Bu kararı Dışişleri Bakanı yürütür.

16/5/1963

CUMHURBAŞKANI
C. GÜRSEL

Başbakan
I. İNÖNÜ

Dışişleri Bakanı
F. C. ERKİN

Maliye Bakanlığından :

1 — Sarayönü - Özden Teknik Okulu inşaatından doğan alacağının tahsil isteğiyle İbrahim Tavlan tarafından Tarım Bakanlığı aleyhine açılan dâva sonunda, Ankara Üçüncü Asliye Ticaret Mahkemesinden sair olan 28/11/1962 gün ve 283/271 sayılı karar temyiz edilmemesi, Danıştay Üçüncü Dairesinin 12/3/1963 gün ve 31/34 ve Genel Kurulun 8/4/1963 gün ve 47/55 sayılı kararlarına dayanılarak 4353 numaralı kanunun 29 uncu maddesi gereğince uygun görülmüştür.

2 — Bu kararnameyi Maliye Bakanı yürütür.

16/5/1963

CUMHURBAŞKANI
C. GÜRSEL

Başbakan
I. İNÖNÜ

Maliye Bakanı
F. MELEN

Maliye ve Tarım Bakanlıklarından :

1 — Ankara İli Gündül İlcesinin Eskiköprü mevkinde yaptırılmakta olan Gündül Bendü II. kısım inşaatı mütaahhidi Ali İnsan Tekkeşin'e keşif bedelinin % 20 sinden fazla yapmış olduğu iş bedeli 76.286,38 liranın ödenmesi suretiyle aradaki ihtilâfın sülhen halli, Danıştay'ın 28/1/1963 tarih ve 1963-12/9 sayılı mütalâasına binaen uygun görülmüştür.

2 — Bu kararı Maliye ve Tarım Bakanları yürütür.

16/5/1963

CUMHURBAŞKANI
C. GÜRSEL

Başbakan Maliye Bakanı Tarım Bakanı
I. İNÖNÜ F. MELEN M. İZMEN

YÖNETMELİK

Millî Eğitim Bakanlığından :

Halk Eğitimi Merkezleri Yönetmeliği

Halk eğitimi merkezi ve amaçları :

Madde 1 — Halk Eğitimi Merkezi, il ve ilçe merkezlerinde Millî Eğitim Bakanlığınca açılan bir Halk Eğitimi Kurumudur.

Madde 2 — Halk Eğitimi Merkezinin amaçları :

a) Vatandaşlara Atatürk devrimlerinin mânasını kavratmak; Cumhuriyet esaslarını ve demokratik yaşayışı benimsetmek, yurt ölçüsünde kökleştirmek; demokratik yaşayışın temel olan hür disiplin, karışıklı anlayış, sevgi, saygı ve hoş görürlük duygularını geliştirmek,

b) Vatandaşlara bilgi, hüner kazandırmak; vatandaşların bilgi ve hünerlerini, davranışlarını ve değer hükümlerini geliştirmek ve ilerletmek suretiyle toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına eğitim yollarıyla yardım ve kılavuzluk etmektir.

Görevleri :

Madde 3 — Halk Eğitimi Merkezinin başlıca görevleri şunlardır :
a) Okuma - yazma bilmiyen vatandaşlar için halk dersaneleri açılmasını teşvik etmek;

b) Vatandaşların temel ve genel bilgisini ve ana dilini geliştirmek için, gerekli kursları açmak;

c) Öğrenim kurumlarında öğrenimlerini yapmamış yetişkinler için ilkökul, ortaokul ve lise bitirme kurslarını açmak;

d) Vatandaşların mesleklerini iyi seçmelerine, meslek edinmelerine ve işlerinde ilerlemelerine çeşitli yollarla yardım etmek;

e) Vatandaşların ilgi duyduğu tarih, coğrafya, aktüalite, ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve benzeri konularında ve teknik alanda toplantılar düzenlemek, kurslar açmak;

f) Toplum kalkınması ve Halk Eğitimi konusunda sorumluluk almış resmî görevlilerle gönüllü elemanların ve önderlerin toplum kalkınması ve halk eğitimi konularında yetiştirilmeleri için kurslar açmak;

g) Konferanslar, açık oturumlar, paneller, sempozyumlar, konserler, temsiller, edebiyat toplantıları, çeşitli yarışmalar ve spor faaliyetleri, geziler, folklor gösterileri, kahramanlık günleri, grup münakaşaları, film gösterileri ve benzeri çalışmalar düzenlemek;

h) Halkın güzel sanatlarla karşı ilgisini teşvik edici çalışmalar yapmak ve güzel sanatlarda kabiliyeti görülenlerin geliştirilmelerine çeşitli yollarla yardım etmek;

Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği

Sahife: 12

(Resmî Gazete)

1 HAZİRAN 1963

- 1) Sergiler düzenlemek, mevcut sergi ve galerilerden ve mahallî müzelerden halkın geniş ölçüde yararlanmasını sağlamağa çalışmak;
- j) Vatandaşların mesleki ve genel kültürlerini geliştirecek özellikte ve halk seviyesine uygun, yayın yapmak; bu türlü çalışmalarını teşvik etmek ve desteklemek; gerekirse halk eğitimi ile ilgili çeşitli yayınların yapılmasına önderlik etmek;
- k) Folklor derlemelerini teşvik etmek ve desteklemek; sonuçlarının yayılmasına ve yayılmasına yardım etmek;
- l) Bölgesinde yetişmiş ünlü kişilerin biyografilerinin hazırlanmasını teşvik etmek ve desteklemek;
- m) Bölgesinin tarihi, kültürel, ekonomik ve turistik önem ve özelliklerinin tesbitine yönelmiş araştırma ve çalışmaları teşvik etmek, desteklemek ve sonuçlarının yayılmasına ve yayılmasına yardım etmek;
- n) Vatandaşların, bilhassa gençliğin boş zamanlarını değerlendirilmelerine yardım için, gerekli her türlü eğitimsel çalışmalarını teşvik etmek, desteklemek, yapılmakta bulunan çalışmaların geliştirilmesine yardım etmek, bu çeşit çalışmalarda bulunmak;
- o) Türk kadınının sosyal yapı içinde daha aktif hale getirilmesi konusunda gerekli çalışmaları yapmak, bu konuda kadın dernekleri ve kuruluşlarıyla sıkı bir işbirliği sağlamak;
- p) Halkın, mevcut kütüphanelerden daha geniş ölçüde faydalanmalarını sağlayacak çalışmaları teşvik etmek ve okuma salonları açmak;
- r) Köylünün kültürel gelişmesine ve okuma ihtiyacının giderilmesine yardım amacı ile köye bağış gazete, dergi ve kitap göndermeyi sağlamak için her türlü çalışmaları yapmak;
- s) Bölgedeki, ekonomik önemi olan veya karakteristik özellik taşıyan el ve ev sanatlarının geliştirilmesine, yayılmasına ve değerlendirilmesine yönelmiş çalışmaları teşvik etmek;
- t) Vatandaşlara, ihtiyaçlarını sezdirerek, onlarda öğrenme, daha iyi ve daha ıleri bir hayat seviyesine ulaşma isteğini uyandırmak; problemlerini kavramlarına, çözümlerine ve bu yönde örgütlenmelerine eğitimsel yollarla yardım etmek;
- u) Başka kurum ve kuruluşlara ele alınan halk eğitimi çalışmalarının planlanmasına, planların uygulanmasına ve değerlendirilmesine yardım etmek, onlarla işbirliği yapmak;
- v) Çevreden gelen istek ve ihtiyaçlara uygun diğer halk eğitimi çalışmalarını, imkânların elverdiği oranda, yapmak.

Örgüt yönetimi ve denetleme :

Madde 4 — Halk Eğitimi Merkezinin, bir Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kurulu, çeşitli eğitimsel kolları ve bu işleri yürütmek için bir müdürü bulunur.

Halk Eğitimi Merkezi Müdürü, ilgili valiliğin teklifi üzerine, Millî Eğitim Bakanlığınca atanır.

Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünün atanmasında aşağıdaki nitelikler aranır :

- a) Öğretmen vasıf ve haklarına sahip olarak ilk ya da orta öğretim kurumlarında en az beş yıl başarıyla çalışmış olmak,
- b) Vücut ve ruha sağlam, dayanıklı ve dinamik olmak,
- c) Halk eğitimi işlerine karşı inancı, ilgisi ve sevgisi bulunmak, halka hizmetten zevk duymak,
- d) Ferdî ve sosyal davranışlarıyla halka rehber ve önder olabilecek vasıfları hâz olmak,
- e) Âmir ve memurlarla, fert, toplum ve kurumlarla karşılıklı anlayış ve işbirliğini sağlayıcı olmak.

Madde 5 — Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kurulu :

a) İl merkezinde; Millî Eğitim Müdürlüğünün başkanlığında Halk Eğitimi Başkanı, Teftiş Şefi, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü ve eğitimsel kol başkanlarından;

b) İlçe merkezlerinde; ilköğretim müfettişinin (Birden fazla olduğu takdirde kendi aralarından seçecekleri birisinin) başkanlığında, ilköğretim Müdürü, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü ve eğitimsel kol başkanlarından meydana gelir.

Madde 6 — Halk Eğitimi Merkezinde tiyatro, kültür ve yayın, güzel sanatlar, spor, folklor, müzik, gezi ve eğlence, kitaplık, fotoğrafçılık, çevreyi tanıma ve tanıtmaya, köyçülük, sosyal münasebetler, radyo ve sinema ile eğitim, sağlık ve benzeri kollarından, çevrenin istek ve ihtiyacı dikkate alınarak, gerekli olanlar kurulur.

Madde 7 — Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kurullarının ödevleri şunlardır :

- a) Halk Eğitimi Merkezinin yapacağı faaliyetlere ait, kol yönetim kurulları tarafından hazırlanan çalışma programlarının da dikkate alınarak suretiyle, uzun veya kısa süreli çalışma programları hazırlamak ve programların hazırlanışında ihtiyaca göre, kurul içinden veya dışından seçeceği kişilerle gerekirse özel komisyonlar kurmak;
- b) Uygulanan programların başarı derecelerini, karşılaşılan güçlükleri incelemek ve ılerisi için gerekli tedbirleri almak;
- c) Halk Eğitimi Merkezinin işletilmesine ve faaliyetlerine ait gerekli iç yönetmelikleri ve kol yönetmeliklerini hazırlamak veya hazırlamak, bunun için ihtiyaca göre, özel komisyonlar kurmak ve hazırlanan yönetmelik tasarımlarını onaylamak;
- d) Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünün yıllık çalışma planı ile ilgili tekliflerini inceliyerek karara bağlamak;
- e) Halk Eğitimi Merkezinin yıllık gelir ve giderlerini gösterir bütçeyi incelemek ve onaylamak;
- f) Yönetmelikte değişiklik yapılmasına lüzum hasıl olursa bu hususta Millî Eğitim Bakanlığına, mucip sebeplerini belirtmek suretiyle, teklifte bulunmak.

Madde 8 — Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kurulu, normal olarak üç ayda bir defa, Kurul Başkanının teklifi ile toplanır. Görüşmelere başlanabilmesi için üyelerin çoğunluğunun toplantıda bulunması lâzımdır. Kararlar mevcudun çoğunluğu ile alınır.

İl Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kurulunun toplantılarına Millî Eğitim Müdürlüğünün katılmadığı hallerde, Halk Eğitimi Başkanı başkanlık eder.

Madde 9 — Halk Eğitimi Merkezi kollarının Genel Kurulları, kollarında gönüllü olarak çalışmak isteyen aktif üyelerden ibarettir. Kolların yönetim kurulları ise, Kollar Genel Kurulu Üyelerinin kendi aralarından seçecekleri en az beş üyeden kurulur. Kol Başkanı, Kol Yönetim Kurulu tarafından Kol Yönetim Kurulu Üyeleri arasından seçilir. Kol Yönetim Kurulu, aralarında iş bölümünü yapar.

Halk Eğitimi Merkezi Kollar Genel Kurulu, merkezde kurulmuş olan kolların yönetim kurullarından meydana gelir.

Madde 10 — Kol Genel ve Yönetim Kurullarının ödevleri ile Kol Başkanının ödevi, Kol Yönetmeliklerinde belirtilir.

Madde 11 — Halk Eğitimi Merkezi Kollar Genel Kurulu, yılda bir defa Kasım ayının ilk haftasında toplanarak kolların bir yıllık çalışmalarını değerlendirir ve yeni çalışma yılı ile ilgili istek ve dilekleri tesbit eder. Kollar Genel Kurulu, gerekli hallerde Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünün çağrısı ile toplanabilir.

Madde 12 — Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünün ödevleri şunlardır:

- a) Halk Eğitimi Merkezini yönetmeliklere, Millî Eğitim Bakanlığınca gönderilen emirlere uygun olarak yönetmek;
- b) Halk Eğitimi Merkezinin çalışma programına esas olacak teklifleri, eğitimsel kol başkanlarının görüşlerini de almak suretiyle, hazırlayıp Halk Eğitimi Merkezi Planlama Kuruluna sunmak;
- c) Halk Eğitimi Merkezi-Kollar Genel Kurulu, Kol Genel ve Yönetim Kurulları toplantılarına katılmak ve adı geçen organların gereğine göre işlemlerini sağlayıcı teknik, metodik ve idari yardımları yapmak;
- d) Halk Eğitimi Merkezinin yıllık çalışma programlarının birer örneğini Millî Eğitim Müdürlüğü yoluyla Millî Eğitim Bakanlığınca göndermek; bu programların uygulanmasını ve yürütülmesini sağlamak;
- e) Halk Eğitimi Merkezinin yıllık çalışmalarını ve çalışmaların sonuçlarını, Millî Eğitim Bakanlığınca düzenlenen defter, çizelge ve rapor örneklerine işlemek ve bunların bir örneğini, tesbit olunan tarihte, Millî Eğitim Müdürlüğü yoluyla Millî Eğitim Bakanlığınca göndermek;
- f) Halk Eğitimi Merkezinde yapılan her türlü çalışmalarla ilgili istatistikleri, sistemli bir şekilde tutmak ve saklamak;
- g) Halk Eğitimi Merkezinin, Planlama Kurulunun, ilcelerde «Halk Eğitimi Planlama ve İşbirliği Kurulu» nun yazı işlerini yönetmek;
- h) Bütçenin hazırlanması ve uygulanması ile ilgili işlemleri yapmak ve gerekli defterlerin tutulmasını sağlamak;
- i) Her mali yıl başında Millî Eğitim Bakanlığınca bütçenin 613 üncü faslından gönderilen ödeneğin Saymanlık Müdürlüğü bütçesinin halk eğitimi ile ilgili olan faslı ve maddesine intikalini sağlamak, gönderilen ödenekten mali yıl sonuna kadar harcanamayan miktarın aynı maddesle sarfedilmek üzere Özel Saymanlığın yeni yıl bütçesine devrini gerçekleştirilmek;
- j) Halk Eğitimi Merkezi ile ilgili bütçe teklifini Bakanlığa tesbit edilen tarihlerde Millî Eğitim Bakanlığınca göndermek;

Halk Eğitim Merkezleri Yönetmeliği

1 HAZİRAN 1963

(Resmî Gazete)

Sahife: 13

k) Halk Eğitimi Merkezinin, her altı ayda bir olmak üzere çeşitli ihtiyaçlar için yapılan harcamanın müfredatlı listelerini, Bakanlıkça tesbit edilen esaslara uygun olarak, ilkinin en geç 15 Eylül'de, ikincisini 15 Mart'ta Bakanlıkta bulundurmaya üzere göndermek;

l) Merkeze ait demirbaşlarla diğer eşya ve malzemenin, aynıyat talimatnamesi hükümlerine göre, kayıtlarının tutulmasını, korunmasını ve iyi kullanılmasını ve iyi kullanılmasını sağlamak;

m) Halk Eğitimi Merkezinde çalıştırılacak memurların, hizmetlilerinin ve kurs öğretmenlerinin tâyin ve görevlendirme işlerini, tâyine ve görevlendirmeye yetkili makamlara teklif etmek;

n) Diğer halk eğitimi merkezleri ile fikir, program -mahallî idare âmirlerinin onayı alınmak suretiyle de- faaliyet alış veriş yapılarak merkezlerarası işbirliğini sağlamak;

o) Halkın teşebbüsü ile meydana gelmiş kültür ve eğitim derneklerini destekleyici ve geliştirici tedbirleri almak ve bunlarla sıkı ve devamlı işbirliğini sağlamak;

p) Yangına karşı, yangın talimatnamesinde belirtilen her türlü tedbiri almak.

Madde 13 — Halk Eğitimi Merkezi ve görevli personelin eğitim, öğretim ve yönetim çalışmaları, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 23 üncü maddesi uyarınca, ilköğretim müfettişleri tarafından denetlenir.

Mali İşler :

Madde 14 — Halk Eğitimi Merkezinin bütçesi Millî Eğitim Bakanlığınca, bütçenin 613 üncü faslından yardım olarak gönderilen ödeneklerle İl Özel İdare ve Halk Eğitimi Merkezinin kurulduğu il ve ilçe belediye bütçelerine halk eğitimi çalışmaları için konulan ödenekler ve vatandaşların halk eğitimi çalışmalarına yardım amacı ile yapacakları ve özel idarelerin gelir fasıllarına halk eğitimi çalışmalarına harcanmak şartı ile kaydedecekleri bağışlarla karşılanır.

Madde 15 — Halk Eğitimi Merkezi ödenekleri, Halk Eğitimi Merkezi Müdürünün, ilerde millî eğitim müdürlüğü, ilçelerde kaymakamlık yoluyla valiliğe (Millî eğitim müdürlüğüne) yapacağı teklif üzerine, İl Daimî Encümeninin kararı ile :

a) Merkezin memur ve hizmetlilerinin ücreti, ısıtma, aydınlatma, haberleşme, kırtasiye, demirbaş ve düşeme, küçük onarım, kira ve öteberi giderleri;

b) Yönetmelik ve genelgede Halk Eğitimi Merkezlerine görev olarak verilmiş eğitim çalışmaları;

c) Merkez tarafından açılan kurslara gönüllü öğretmen bulunamadığı hallerde ve ancak kurs süresi boyunca istihdam edilmek üzere görevlendirilecek öğretmenlerin ücreti;

d) Eğitsel kolların verimli çalışabilmeleri için gerekli görülen müzik aleti, teyp ve bantları, radyo, sinema ve fotoğraf makinası, agra-disör, spor malzemesi, tiyatro çalışmaları için makyaj, kostüm ve benzeri eğitim materyali ve malzemesi gibi, hususlara harcanacaktır.

Madde 16 — Halk Eğitimi Merkezi, mevcut ödenegini daha geniş kitlelerin çeşitli konularda yetiştirilmelerine yönelmiş çalışmalara harcamak imkânlarını sağlayacak şekilde, çevresindeki, başta Millî Eğitim Bakanlığı kurumları olmak üzere, diğer resmî ve özel kurum ve kuruluşların her türlü eğitim materyali, yer, personel ve diğer imkânlardan yararlanma yollarını arayacaktır.

Genel hükümler :

Madde 17 — Halk Eğitimi Merkezi, en az üç çalışma odası, sahneli bir salonu, helâ ve lavabosu ile elektrik ve su tesisatı bulunan binada açılabilir.

Madde 18 — Halk Eğitimi Merkezlerine ait binaların sahon ve müstemilâtı eğitim, öğretim, bilim, sanat, kültür ve her türlü toplumsal çalışmalara açıktır. Ancak buralarda siyasi eğilimi olan çalışma ve toplantılara asla yer verilemez.

Madde 19 — Halk Eğitimi Merkezi bir yetişkinler eğitimi kurumu olduğundan, öğrenci durumundaki vatandaşları okul müfredat programlarına uygun olarak yetiştirmek için hiçbir faaliyet yapamaz. Ancak

öğrenci durumundaki vatandaşların eğitsel kol çalışmaları ile kültürel tipteki halk eğitimi çalışmalarından yararlanmaları sağlanacağı gibi Halk Eğitimi Merkezi, yapacağı halk eğitimi çalışmalarında öğrenci durumundaki vatandaşların bilgi ve hünelerinden yararlanma yollarını arayacaktır.

Madde 20 — Halk Eğitimi Merkezi her türlü resmî ve özel kurum ve kuruluşlarca yapılmakta bulunan faaliyetlerin dışında, mahallî istek ve ihtiyaca cevap olacak diğer çalışmaları yapacak, ancak başka kurum ve kuruluşlarca yapılmakta bulunan çalışmalar istek ve ihtiyacı karşıyamaz durumda ise aynı tipteki çalışmaları da yapacaktır.

Madde 21 — Mahallen ihtiyaç duyulan bir halk eğitimi çalışmasına başlanması, fakat bu çalışma başka kurum ve kuruluşlarca ele alınabilir özellikte ise, Halk Eğitimi Merkezi, ilgili kurum ve kuruluşları teşvik etmek, teknik, metodik ve merkez imkânlarının elverdiği oranda materyal yardımı yapmak suretiyle bu tip çalışmalara önderlik edecektir.

Söz konusu kurum ve kuruluşların bu türlü çalışmaları yapamamaları halinde, Halk Eğitimi Merkezi; ilerde Millî Eğitim Müdürü, Halk Eğitimi Başkan ve Halk Eğitimi Merkezi Müdürü; ilçelerde kaymakam, ilköğretim müdürü ve Halk Eğitimi Merkezi Müdürünün müşterek kararı ile ve karara esas olacak gerekçeyi Millî Eğitim Bakanlığınca bildirmek suretiyle, gerekli çalışmaları yapacaktır.

Madde 22 — Halk Eğitimi Merkezi, kültürel tipteki halk eğitimi çalışmalarından yalnız yakın çevre halkının değil, idarî sınırlar içinde yaşamakta bulunan vatandaşların da yararlanmalarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Madde 23 — Halk Eğitimi Merkezi, İlçe Danışma ve İşbirliği Kurulunca hazırlanan yıllık halk eğitimi veya toplum kalkınması planlarında yer alan il ya da ilçe çapındaki çalışmalara, yürütme ile ilgili olarak saptanan koordinasyon ve işbirliği esaslarının sağlandığı imkânların elverdiği oranda katılır ve gerekli çalışmaları yapar.

Madde 24 — Halk Eğitimi Merkezinde aşağıdaki defter, kayıt, dosya ve belgeler Millî Eğitim Bakanlığınca saptanan örneklere uygun olarak tutulur :

- 1 — Gelen ve giden evrak dosyası,
- 2 — Demirbaş eşyanın alınma, silinmesine, maliyetine ait dosya,
- 3 — Tâyin ve nakil ile ilgili yazışma dosyası,
- 4 — İstatistik dosyası,
- 5 — Bütçe teklifi ile ilgili dosya,
- 6 — Para sarfiyle ilgili gelir ve gider dosyası (Harcamalar),
- 7 — Teftiş ve murakabeye ait dosya,
- 8 — Çalışmalara ait plan ve rapor dosyası,
- 9 — Tebliğler dergisi koleksiyonu,
- 10 — Kol faaliyetlerine ait dosyalar ve yönetmelikler (Her kolun kendi faaliyetine ait dosya),
- 11 — Halk Eğitimi Merkezi yıl sonu çalışma rapor ve çizelgeleri,
- 12 — Personel sicil defteri,
- 13 — Ödenek defteri,
- 14 — Demirbaş eşya defteri,
- 15 — Çalışma defteri (Günlük işlerin kaydına mahsustur),
- 16 — Posta zimmet defteri,
- 17 — Kitaplık defteri,
- 18 — Kurs belge defteri.

Madde 25 — Bu Yönetmeliğin uygulanmasına başlandığı tarihten itibaren «663» sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanmış olan Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 26 — Bu Yönetmelik, yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

MILLİYET 20 MART 1957

BERLERİ

M TEKLİFİNİ

N YAPTIKLAR

ücretlerinin ortalama
artırılması talep ediliyor

Arası otobüs ücretlerinin artırılması için müştereken
ana hatları şöyledir:
Artırılması.
mının kabulü.
hükünün aynı olması.
otobüs ücretleriyle.
n yüzde 50 artırı-

de muhtelif yüz-
te ve bu miktar-
di edilmiş bulun-

yazıt arasının 40,
şilköy arasının
ve Kurtuluşun 60
stenilmekte ve di-
e 70 e varan bir
mektedir.

miş çocuklar için
olsalar ayrı ücret
beraberinde bu-
kuruluş ilâve ücret
den sonra dol-
tutulmamaları

İmalâtcılara yapılacak tevziat

Ticaret Odaları Birliği, muhtelif se-
hirlerdeki Ticaret Odaları emrine, sac,
demir, tenek, kalay, boru, varil, plâs-
tik, sudkostik, mantar, donyağı, kauçuk,
tutkal ve fotoğraf kâğıdı tahsisini yap-
caktı. Bu maddeler küçük sanayi er-
babına intikal ettirilecektir.

PERİHAN VARDAR
ile
ZAFER TANIT
evlendiriler
İstanbul 19/3/1957

"Halk Eğitimi," dâvası

OBJEKTİF

Peyami Safa

MAARİF Şurası halk eğitimi dâvasını ele
ahıyor. UNESCO İdare Heyetinde bulun-
duğum zaman bizi çok konuşturan bu
mesele dünyayı da sarmıştır. Halk eğitimi mev-
zuunda çıkan mecmualar ve kitaplar pek çok-
tur.

Temel eğitim, yetişkinler eğitimi isimlerini
de alan bu meseleye verilen isimlerin hepsi ye-
tersizdir. Dâva okul görmeyenleri okutmaktan,
hele eğitmekten (terbiye etmekten) ibaret değil-
dir. En yüksek tahsil görenler bile bu öğretime
muhtaçtır.

Maarif Vekâletinin bu mesele üzerinde ya-
yınladığı bir çok faydalı broşürler arasında
Nusret Köymen'in «Halk Eğitimi Rehberi», dün-
yada halk eğitimi hareketlerini vücuda geti-
ren ve geliştiren ihtiyaç unsurlarını sıralıyor.
Onları hülasa edelim:

Okulda edinilen bilgiler sâbit ve geçmiş
zamana aittir. İlimin ve tekniğin her gün artan
bilgileri okulda verilemiyor. Zâten okulda veri-
len bilgilerin çoğu da onlara ihtiyaç duyulduğu
zaman, yani muayyen yaş ve meslek şartları
içinde faydalıdır. İktisadî hayatın baş döndü-
rücü dinamikliği de yeni intihakları kolaylaştı-
racak yeni yeni bilgilere ihtiyaç hissettiriyor.

Velhâsıl okul bilgilerinin çoğu lüzumsuz ve-
ya yetersizdir. Yalnız halka değil, en yüksek
münevvere de muhtaç olduğu yeni ve canlı bil-
gileri en kestirme vasıtalarla vermek lâzımı ge-
liyor. Ayrıca hiç okul yüzü görmemiş, okuma
yazma bilmeyenlerin de yetiştirilmesi, analfa-
betizlikle mücadele edilmesi de bu dâvaya da-

hil. Topyekün ele alırsa böyle bir dâvanın
adı, halka ve eğitime münhasır olmadığı için
«halk eğitimi» olamaz. Bu tâbir inhisarî ve pe-
şirtendir.

En kestirme târihiyle «halk eğitimi» den-
ilen şümüllü maarif hareketi, tahsil gören ve
görmeyen herkese, ihtiyaçları nisbetinde, kes-
dilerine lüzumlu, eski ve yeni bilgileri veren
onları değişikli ve modern hayata daha kolay
intibak edecekleri tarzda yetiştiren teşkilât
kurmalıdır.

Dâvanın azameti meydanda.

Maarif Vekâleti bunu anlamış görünüyse
Halk eğitimi işleriyle uğraşacak bir umumî mü-
dürlük kurulmak üzeredir. Bütün bir milleti
mânen kalkındırabilecek böyle bir seferberlik-
te her münevveri vazifelendirmek ve harekete
geçirmek lâzımdır. Kadın ve erkek her münev-
ver bu mânevî enerjisi istihsal edecek, istisna-
sız her vatandaşta bilgi nuru verecek öğretim ve
eğitim santrallerinde vazife almağa çağırıl-
malıdır.

Böyle muazzam bir dâvanın ancak mükem-
mel bir teşkilât ve metod sayesinde başarılabi-
leceğini hatırlatmağa lüzum görmeli miyiz?

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
TEBLİĞLER DERGİSİ

MAARİF VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE HER HAFTA PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR. İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE PARASIZ GÖNDERİLİR.

YILLIK ABONESİ 40 KURUŞTUR. ABONE TUTARI MALSANDIKLARINDAN BİRİNE YATIRILMALI VE ALINACAK MAKBUZ MAARİF VEKÂLETİ YAYIM MÜDÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR.

CLT: 18

8 AĞUSTOS 1955

SAYI: 863

YÖNETMELİKLER:

Talim ve Terbiye Kurulu Kararı:

Karar sayısı: 120
Karar t.: 6/7/1955

ÖZET:
Halk Eğitimi Merkezleri Geçici Yönetmeliği h.

Vekâletçe kurulmuş ve kurulacak olan Halk Eğitimi Merkezlerinin yapacakları işlerle teşkilâtını gösterir ilişik geçici yönetmeliğin kabulü hususunun Vekâlet Yüksek Makamına arzı kararlaştır.

Uygundur.
1/7/1955
Maarif Vekili y.
K. Yörüköğlu

**HALK EĞİTİMİ MERKEZLERİ
GEÇİCİ YÖNETMELİĞİ**

Madde 1 — Halk eğitimi merkezi, çevresindeki halkın kalkınmasına yardım etmek için Maarif Vekâletince lüzum görülen vilâyet veya kaza merkezlerinde kurulur.

Gayesi, halkın:
a) Kültürünü, millî duygusunu ve güzel sanatları koruyup geliştirmek;
b) İstidat ve kabiliyetlerini geliştirmek;
c) Meslek sahibi olmayanların meslek edimlerini kolaylaştırmak ve meslek sahibi olanların ehliyetlerini arttırmak;
d) Toplu yaşama ve çalışma alışkanlıklarını kuvvetlendirmek;
e) Boş zamanlarını değerlendirerek ve halkın her yönden kalkınmasına yardım edici faaliyetlerde bulunmaktır.

Bu gayeye ulaşmak için yapılacak faaliyetlerde halkın ihtiyaç ve istekleri göz önünde tutulur.

Halk eğitimi merkezi herhangi bir siyasî faaliyette bulunamaz ve bu gibi faaliyetlere katılmaz.

Madde 2 — Halk eğitimi merkezinin bir «Halk Eğitimi Heyeti» ile bir müdürü bulunur.

Halk eğitimi merkezi müdürü ilgili vilâyetin teklifi üzerine Maarif Vekâletince görevlendirilir.

Madde 3 — Halk eğitimi heyeti:
Vilâyet merkezlerinde valinin başkanlığında maarif müdürü, halk eğitimi merkezi müdürü, varsa halk eğitimi derneği başkanı, vilâyet merkezindeki ilköğretim müfettiş ve denetmenlerinin kendi aralarından seçecekleri bir temsilci, vilâyet merkezlerindeki her dereceli okul müdür ve başöğretmenlerinin kendi aralarından seçecekleri en çok üç temsilci ile valinin diğer resmî daire ve müessese müdür ve başkanları arasından seçeceği zatlardan;

Kaza merkezlerinde, kaymakamın başkanlığında maarif memuru, halk eğitimi merkezi müdürü, varsa halk eğitimi derneği başkanı, kaza merkezindeki ilköğretim müfettiş ve denetmenlerinin kendi aralarından seçecekleri bir temsilci, kaza merkezindeki her dereceli okul müdür ve başöğretmenlerinin kendi aralarından seçecekleri en çok üç temsilci ile kaymakamın diğer resmî daire ve müessese müdür ve başkanları arasından seçeceği zatlardan teşekkül eder.

Halk eğitimi heyeti, lüzumunda kendisinden faydalanabilecek zatları heyete üye olarak seçer veya toplantılara davet eder. Bu suretle heyete katılanlar kararlarda rey hakkına sahiptirler.

Madde 4 — Halk eğitimi heyeti en az ayda bir defa başkanın daveti ile toplanır. Görüşmelere başlanabilmesi için üyelerin ekseriyetinin toplantıda bulunması lazımdır. Karar, mevcudun ekseriyeti ile alınır.

Madde 5 — Halk eğitimi heyetinin vazifeleri şunlardır:

a) Halk eğitimi merkezinin yapacağı faaliyetlere ait uzun veya kısa süreli çalışma programlarını hazırlamak ve bunların hazırlanmasında, ihtiyaca göre, heyet içinden ve dışından seçeceği zatlara özel komisyonlar teşkil etmek.

b) Tatbik edilen programların başarı derecelerini ve karşılaşılan güçlükleri incelemek ve iletisi için lüzumlu tedbirleri almak;

c) Halk eğitimi merkezinin idaresine, işletilmesine ve faaliyetlerine ait gerekli iş yönetmelikleri hazırlamak ve bunlarda, tatbikatın göstereceği ihtiyaca göre, lüzumlu tadilleri yapmak;

d) Halk eğitimi merkezi müdürünün tekliflerini inceler ve karara bağlamak;

e) Bölgede halk eğitimi ile ilgili faaliyetlerde bulunan resmî, hususî müessese'ler ve dernekler arasında işbirliğini sağlamak;

f) Halk eğitimi merkezinin yıllık gelir ve giderlerini gösterir bütçeyi tetkik ve tasdik etmek;

g) Halk eğitimi merkezinde görevlendirilecek müdür ve memurları tayin ve yetkili makamlara teklif etmek.

h) Yönetmelikte değişiklik yapılmasına lüzum hâsıl olursa bu hususta Maarif Vekâletine mucip sebeplerini belirtmek suretiyle teklifte bulunmak.

Madde 6 — Halk eğitimi merkezi müdürünün vazifeleri şunlardır:

a) Halk eğitimi merkezinin yönetmeliklerine, Maarif Vekâletince verilecek emirlere ve halk eğitimi heyetinin kararlarına uygun olarak idare etmek.

b) Halk eğitimi merkezince hazırlanan çalışma programlarının birer örneğini Maarif Vekâletine ve ilgili vekâletlere gönder-

mek ve bu programların verimli bir şekilde tatbikini takip etmek.

c) Halk eğitimi merkezinin yıllık çalışmalarını ve bu çalışmaların neticelerini göstermek üzere Eylül ayında bir rapor hazırlayarak heyetin tasvibini aldıktan sonra vilâyet yolu ile Maarif Vekâletine göndermek.

d) Bütçenin hazırlanması ve tatbiki ile ilgili muameleleri yapmak ve gerekli defterlerin tutulmasını temin etmek.

e) Merkeze ait demirbaşlarla diğer eşya ve malzemenin Ayniyat Talimatnamesi hükümlerine göre kayıtların tutulmasını, muhafazasını ve iyi kullanılmasını temin etmek.

f) Halk eğitimi heyetinin ve merkezinin yazı işlerini idare etmek.

g) Halk eğitimi heyetinin toplantı gündemini hazırlamak.

h) Halk eğitimi merkezinin çalışma programına esas olacak teklifleri hazırlayıp halk eğitimi heyetine sunmak.

i) Halk eğitimi merkezinde çalıştırılacak hizmetlileri tayin etmek ve memurların tayinini halk eğitimi heyetine teklif etmek.

j) Bu yönetmelikte ve halk eğitimi heyetince kabul edilecek iş yönetmeliklerinde tadilini lüzumlu gördüğü hususları halk eğitimi heyetine teklif etmek.

Madde 7 — Halk eğitimi merkezinin yapabileceği başlıca faaliyetler şunlardır:

1 — Okuma-yazma bilmeyen veya genel bilgisini arttırmak isteyen vatandaşlar için halk dershaneleri açılmasına çalışmak.

2 — Umumi, meslekî, iktisadî veya teknik bilgi veren kurslar açılmasına çalışmak.

3 — Halka temel sağlık bilgisi vermek için gerekli tedbirleri almak.

4 — Sabit, seyyar kütüphaneler ve okuma odaları kurulmasını veya mevcut kütüphane ve okuma odalarından halkın geniş ölçüde faydalanmasını sağlayacak tedbirleri almak.

5 — Halka faydalı olacak filmler ve resimler gösterilmesini temin etmek.

6 — Sergiler tertiplenmesini sağlamak, mevcut sergi ve galerilerden ve mahallî müzelerden halkı geniş ölçüde faydalandırmak.

7 — Millî anıtları ve görülmeye değer eserleri tanıtmak.

8 — Konferanslar, müsahabeler, toplu konuşmalar, konserler, temsililer, çeşitli müsabakalar ve spor faaliyetleri, geziler, folklor gösterileri, kahramanlık günleri ve başka terbiyevi toplantılar tertip etmek, mahallî ve millî bayramlara halkın topluca katılmasını ve kaynaşmasını sağlamak.

9 — Bölgede bulunan ve örnek tutula-

Halk Eğitim Merkezleri Geçici Yönetmeliği

Sayfa: 102

Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi

8 Ağustos 1955

cak değerinde olan şahısları, müesseseleri ve faaliyetleri halka tanıtmak.

10 — Tahsile devam edecek ve meslek edinecek vatandaşlara yol göstermek, bu maksatla kılavuz eserler hazırlamak.

11 — Halk eğitimi çalışmalarını ile ilgili her türlü neşriyat yapmak.

12 — Bölgenin kalkınmasını sağlamak maksadıyla dernekler, kooperatifler, şirketler vesair müesseseler kurulmasını teşvik etmek, örnek tesisler kurmak ve mevcutlarını korumak.

13 — Yukarıda sayılanlarla benzeri işlerden, mahalli ihtiyaç ve imkânlara göre hangilerinin ele alınacağı çalışma programlarında tercih sırasına konularak gösterilir.

Madde 8 — Halk eğitimi mekezinin faaliyetlerinde halk ile çevrede bulunan resmi ve hususî müesseselerle, derneklerle ve gereken hallerde diğer halk eğitimi merkezleri ile işbirliği yapılır; çevredeki okulların ve başka müesseselerin imkânlarından faydalanılır.

GENELGELER:

TALİM VE TERBİYE 23/7/1955

DAİRESİ ÖZET:

Sayı: 323.11.2054/17 Lise ve ortaokullar yönetmeliğinin değişen maddeleri h.

4048

VALİLİKLERE

Lise ve ortaokullar yönetmeliğinin 1955 tarihli baskısında eski şekilleriyle gösterilmiş olan 72, 80, 92 ve 150. maddelerin tadilli şekilleri aşağıya aynen çıkarılmıştır. İliniz

dahilindeki lise ve ortaokullara tebliğini rica eder, saygılarımı sunarım.

Maarif Vekili y.
O. F. Verimer

587 sayılı Tebliğler Dergisindeki 41 sayılı kararın 72. maddesi:

Madde 72 — Öğretmenler, ders yılı sonundaki imtihanların bitimi tarihinden itibaren yeni ders yılı başına kadar adreslerini okul idaresine bırakmak şartıyla mezundur. Mezuniyetlerini yurt içinde diledikleri yerlerde geçirebilirler. Yabancı memleketlere gideceklerin Vekâletten izin almaları lazımdır.

730 sayılı Tebliğler Dergisindeki 8 sayılı kararın 80 ve 92. maddeleri:

Madde 80 — Öğretime her yıl Eylül'ün son Pazartesi günü başlanır, Mayıs'ın son Cumartesi günü nihayet verilir. Yaz dönemi sınıf geçme, Devlet Ortaokul, Lise Bitirme ve Devlet Olgunluk İmtihanları ders kesimiyle Haziran'ın sonu arasında, güz dönemi imtihanları da Ağustos'un sonuna raslayan haftabaşı ile derslere başlama günü arasında yapılır.

Yeni öğrenci kaydına; güz dönemi imtihanlarının ilk günü başlanır, yeni ders yılının başladığı tarihten iki gün evvel son verilir.

Belgeye bağlanmış kabule şayan bir özür sebebiyle zamanında müracaat etmeyenler için bundan önceki fıkrada tesbit edilen müddet Valiliklerce on beş gün daha uzatılabilir.

Öğretime başlama, son verme tarihleri ile imtihan tarihlerinde ve yeni öğrenci kaydı için tesbit edilen sürede, olağanüstü se-

beplerle, değişiklik yapılmasına zaruret hâsıl olursa keyfiyet önceden tebliğ olunur.

Madde 92 — Kaldırılmıştır.

684 sayılı Tebliğler Dergisindeki 29 sayılı kararın 150. maddesi:

Madde: 150, fıkra: H. Talim sicilleri (her ders yılı Mayıs ayı içinde Vekâletle bulunmak üzere);

YENİ NEŞRİYAT:

OSMANLI TARİH DEYİMLERİ VE
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ
19. Fasikül

Mehmet Zeki Pakalın tarafından hazırlanan ve Maarif Vekâletince yayımlanmakta olan «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü» nün 19 uncu fasikülü de çıkmıştır. Bu fasikülde incelenen maddeler arasında bilhassa (Sancak), (Sancakbeyi), (Sekbanbaşı), (Selâm), (Semai) gibi maddeler üzerinde tafsilâtı olarak durulmaktadır. Fiyatı 175 kuruştur.

ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ İLE OKUL VE SINIF KÜTÜPHANELERİ

Maarif Vekâletinin yayımlamakta olduğu «Öğretmen Kitapları serisinin 41 inci kitabı olarak «Çocuk Kütüphaneleri ile Okul ve Sınıf Kütüphaneleri» adlı eser çıkmıştır. Fahriye Kınalı tarafından yazılan bu faydalı eseri, bütün ilkokul öğretmenlerine, çocuk kütüphaneleriyle ilgili herkese tavsiye ederiz. Fiyatı 90 kuruştur.

BU DERGİDEKİ KANUNLAR, KARARLAR VE TAMİMLERLE DİĞER YAZILAR TARAFIMIZDAN OKUNMUŞTUR.

1	12	23	34	45
2	13	24	35	46
3	14	25	36	47
4	15	26	37	48
5	16	27	38	49
6	17	28	39	50
7	18	29	40	51
8	19	30	41	52
9	20	31	42	53
10	21	32	43	54
11	22	33	44	55

ANKARA — MAARİF BASİMEVİ